

त्रिभुवनदास गज्जर
नी तेमना भातुश्री

काशीगौरी त्रिभुवनदास उदयाणुदास
गज्जरना स्मरणार्थि.

स्त्रीमंडलना सलासद

ઇન્દુ કુમાર

કર્તા:—

જહાનાલાલ દલપતરામ કુવિ

અંક પેહલો, લગ્ન

પ્ર: સં. ૧૯૦૯

ધિ યૂનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની, લિમિટેડ: અમદાવાદ

કીર્તિત બાર આના

વાણી ને અર્થ, સળેડ વાણીઅર્થ શાં,
જગનાં વન્દું પાર્વતી પરમેશ્વર.

કાલિદાસ-રઘુવંશ

ઇન્દુકુમાર, અંક પહેલો:

લગ્ન

પ્રસ્તાવના.

ઈન્દુ કુમાર પ્રસિદ્ધ કરવાનું વચન ઇ. સ. ૧૯૦૫ માં વસન્તોત્સવ છપાતી વેળાએ આપ્યું હતું. આટલે કાળે—ને તે પણ અધુરું—તે વચન પાળી શકું છું. આખું યે નાટક સામટું બહાર પાડવા જતાં હજી વધારે વિલમ્બ થાત; માટે અંક અંક છૂટા છપાવવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

નાટકો યે જૂદી જૂદી જાતનાં છે, ને આ નાટકને પણ અનેક દૃષ્ટિબિન્દુથી જોઈ શકાય. એક દૃષ્ટિબિન્દુથી નિરખતાં આ ભાવપ્રધાન નાટક—Lyrical Drama છે. ભાવપ્રધાન કાવ્યો—Lyrics ટૂંકાં જ હોય એવું નથી. મેઘદૂત, ગીતગોવિન્દ, અને શ્રીમદ્ભાગવતઃ એ આપણાં મનોગમ ને વિશાલ ભાવપ્રધાન કાવ્યો છે. ઈંગ્રેજોનું લાંબામાં લાંબું ભાવપ્રધાન કાવ્ય કેવિ શેલીનું સુવિખ્યાત નાટક પ્રોમીથિયસ અનબાઉન્ડ—Prometheus Unbound નામનું છે. ભરતનાટ્ય શાસ્ત્રમાંના લેહ વિચારતાં આ, દૃશ્ય નહીં પણ, શ્રાવ્ય નાટક છે. વળી યુરોપીય રસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ અવલોકતાં આ કાવ્ય ગ્રીસની Classical કહેવાતી પદ્ધતિનું નથી, પણ Romantic પદ્ધતિનું છે. જગતના અસંખ્યપ્રવેશી મહોટા નાટકમાંના આન્તર નાટક જેવું આ એક ઇન્દ્રજાળ તો વસ્તુતઃ છે જ. ‘નાટક’ શબ્દથી ‘કાલિદાસ શેક્સપિયર શેલીનું દૃશ્ય નાટક’ એવો અર્થ સામાન્યતઃ સહમતાય છે. આ નાટક શેલીની શેલીને મળતું છે, શેક્સપિયર શેલીનું નથી.

જ્ઞાનાલાલ દલપતરામ કેવિ,

છન્દ અને કવિતા

કાવ્યં રસાત્મકં વાક્યમ્ : રસ જેનો આત્મા છે એવું વાક્ય તે કાવ્ય. આપણા પ્રાચીન આલંકારિકોનું એ સૂત્ર કાવ્યકલાના ઉપાસકોમાં સામાન્ય રીતે માન્ય છે. તે પછી ‘રસ’, ‘આત્મા’ કે ‘વાક્ય’નો અર્થ ગેયતા કે છન્દોબદ્ધતા સિદ્ધ થાય નહીં ત્યહાં સુધી તે બન્નેમાંથી એકે કવિતાનું આવશ્યક અંગ ઠરે નહીં. આન્તર્વાસી રસનાં સંચલન કંઈ ગેય કે છન્દોબદ્ધ નથી, એટલે ગેયત્વ એ કવિતાનું લક્ષણ બની શકે નહીં; અને તે કારણથી જ છન્દ-એટલે અમુક પ્રકારની અક્ષરરચના, માત્રાગણના કે તાલનિયમિતતાવાળી ગેય પરંપરા—કવિતાનો અત્યાજ્ય પોશાક કહી શકાય નહીં. જો કે ગેય તેમ જ છન્દોબદ્ધ મનમોહન કાવ્યો લખાયાં છે, લખાય છે, ને લખાશે: તો પણ અમુક પ્રકારનાં વસ્ત્રાભૂષણોમાં માનવી મોહક લાગે તે ઉપરથી તે વસ્ત્રાભૂષણ મનુષ્યની વ્યાખ્યામાં લક્ષણ તરીકે મૂકાતાં નથી: તે જ પ્રમાણે છન્દ-અલંકાર પણ કવિતાની વ્યાખ્યામાં મૂકવા સચુક્તિક નથી. અને છન્દશાસ્ત્રનો આપણો પુરાણ ઇતિહાસે એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે: કારણ કે કોઈ પણ સુપ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત આલંકારિકે કવિતાની વ્યાખ્યા બાંધતાં છન્દને લક્ષણ કહ્યું જાણુમાં નથી. ભાવપ્રધાન કાવ્યોને માટે એ રાગરાગણી જેવી કોઈ ગેયતા ન હોય તો ચાલે, એ ટેનિસન કવિનાં કેટલાંક ભાવપ્રધાન કાવ્યો બોલે છે. કારણ એમ લાગે છે કે કવિતા લખી લેતાં આત્મા ગાતો નથી, પણ ગુંજારવ કરે છે.

એ ખરું છે કે ઉછળતું ધસમસતું કે ધીરગમ્ભીર રસનું ઝરણ મનુષ્યહૃદયમાં ફૂટે છે ત્હારથી જ કંઈક અનેરા આન્દોલને ડાલતે વહે છે. ખરેખર કલાવિધાનના સમયે કલાવિધાયક એ ભરતીન મોનંઓ ઉપર એક નાવડાની પેઠે ડાલે છે. ભાવ, કલ્પના, વિચારના રસનાં મિશ્ર આન્દોલનનો એ એક કવિતાની વાણીમાં અલગત હોવો જ જોઈએ. એ હોય તો જ અર્થના રૂપને અનુરૂપ વાણી રહે. અસ્ફુટ કલ્પના સ્ફુટ થાય, વાણીથી પર ભાવ વાણીમાં ઉતરે, અને રસ રૂપી આત્મા કવિતાદેહે અવતરે, તેની સાથે જ, દેહની સુન્દરતાની પેઠે, વાણીનું ડાલન પણ જન્મે છે. તેથી કરીને રસાત્મામાં વસતું આન્દોલન કાવ્યની વાણીમાં અવશ્ય હોય છે જ, ને હોવું જોઈએ. રસના શ્વાસોચ્છવાસનો એ સહજન્ય ધરકારો છે, અને શ્વાસોચ્છવાસને ગુંગળાવી નાંખ્યા વિના તેને અગો કરી શકાય જ નહીં. તેનો વિચ્છેદ તે રસના પ્રાણનો વિચ્છેદ છે. આ રીતે વાણીનું ડાલન-Rhythm, દેહની સુન્દરતાની પેઠે, હૃદયના ધબકારાની પેઠે, કવિતાનું સહજન્ય છે. ગેયતા કે છન્દોગદ્ધતા એમ કવિતાના દેહ સાથે જન્મતી નથી. વાણીનું ડાલન કવિતાસુન્દરીની કુદરતી શરીરશોભા છે. છન્દઅલંકાર એ સુન્દરીને ધરાવેલાં વસ્ત્રાભૂષણો છે.

વાણીનું એ ડાલન સૌન્દર્યના અને કલાના મહાનિયમ પ્રમાણે રચાવું ઘટે છે, કારણ કે અર્થની આન્તર સુન્દરતાની વાણી તે બાહ્ય મૂર્તિ છે. સૌન્દર્ય અને કલાનો પરમ નિયમ Symmetry પ્રમાણતાનો છે, એક જ અવયવની પુનરુક્તિપરંપરાનો નથી સુન્દર એક ફૂલ કે સુન્દર એક ચિત્ર અનેક અણુસરખી પાંદડીઓ કે રેખાઓનું બનેલું બહુધા હોય છે : એવી જ રીતે અનેક અણુસરખા ચરણરૂપ અવયવો ગૂંથાઈ એક સુન્દર કાવ્ય પણ બને. આ કારણને લીધે સરખાં ચરણોની પરંપરા વાણીના ડાલનનું અપરિત્યાજ્ય સ્વરૂપ હોય એમ સાબીત થતું નથી. આરસની ચોરસ, ગોળ કે ત્રિકોણ લાક્ષીની હારો વડે કલાવિધાયક સુન્દર ફરસ-

બન્દી બનાવે છે, પણ તહેમાં જ સકલ સુંદરતાનો સમાવેશ થવાનો હાવો કેઈ કરતું નથી. આકાશપાટે પ્રકૃતિનો કલાનાયક વારંવાર જે નવરંગ અદ્ભુત ફરસબન્દી માંડે છે તે કંઈક ઓર અણુસરખાં રંગશકલોની હોય છે. તેમ જ કવિતામાં પણ વાણીની ગોળ કે ચોરસ તપ્તીઓની પરંપરા કે પુનરુક્તિમાં વાણીના સર્વ સૌન્દર્ય-હોલનનો સમાવેશ થઈ જતો નથી: અને કુદરતને વધારે મળતાં અણુસરખા સૌન્દર્યહોલનવાળી વાણીને માટે સ્થાન રહે છે. સીદ્ધી ને સુકલાવન્તી, નદીના સરખી જલભરપૂર નહેરો જે રચાય છે, પણ પગલે પગલે વંકવોળામણી વહે તેથી જ નદીઓ નિર્જલ કે નિઃસૌન્દર્ય એમ કહેવું ન્યાય્ય છે? એટલે વાણીનું હોલન એક સરખું નિયમિત-Regular હોવું જોઈએ એમ પણ સિદ્ધ થતું નથી. કવિતાને આવશ્યક વાણીનું હોલન અણુસરખું-Irregular હોય તો પણ, જે રસને અનુરૂપ હોય તો, સૌન્દર્યના તેમ જ કલાના મહાનિયમાનુસાર જ તે છે.

ટંકામાં :—

ગેયતા કવિતાને આવશ્યક નથી.

કવિતાની વાણીમાં હોલન હોવું જ જોઈએ.

વાણીનું એ હોલન અણુસરખું પણ હોય.

રસની ફિલસુફીના એ ત્રણ સિદ્ધાન્તો પ્રમાણે કવિતાના દેહને જે આવશ્યક છે તે આ અને આ પદ્ધતિનાં બીજાં કાવ્યો-માં કેટલે અંશે છે એ તો રસવેત્તાઓની કસોટીએ એ કાવ્યો રહુ કે, અને પછી તેઓ કાંચન કે કથીર જાહેર કરે તે ખરું. પણ આવાં કાવ્યોનાં ચરણ ચરણમાં કંઈ એક એકસરખું-Regular કે નિશ્ચિત માપ તો છે જ નહીં. વાણીના ન્હાના મ્હોટા પ્રત્યેક મોજની થોડી ઘણી કલાઓ-Phases થાય છે, તેમ અન્તરના

ઉર્મિની પણ કલાઓ હોય છે: નહાના મોટા કેટલાક પાસા મળી-
 બહારથી જોતાં-હીરાતું રૂપ રચાય છે, તેમ કેટલાંક પદો-Phrases
 ગૂંથાઈ વાક્યો બને છે. એ આન્તર તરંગની સહચારી કલાઓતું
 શબ્દઅંગ, વાક્યનાં સંગાથે જતાં અર્થસંબદ્ધ પદ, એ હીરાનો એક
 એક પાસો પ્રત્યેક ચરણમાં ઢાળવાય: એ આવી શૈલીનાં મહારાં
 કાવ્યોમાં ચરણમાપનો સિદ્ધાન્ત છે. બહારની દૃષ્ટિએ જોતાં તે આ
 સૌ અણુસરખા પહેલ પાડેલાં વાક્યો છે. એ શરીરમાં આત્મા રૂપે
 રસ વહે છે કે નહીં એ પ્રશ્ન આ બધી અર્થાથી નિરાળો જ છે.

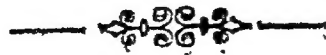
સ્થાન : અમૃતપુર નામનું નગર.

કાલ : એક વસન્ત.

પાત્રો :

ઈન્દુ કુમાર : અમૃતપુરનો એક કુમાર.
જયદેવ : અમૃતપુરના એક સાધુ.
બાળો બિન્દુ : દેવના આશ્રમનો બાળક.
ભલો : દેવના આશ્રમનો સેવક.
અમૃતપુરના અન્ય ગૃહસ્થો અને કુમારો.

પાંખડી : કૂલપરબની બાલો.
નેપાળી ભોગણ : એક યાત્રાળુ ભોગણ.
કાન્તિ કુમારી : અમૃતપુરની એક કુમારિકા.
ચશ દેવી : અમૃતપુરની એક નવસૌભાગ્યવતી.
પ્રમદા સુન્દરી : કાન્તિ કુમારીની ભાભી.
વસન્ત : કાન્તિ કુમારીની સખી.
કાંચન : પ્રમદા સુન્દરીની સખી.
તારા : દેવના આશ્રમની બાળકી.
કુમારી : પ્રમદા સુન્દરીની ધાવણી બાળકી.
અમૃતપુરની અન્ય સુન્દરીઓ અને કુમારિકાઓ.

પ્રવેશ ૧ લો

સ્થલકાલ : ઉદયશૃંગ ઉપર ઉપા

શિખર ઉપરની ઘડામાંથી અદૃશ્ય પાંખડીનું ગીત ગાજે છે.

એક-એક વીરો હતો, વીરો હતો ;
તહેની ખહેનીને પાટ જઈ બેઠો :
હો ! એક-એક વીરો હતો, વીરો હતો.

ઇન્દુકુમાર આવે છે.

ઇન્દુ : પ્રગટતા પ્રભાતનાં નન્દનવન
ઉદયશૃંગે મનોહર મંડાશે:
જગત્ત્રિત્ત રહ્યાં અનેરાં ચમકશે.
એ શિખરની છાયામાં નાંગરીશ,
ને દેવરેખાઓ દોરી દોરી
આલેખીશ મહારે ક્ષલક
દેવની દીકરી સમોવડ
મહારા વતનની ઉપાનો ઉદય.

શિખરે ચહટે છે. શીતલ સુગન્ધી પવન વાય છે.

આનંદ અલાકક આનંદ જગાડ છે.
મહેને પાંખો ફૂટતી લાગે છે,
જાણે આકાશમાં તરવા ભડું !

ઉપર ધસમાંથી ગીતનો ધ્વનિ.

એક-એક સ્વામી હતો, સ્વામી હતો ;
તેની નહાલીને વાટ જઈ ગેઠો :

હા ! એક-એક સ્વામી હતો, સ્વામી હતો.

ધનંતુ : મહાદેવ વતન ! હા ! મહાદેવ વતન !
મહારી માતાની ભસ્મઅંકિત ભૂમિ !
મહારા પિતાના જીવનસાક્ષ્યનો દેશ !
અમ્મર રહેા તે પુણ્યવન્તું મહાદેવ વતન.

ક્ષિતિજની પાર સાગર ગરજે છે.

વજ્રછાટો ઉપર સાગર ઘોરે છે.
એ મહાજલધિના જલતરંગ,
પુરાણી છતાં નવઉત્સાહિની એ છોળ
આજ એશિયાના કિનારા ઘોઘ
કાલે ભીંજવશે યૂરોપઆફ્રિકાનાં પદશીર્ષ,
ને પરમ દિનની પાંપણ ઉઘડતાં
રમશે અમેરિકાને આંગણે :
અને જગત ઘેરી ધૂમશે
એમ એ ભરતીની પરંપરા :
અરુણોદયની કુંકુમલહરની પેઠે
પૂર્વના આરેથી પશ્ચિમમાં,
ને પશ્ચિમની પાળેથી પૂર્વાકાશમાં.

જગદ્ધયાત્રાના મહારે ય અભિલાષ છે.
 દેશદેશના જીવનવિધિ જોવા,
 ખંડખંડનાં સંસારશાસ્ત્ર શીખવાં,
 આકાશવિશાલ, પ્રકાશોજ્જ્વલ,
 પુણ્યપ્રલાવી, સ્વર્ગસુન્દર,
 મંગલતા સમ મધુરાં
 કંઈ કાલસિદ્ધ જીવનવિધાન
મહારા દેશમાં લાવી સ્થાપવાં:
 અમારી વિશ્વપુરાણ સંસારનગરીમાંનાં
 પવિત્રતાનાં મન્દિર જીર્ણોદ્ધારવાં:
 એવું છે જીવનનું મહારૂં નિશાન.

ઉપર એક આંખા નીચે ફલક માંડે છે.

ઘડામાંથી પાંખડીનું ગીત.

એક-એક જોગી હતો, જોગી હતો ;
 ત્હેની જોગણને ઘાટ જઈ બેઠો:
 હા ! એક-એક જોગી હતો, જોગી હતો.

પ્રભાતની પ્રભા પ્રગટે છે આકાશે.

ઈન્દુ : આકાશમાં અજવાળાં ઉલરાય છે.

—સિડોનિયા ! હા ! સિડોનિયા !

હમણાં યૂરોપના કેા યુવાનને
 સ્વતન્ત્ર ને સાત્ત્વિક કરતો,
 તે પળ પછી, આ પ્રભાના પૂર શો,
 સહરાની સળગતી રણરેતીમાં
 હુબસીઓમાં હુદ્દાસ બેઠેવડાવતો:
 ને દિનતો આથમે નહિ ત્હાં

રાજરાજેન્દ્રનાં વિભૂતિવિદોલ રાજભુવનોમાં
 રાજનીતિની પ્રેરણા શો પ્રગટતો.
 હા ! એકાકી વ્રતની અદ્ભુતતા !
 પરમહંસ શીલમૂર્તિ શુકદેવજી !
 કૌમારવતી પ્રદ્યાર્પિ નારદ !
 સાધુતાના ઓ માનવ સુધાકરો !
 સંન્યાસનું એ જ રહસ્ય :
 સંસારના સીમાબન્ધનની સ્વતન્ત્રતા.
 ઓ પ્રદ્યાર્પિણી લગવતી સંન્યાસિનીઓ !
 ઓ હંસવાહિની કુમારી શારદા !
 ઓ માનસ ધાત્રીઓ મનુષ્યની !
 તહમારી વીજલડીનાં નર્તન,
 ઉઘાડેલી આંખડલીનાં કિરણ શાં,
 નિમિષ ઝળકે નહિ ત્હાં તો
 પ્રદ્યાંડ સાઈ અજવાળી ઓપે.
 ભવિષ્યનાં ભાગ્ય વાંચી વાંચી
 એકાકી વ્રત સ્મૃતિકારોએ સ્થાપ્યાં તે
 માનવીના હૃદયના માંથી કાંટા નીકળવા,
 કુલાશ્રમે ધોવા, રંધોળી પૂરવા,
 સંસાર સોહવવા, પ્રભુતા પમરવા.
 મહારે વ્રતન મહાઈ મહેલું ભડણ :

એ વડલે મહારો.

થાક ઉતારી, અખ

21485

પૃથ્વીપરિક્રમણ આદરીશ.

પૂર્વમાં પ્રકાશના સ્થંભ સોપાય છે.

ઉપા આજ અદ્ભુત ઉઘડશે.

કામ બાળી સ્નેહ કીધો

એ ત્રીજા લોચનનાં જાણે કિરણો સ્ફૂરે !
 ગેખી શુંખજે ગહનતા આવરી લીધી,
 સમૃદ્ધિનો રતનાકર સાગર ઉલટાવ્યો.
 કેા દેવદેવીના લક્ષ્મનો
 જાણે મહાભાંગ લક્ષ્મમંડપ !

ધન્દુ કુમાર ઉપા આલેખવા માંડે છે. કરવેલેથી લટકતાં
 કૂલપાત્ર લઈ કાન્તિ કુમારી ને પ્રમદા સુન્દરી આવે છે.

પ્રમદા : આ અમારું ઉદયશૃંગ, પહેન !
 ને પેલી ઘોઘુહિતા ઉપા.
 કેવાંક કહીએ કાંચનનાં વન !

કાન્તિ : સુભાગીનાં જાણે ઉઘડેલાં ભાગ્ય !

પ્રમદા : શિખરનો જાણે જવાલામુખી જાગ્યો !
 પેલો અમ રનેહોદયનો મંડપ,
 ને પેલી અમારી અમરવેલી :
 એ વેલની ડાળીનો મ્હારે મહિમા.
 પુષ્પશર એ મ્હારે ધનુષ માંડીશ,
 ને જીતીશ રનેહનાં સમર આજ.
 તહમે આ રસ્તે ભૂલાં પડ્યાં છો ?
 અંહી આંજયું હતું પ્રેમનું અંજન
 તહમારા ભાઈએ દિલનાં દાન લઈદઈ.
 તહમને પણ અલિલાષ જાગશે,
 જવાલામુખીની જવાલા પ્રગટશે.

કાન્તિ : અખંડ જ્યોતિ શાં આશઅલિલાષ
 જન્મથી જાગેલાં જ છે સ્તો.

પણ લાભી ! આ તો અમાસનું સહવાર :
ચન્દ્રીને હૃદયપાંખમાં સન્તાડી
સવિતા દેવ સહુડશે આજ આકાશે.

નાણું લાભી ફૂલ વીણે છે. જાણે ઉપામાંથી જ આવતી
હોય તેમ ઉપરથી ગાતી ગાતી પાંખડી ઉતરે છે.

પાંખડી : સન્ધ્યાના આલ કૈરે કાંઠડે ઉઘાડી મીટ :
આશાની એક અલગેલડે ઉઘાડી મીટ.

યુવતિઓ ફૂલ વીણતાં ચાલે છે ને કાન માંડે છે.

જો ! જો ! પ્રકાશ કૈરે પોપચે ઉઘાડી મીટ :
સૂર્યે ઉઘાની વેલડી નીચે ઉઘાડી મીટ.
કિરણો હતાં તે કુસુમ ખીલિયાં ઉઘાડી મીટ :
હમડે એ હાસ્ય કોણે ઝીલિયાં, ઉઘાડી મીટ ?

કાન્તિ : આકાશની મીટ ઉઘડશે
ને સૂર્યરાજ પધારશે, પાંખડી !
અડધું કેમ ગાયું, વીરી !
યશ ખડેનનું એ સંજવનગીત ?

પાંખડી : યશ ખડેન કહે છે કે
નિદ્રા એટલે અર્ધ મૃત્યુ ને અર્ધ સમાધિ :
ને પ્રલાટે પ્રલાટે પાછાં સંજવન.
પૂરું હમણાં ગાઈશ સૂરજ ઉગ્યે.
વર્ષે વર્ષે એ પધારે છે
નવચેતનવન્તી વસન્ત જન્મમાં.

સાથે સાથે ફૂલ વીણે છે.

પ્રમદા : પાસે આવી કાન્તિ કુમારીને ખભે હાથ મૂકી
 કનેહમાં ચે સંજીવન છે, ખડેન !
 આયુષ્યના અમૃત સરીખડું.
 લક્ષ લેશે કે કૌમારવ્રત ?

કાન્તિ : અમરતાં આળ મા ચહડાવ, લાલી !
 કુમારાંને તો કરમાવાનું,
 પછી હોય શું પુરુષ
 કે શું સુન્દરીની વેલ.
 લક્ષ પ્રાણુવિકાસનું વ્રત છે,
 સ્વર્ગપન્થનું પગથીયું છે,
 માનવ બાલનો ધર્મ્ય માર્ગ છે.
 પરણવું તે તો પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં.
 યશ વસન્તપૂજન શીખવશે
 વસન્તપંચમીની પ્રભાતે :
 પછી જોજે, લાલી !
 પ્રભુના અવતારીને ન પરણું તો.

પ્રમદા : યૌવન માગે છે, ને કુલજન આપે છે :
 તો એ વર કાં નથી વરવો ?
 ધન, રૂપ, ગુણ ને વિદ્યા,
 શરીરસંપત્તિ -

કાન્તિ : આત્મા ઓળખે તે વર,
 ને ન ઓળખે તે પર :
 લોકવેણુ તો એવાં છે, લાલી !
 ને બ્રહ્માના લેખ કંઈ ભૂંસ્યા ભૂંસાશે ?
 સુવર્ણ ઉપર સર્પે ચ વસે,
 ને રૂપ ઉપર રાક્ષસો ચે ચહોય :

શુભ્રુ તો તું બાણુતી હોય તે,
ને વિધા તો વંકે પણ ખરી.

ધન્વંતરી : ઉપર આલેખતાં આલેખતાં અટકી
વળી આ રંગ ઢલ્યો-રેલાયો :
ઉધાની આંખમાંથી બાણુ આંસુ.
નવયેગખરી વાણુ લાગે છે તું, બાલા !

પ્રમદા : તહમે શું માગો છો ત્યહારે ?

કાન્તિ : માગું ? આપીશ ? લાલી !
અન્તર ઉઘાડવાનાં દામ પણ
દુનિયામાં દોહલાં છે હવે.
પતિ, પ્રમદા ! પતિ :
નહિ અધુરો, નહિ સમેવડો,
પણ પ્રાણેશ્વર, જીવનનિયન્તા :
જેના આદેશ ગમ ઉચ્ચુ' જોઈ
નેત્ર ઢાળી પ્રણિપતો કરૂં :
સંસારસાગરમાં મહારી નૌકા
જેના કરકૌશલ્યમાં ધીરૂં
એવો રસવીર નાવિક :
મહારો આત્મજેતા યશસ્વી સ્વામિન :
મહારો આશાકેન્દ્ર હૃદયનાથ :
મહારો પૃથ્વી ઉપરનો પ્રભુ :
અહોરાત્ર નમન નમવા,
પ્રેમધાળ લરી લરી પૂજવા
મહારે ગૃહદેવ જોઈએ છીએ.
લાવ સખીરી ! બતાવ
એવો સ્નેહસુન્દર રાજન.

પાંખડી : આશાની એક અલબેલડે ઉઘાડી મીટ :
 ને ! ને ! પ્રકાશ કેરે પોપચે ઉઘાડી મીટ -

ફૂલ વીણતી જતી ગાય છે.

પ્રમદા : ખડેન ! રસરાજ્યની તો આપણે રાણીઓ :
 પાઈએ એટલું પુરુષો તો પીએ :
 | વાદળી વરસે એટલું જગત પામે.
 અમૃતનાં સરોવર સમોવડાં
 ઊંડાં તહમારાં જલધેરાં નયન,
 સોનારૂપાના થાળ શું વદન,
 કીર્તિની કારમી કોર જેવી,
 કિરણની વેરાતી કળીઓ સમી,
 નાચતી ને જગનચવતી અલકલટો -

કાન્તિ : મંજરી ઉત્તત ને રસભરી, લાભી !
 પણ તહેમાં પરભૂત આવે,
 ગીત તો ત્યહારે જ ગાજે હો.
 પદ્મવપાંદડીમાં કેકિલ બેસે,
 પાંદડી નમે, કેકિલે નમે,
 ને મંજરીનો મુગટ થાય. -
 પાંખડી ! કુમારીનો જન્મદિવસ છે,
 ને પ્રમદા લાભી પૂજન કરશે.
 એવી શી માલા ગૂંથી લાવજે, ખડેનાં !
 કે નિરખતાં નયન નાચે.
 સારામાં સાઈ ફૂલ કચ્છાં જડશે ?
 લાઘે તો કલગી કરી
 સન્તોષું લાઇ ને લાભીને.

પાંખડી : રહડો ખડેન ! શિખરને માર્ગે.

પ્રમદા : સસ્મિત

ત્યાં તો પુરુષનાં પગલાં છે.

જાદુની ભુરફી નાંખશે -

કાન્તિ : હો પુરુષો કંઈ કામણુગારા નથી, પ્રમદા !

સાધુ સન્તો જે શીલવન્તા કેા હોય.

ને અનેક વનની અનેક ટુંજો :

કોણ જાણે કંઈ ટુંજો

હું જઈ ઉતરીશ, લાભી !

પ્રમદા : હું ચ અમરવેલની ડાંખળી લાવું.

હસતાં હસતાં

પુરુષ પેળો તો પાછાં વળજે :

નહિ તો ખેસતી વસન્તનાં ખાણુ -

નયન નચાવી અજોલ ઉત્તર આપતી કાન્તિ દુભારી અને પાંખડી
શિખરનો માર્ગ લે છે. પ્રમદા સુંદરી અમરવેલને માંડવે જાય છે.

ઈન્દુ : હૃદય ! હૃદય ! કેમ કમ્પે છે ?

હાથ થડકે છે, લોચન ફરકે છે :

મહારો કંફની કાળેનો ગેર

સોનાને મહડશે કે શું ?

પ્રકુલ પાંખડીએ પૂણિમા પ્રકાશે

ને સાગરનાં જલ ડોલે,

એમ મહારા ઉરસાગર સળકે છે.

હા ! શું એ મીઠડા બોલ !

જાણે પરમાત્માનાં અમૃત વરસે !

વનની લીલમલીલી અટારીએથી

જાણે ફિરિફતાની દેવવાણી !

મધુસુખી કોયલનાં દર્શન હૃલ્લ છે,
તો સુધાસુખી સુન્દરીનાં સુલલ કચ્છાંધી હોય ?

હૈયે હાથ મૂકીને

અન્તરનાં તોફાન ! શાન્ત થાવ :
ધારેલા વ્રતને મા લલ્લવશો.
સ્નેહસ્વર્ગને તીર તપ તપવાનાં છે હજી.

કાન્તિ કુમારી પાછળ ધીરે ધીરે સૂર્યોદય.

આ જ એ અમૃતની દેવી ને ?
અહો ! સૂર્યોદય કે સૌન્દર્યોદય ?
કે મહારો આ ભાગ્યોદય ?
વસન્તલક્ષ્મી હીનને વધામણે આવી ?
શી કૌમારની લલ્લ છે પોપચે !
મધુર મુખડેથી જ માધુર્યનાં ઝરણુ પ્રગટે.
જાણે આંખડોમાં ઉભું
મહારા હૃદયમાંનું રસચિત્ર.
મહાપ્રભાવન્તુ વસન્તવિલોલ વદન :
કોટી કિરણો સમી ઉડતી કેશાવલિ :
પ્રકાશના વાદળ સમી
પાછળ ઉડતો વિસ્તૃત પાલવ :
હૃદયપ્રહ્લાંડનો માર્તંડરાજ !
સંસારવનનો વીર કેસરી !
સુન્દરીસમાજનો મહામૂલો મુગટ !
નયન ! હા ! નયન ! જાણે સોમ ને શુક્ર
સાથે આકાશ ઓળંગતા આવે.
માનવલોકના સૌભાગ્યની ઘડી જાગી :
વિધાત્રીનો કુંકુમ થાળ -

કાન્તિ : પાંખડી ! જવાલામુખી તહે જોયો છે ?

પાંખડી : કંઈ યુગયુગની વાતથી ને
જવાલામુખી તો હોલવાયો છે :
જગત તો જૂનું થયું છે.
જવાલામુખીના મુખમાં પગ માંડું
તહો ય મ્હને દજાડતો નથી.
ને ખડેન ! હવે તો ને તો
નથી જવાલા કે નથી મુખ :
પંથી ગયા ને પગલાં રહ્યાં.
તહો યે યશદેવી કહે છે એવું કે
હોલવાયેલા હુતાશે જાગે
એક કિરણને સંકેરવે.

કાન્તિ : જવાલામુખી કયા શિખરમાં -

પાંખડી : જૂઓ, પેલો આંખાની પાછળ -

કાન્તિ : અથર નીચે તર્જની રાખી નિરીક્ષણ કરતી
હું ! ના—આ. જવાલામુખી !
એ—એ તો યૌવનનાં નયન !

કાન્તિ કુમારી પાછળ પૂર્ણ સૂર્યોદય.

ઈન્દુ : હસ્તાંજલિ કરી રહી
ૐ તત્સવિતુ વરેણ્ય
ભર્ગો દેવસ્ય ધીમાહિ
ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્.

પાંખડી : પાછળ ફરી સૂર્ય અને જગત લણી નેતી નેતી

જો ! જો ! આનન્દની અધૂકડી ઉઘાડી મીટ :
સંસાર જાગે શતપાંખડી ઉઘાડી મીટ.

ધડીલરના દૃષ્ટિયોગનાં યોગી કાન્તિઈન્દુ પળ પછી નયન નમાવી વાળી લે છે.

કાન્તિ : તળેટીમાંની દુનિયાને નિહાળતી

પાંખડી ! મન્દિરને ન અલડાવાય—

સ્વગત

મહને કોણ બોલાવે છે ?

કોઈ બોલાવે છે મહને :

મહાર્જુ' નામ લઈ બોલાવે છે :

કૂત્તના પરિમલ જેવે શબ્દે બોલાવે છે.

પાંખડી : શેનું મન્દિર ? કાન્તિ ખડેન !

કાન્તિ : જો ! મહારેલા સહકારનું મન્દિર,

ને મંજરીઓનું ગૂલતું રાજછત્ર :

મંહી દેવકુમાર વિરાજે છે.

મનુષ્યના પુત્રને વહન ન હોય

આ પવિત્રતા કે પરાક્રમ.

સ્વગત

અન્તરમાંથી કોઈ બોલાવે છે મહને :

‘ કાન્તિ ’ ‘ કાન્તિ ’ કહી બોલાવે છે :

મહારાં રમરણ શું બોલાવતાં હશે ?

પાંખડીને

પાછાં વળીએ, ઉતરીએ.

શિખરના માર્ગે ખડેન ! સિંહના :

મૃગલાં તો મેદાનોમાં રમે.
ને જો જવાલામાં તો
અમર આત્મા થે દહાય.

સ્વગત

આ રોની ધારા ?
મહારા હિયાની ધારા ઢળે છે ?
કે પેલા કસ્તૂરી મૃગની કસ્તૂરી ?

હિયામાં ને ચાપાસ લૂએ છે. વળી સડકાર બાળી નિહાળે છે.

જો તો આંખાનો મહોર નીતરે છે.

પાંખડી : હું તો રોજ શિખરો ફૂંદું છું.
એ આંખાની મંજરી—

ધીરે પગલે ઉતરે છે. ઉતરતાં ઉતરતાં

કાન્તિ : તહારી તો પાંખ જ અનેરી :
નહીં આવતા હોય તહારે તો
આલના થે અન્તરાય.

સાળમાં ફેંકી શોધતી શોધતી વિચારશીલ સ્વગત

હું શું ભૂલી આવી ત્યહાં ?

પાંખડી : સૂર્ય ને જગત ભણી જોતી જોતી
મંજુવન ભરી પિચકારીઓ, ઉઘાડી મીટ :
ફૂલડાંની ક્યારી કેરી ઝારીઓ, ઉઘાડી મીટ :
જગમાં વસન્ત રમણે ચઢી ઉઘાડી મીટ :
ફૂલેશો ? એ કોને કોને ઉર અડી ઉઘાડી મીટ ?

નીચે પ્રમદા સુન્દરી હોય છે ત્યહાં ઉતરે છે.

પ્રમદા : વળી કેમ આવ્યાં ? કાન્તિ જહેન !
 છાબ જોઈ તો અધૂરી-ખાલી છે.
 શા વડે વધાવશે ભાંડુને ત્યહારે ?
 કે કોઈ પુરુષનાં દર્શન થયાં ?
 હું તો હસતી હતી અમસ્તી.

કાન્તિ : એ તો હસવું જ હતું સ્તો.
 પણ મનુષ્ય જ નહીં આ તો.
 દેવપુત્ર કોઈ આલને આરે હતા.
 આંખાએ છત્ર ધરેલું માથે, ને
 આશપાશ અજવાળાં જ અદ્ભુત !
 ગાયત્રી સુણાવી ગુરુ થયા,
 મહને પુણ્યશબ્દે પાવન કીધી.
 મહારાં સ્મરણનાં સૌન્દર્ય
 જાણે સન્મુખ આવી ઉભાં.
 ન ગઈ ત્યહાં એમને અલડાવવા.
 મૂર્તિ માત્ર નયનમાં માંડી,
 નયનાં જલિએ નમનના અર્ધ આપી
 વળી આવી, લાલી !
 આત્માનો એક થાળ પૂરી પાઠવ્યો
 એમને આતિથ્યના આદર આપવા.

પ્રમદા : જ્યહાં જઈએ ત્યહાં માનવી :
 દુનિયામાં ઘડાતું ય છે ક્યહાંઈ એકાન્ત ?

કાન્તિ : છૂપાવવાનું થોડું રાખજો : *Lower 1.*
 ક્યહાં પાપ હતું કે ઢાંકીએ ?
 ને પાપે ક્યહાં ઢાંક્યાં ઢંકાય છે તે ?
 —અને એમને તો વીસરી ચે ગઈ,
 હતા એ તો જોગીના જેવા.

પ્રમદા : હવે ઉદય તો થઇ ગયો,
ને ઉઘ્મા આવશે. ચાલો.

પાંખડી : ખડેન ! જોગણુ જોઈ છે ?
તહમારે અંગ અંગ પાણુ અત્હારે
સૂરજની જોગિયાની જ્યોતિ અગકે છે :
જાણે કફની ચોઢી હાય ને.

કાન્તિ : પ્રમદા ! ભયંકર ખંડેરમાંની
નેપાળી જોગણુનાં દર્શન લીધાં ?
યશ કુહેલી હતી કે
એ તો જગતનાં મા છે જાણે :
એવાં વિશાલ ઉરનાં ને સર્વસહાયકારી.

પાંખડી : ખડેન ! જાણે ભગવાંના ભડકા :
ખડીઈ છું તહોયે જોવાં ગમે છે :
જાણે મહારી માની ચિતા.

પ્રમદા : ના, દર્શને જાવ ત્હારે ખોલાવજો.

નણુંદ લાક્ષી જાય છે. ઇન્દુકુમાર ફક્ક સંકેલે છે.

પાંખડી : ફૂલ વીણુતી વીણુતી જતી

જગમાં વસન્ત રમણે મહડી, ઉઘાડી મીટ :
કુહેશો ? એ કોને કોને ઉર અડી ઉઘાડી મીટ

ઇન્દુ : ફક્ક સંકેલતાં સંકેલતાં
ફૂલ વાગતાં હશે ?

કિરણ કાપતાં હશે ?

રોમ રોમમાંથી હૃદય દ્રવે છે.

જાંડા અન્તરમાંથી એક નિઃશ્વાસ ઉઠે છે. સ્થિર થયે

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

અન્તર્યામી આત્મા ! સ્વસ્થ થાવ.

નહાનકડા ઉરમાં તોફાન ધૂમે છે,

અઘોર વાયુ આવી આવી

નિગ્રહના શઠ ચીરી નાંખે છે.

શિષ્ય થાઉં ? પદ્મલિ શીર્ષે ચહુડાવું ?

વિશ્વલોપી વાસનાના અંકુર ફૂટે છે.

મહારી કાળજાકાળી મધ્યરાત્રિમાં

સહસ્ત્ર સૂર્ય જાણે સાથે ઉગ્યા.—

વેરૂં તારાઓ વીણી પૃથ્વીમાં ?

કે ઢાળું ધરણીની ઉપર સ્વર્ગગંગા ?

આકાશમંડલ આંગણે પાથરું ?

કે સાગર ઉલટાવી સંસાર ઘોઉં ?

રોમ રોમમાં વીજળી વહે છે.

હા ! સંસાર ને સંસારીની

શી શી સેવા સળું ?

ચન્દ્ર માનવીના મુગટમાં રોયું ?

ધૂમકેતુની પાંખો કાપી કાપી

જનકુલના ઝલ્લા કરું ?

લેખ ઓઢું ? અગ્નિ ઘોળી પીઉં ?

આલ ફેડી સ્વર્ગ ઉઘાડું ?

વિશ્વોદ્ધારની કે અસ્કુટ વાંછા—

જાણે આજે મહું

સ્વર્ગની આટારીઓમાં જોશું !
 જાણે આજે મેં
 જીવનનો ઉદ્દેશ નિરજ્યો !
 અહા ! એ આંખડીઓનું જોજમ્ !
 સૂતા સરોવર શું શાન્તશુદ્ધ,
 ને લલ્લમાણી જેવું લાલ્લળ.
 સહજ દૃષ્ટિસ્પર્શે પણ મીઠાયા
 ને ઠળે નમણું ગાલ ઉપર :
 ગહન, પુણ્યનિર્મળ, યોગદેહ
 કેસરને મુખડે ચન્દનના બે ચન્દ્રક :
 ઉપાની ભમ્ભરકલ્પી વિશે
 તારકમણિની જોડણી—

નયનને રહે છે

પ્રવેશનો સાર

પોસ માસની અમાસ : ઉદયશૃંગે ઉષા.

ધણે વર્ષે વતન આવેલો ઇન્દુકુમાર ઉષા આલેખવા ઉદયશૃંગે ચઢે છે. સાગરની ગર્જના સુણી જગયાત્રાના અને એકાકી વ્રતના ત્હેના અંભિ-લાષ દૃઢ થાય છે.

હિન્દુકુમારીનો જન્મદિવસ હોવાથી પૂજનને કાળે સ્નેહોદયના મંડપથી અમરવેલીની ડાંખળી ચૂંટવા કાન્તિ કુમારીને સાથે લઘ પ્રમદા સુન્દરી ઉદય-શૃંગે આવે છે. ગીત ગાતી પાંખડી ત્હાં ફૂલ વીણતી ઉતરે છે. કુલજન આપે છે તે વર કેમ નથી વરવો, લાભી નણુંદને એ પ્રશ્ન પૂછે છે. તે મ્હારો સ્વામિન નથી એવો કાન્તિકુમારી ઉત્તર દે છે, અને સ્વામી શોધી આપવા વિનવે છે. પ્રમદા સુન્દરી અમરવેલીની ડાંખળી લેવા જાય છે.

સારામાં સાચું ફૂલ લેવા પાંખડી અને ત્હેની દોરી કાન્તિ શિખરને માર્ગે ચઢે છે. અન્તરિયાજ કાન્તિઈન્દુની નેત્રલગની. દેવમન્દિર ન અ-ભડાવવાં કહી અધવચથી કાન્તિપાંખડી પાછાં વળે છે.

ખંડેરવાસી જોગણુની વાતો કરતાં નણુંદભાભી અમૃતપુર જાય છે.

ફલક સંકેલતો ઇન્દુકુમાર જોયેલું સૌન્દર્યદર્શન સ્મરે છે.

ટીકા

ઉદયશૃંગ : અમૃતપુરની પર્વતમાળમાંનું એક શિખર.

વન્દૂછાટો : મીડી વીરડીવાળા સાગરતટના ખડકો.

ફલક = ચિત્રપાટી.

સિડોનિયા : અર્થ એક એકન્સદ્વિહની કોનંગ્સખી નામની નવલકથામાંનું એક ભેદમયી અહ્લુત પાત્ર.

માનવ સુધાકરો = મનુષ્યકોટીના અમીભર્યા ચન્દ્ર.

તાનસ ધાત્રીઓ = દેહની નહીં, પણ અન્તરની ધાત્રીઓ, ધવડાવનારીઓ, માતાઓ.

રત્નાકર સાગર = રત્નની ખાણ જેવો સાગર.

જ્વાલામુખી : પુરાણા પુરાણા કાલમાં, પાંખડી કહે છે તેમ યુગયુગની વાત ઉપર, ઉદયશૃંગે જ્વાલામુખી હતો. આજ તો ઉદયશૃંગે આંખા, આંખરાં, ફૂલ ને ઘાસ ઉગતાં.

કિરણો હતાં તે કુસુમ ખીલિયાં ઉઘાડી મીટ = કિરણો હતાં તે મીટ ઉઘાડી કુસુમ જેવાં ખીલ્યાં.

સંજવન ગીત : પહેલા અર્ધ ગીતમાં દિવસ દિવસનાં પ્રભાતનાં સંજવનનાં અર્ધ ખીજા અર્ધમાં વર્ષવર્ષનાં વસન્ત વેળાનાં સંજવનની વાત છે.

ધારેલું વ્રત=જૂઓ અં. ૧, પ્ર. ૨ જો.

કાન્તિ કુમારીના સૌન્દર્યનાં પ્રોજ્જ્વલતા અને ભવ્યતાના ભાનમાં લીન થયે જ ઇન્દુ કુમાર પુરુષવાચક સમ્બોધનો બોલે છે.

પન્થી ગયા ને પગલાં રહ્યાં=સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા.

ગાયત્રી મન્ત્રનો અર્થ=સૂર્ય દેવતા તે વરેણ્ય ભર્ગતું ધ્યાન ધરીએ છીએ, જે અમારી બુદ્ધિને પ્રેરણા કરે.

જેગિયાની જ્યોતિ=ભગવા રંગતું તેજ. જેગિયો=જેગી લોકોનો ભગવો રંગ.

ભયંકર ખંડેર=અમૃતપુરની મધ્યમાં આવેલાં એક હવેલીનાં ખંડેર.

કંઈક કાલનો નિગ્રહનો બન્ધ તોડી વહતાં ઇન્દુકુમારનાં ભાવપૂર ઉન્મત્ત ને ભરવેગ, ધૂમતાં ને ગર્જતાં ઢળે છે. સ્નેહની પૂજ્ય ભાવાનની ઉદયકક્ષાનાં દર્શને જાગતી ઉર્મિ, ઉદ્દેગના આવર્ત ને વમળ વારી નિરખતાં, વસ્તુતઃ મહાકર્તવ્યની અર્ધસ્કુટ-અસ્કુટ પ્રેરણા છે. એ અન્તર્ગત સિદ્ધાન્તતું અહીં સૂચન છે.

પ્રવેશનાં છેલ્લાં ત્રણ ચરણ કાન્તિ કુમારીનાં નયન વર્ણુવે છે.

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થલકાલ : આનન્દ સરોવરની કુંજોમાં સન્ધ્યા.

અદૃશ્ય ઉપર કુંજમાં અમૃતપુરની યુવતીઓ રાસ રમે છે.
સરોવરને તીર માત્ર તહેમતું ગાન સંભળાય છે.

એક યુવતિ : ફૂલડાં મા મારો હો ! સહ્યાં નવ જાય, સખે !

ઝીલનારીઓ : ફૂલડાં મા મારો હો ! સહ્યાં નવ જાય, સખે !

એક યુવતિ : તહેની તીક્ષ્ણ ધારો હો ! કાળજડાં કપાય, સખે !

ગીત ધીમું પડતું જાય છે. દૂરથી જોગણ આવે છે.

ઝીલનારીઓ : તહેની તીક્ષ્ણ ધારો હો ! કાળજડાં કપાય, સખે !

જોગણ : નગરમાં મન્દિર સ્થાપ્યાં હોય

તો હૃદયે હૃદયે સ્થપાય.

પ્રભુને પધારવે પુણ્યની પાળ બંધાય.

રમણીઓનો રાસ મંડાતો નિરખ્યો :

કેટલીક તો જાણે વિશ્વવાડીની

સૌન્દર્યથી ઉભરાતી કૂલવહીઓ !
હરિ ! હરિ ! હરિ ! હરિ !
વસન્તશાયી નાથ ! નારાયણ !
આપની ઓ રસકલા.
મંડી ધર્મકલા માંડીશ, દેવા !
ગંગાયસુનાનો સંગમ થશે
પ્રયાગનાં પુણ્યતીર્થ ત્યાં પ્રગટશે.—
આ ઓ સરોવરિયાની ડુંગ :
અમૃતપુરના આનન્દનો આરો.

ઈન્દુ દુમાર હોડીમાંથી કતરી તે આરે બાંધે છે.

ઘટાઓ તો માતું સાયંસમાધિમાં રૂખી !
ને નીચે નિર્મળી ઉર્મિઓ ઉછળે છે.
મહારી યે સાયંસન્ધ્યા જમાંલું,
જગતની શોભાને આ ખોળે બેસી.

જોગણુ ઘટાઓમાં નય છે. વિચારમાં લીન
ઈન્દુ દુમાર પાળે મહરે છે.

ઈન્દુ : આત્મા ! વ્રતભંગ ન થાવ.
સંન્યસ્તસાધુતાની ઓ આંખડીઓ !
તીરછે બાણે ઢોઢને મા વીંધો,
ન લોભાવ દેહદર્શને.

સરોવરજલ ઉપર નિહાળે છે.

શા આદર દે છે જલની નેત્રપદ્મવી !
બાણે જગન્નયનો હિંડોલે ડાલે !

નેત્રોને વારી લે છે.

શુરુએ મહારો ગરૂડ
 સ્નેહદિશામાં ગિજાતો દીઠો,
 ને એક વર્ષની અવધ બાંધી
 જે પ્રાણુયાંબો સમતોલ કરવી.
 જગદ્યાત્રા બે પગે કરવાની,
 ને બે પગ સમબલવન્તા રાખવાઃ
 પછી પ્રિયને પદ નમવું.
 ધર્મ ને સ્નેહનાં બંને નયન
 અખંડ રાખી ન ફૂટવા દેવાં.
 ધર્મારણ્યમાં એક વર્ષભર
 સ્નેહનાં તપ તપવાનાં મહારે.
 સાગરની માઝા ધારે, આત્મન્ !
 ઉભરાઈ મા જાવ.
 ચિત્તનાં પ્રસન્નતા ને શાન્તિ !
 વિરાજે હૃદયે, આવો, પાછાં પધારો.

ઉપર કુંજમાં કાન્તિ કુમારી રાસ ગવરાવે છે.

કાન્તિ : સખિ ! કાલનાં સ્વપ્નાં રે
 આજે મહારે સાચાં પડયાં :

ઝીલનારીઓ : સખિ ! કાલનાં સ્વપ્નાં રે
 આજે મહારે સાચાં પડયાં :

ધન્વંતર : મીઠો, મદભર, બુલન્દ,
 સ્નેહ દેવની વેણુ શો,
 બાલો ! તે તહારો જ શબ્દ ને ?

કાન્તિ : સખિ ! સ્નેહનાં સ્વપ્નાં રે
 નથી કેને અમથાં નડયાં,

ઝીલનારીઓ : ચન્દ્ર આથમેયો, અજવાળાં સમેટાયાં.

ઈન્દુ : વસન્તતું પુષ્પપગલે પધારવું
તે તુજ સમ દૂહોકાને બોલાવવે જ.
મેનાઓના કલરવ ભર્યા વનમાં
કુંજ કુંજ ભરી કોયલ ગાણ.
મુખડે ત્હારે કથા જ રનેહની.
એ રનેહગીત સન્ધ્યાને સુણાવતી ?
કે ચન્દ્રની પેલી આથમેલી પાંદડીને ?
તે ત્હારી જ અમીઘાર હતી ?
એ દૂહોકાર ?—હા ! એ જ દૂહોકાર !
એ દૂહોકાર કેમ બૂલાય !
જીવનની કુંજ ભરી ગાજે છે એ દૂહોકાર.

હૃદયના બન્ધ તૂટતા હોય તેમ

કાન્તિ !—સખિ !—અહો બહાલી !
આંખે અધુરી ઓળખી અલખેલડી,
કાને દુહુરવ પારખ્યો ત્હારો, પ્રિયે !
આ સહસ્રાક્ષ સંસારજીવનની પહેલાં,
સૃજનના રહવાર સમા મ્હારા બાલકાંડમાં,
આનન્દસરોવરતીરે હું આવતો, બેસતો.
કુંજની હરિણી જેવી તું યે દોડી આવતી.
આ કૃપાશીતલ કોતરોમાં,
ઝીણાં ઝરણુની વાદળલીની ખીણોમાં,
સુરભિના સ્નાતમાં, અનિલની લહરીમાં,
જલમાં, વૃક્ષમાં, અન્તરીક્ષમાં
જુલજુલ જેવા ત્હારા બાલમુખડેથી નિર્ઝરતી

મંગલ મંજુલ કે આકાશવાણી સુણતો :
 મુજ સૌભાગ્યના શુભ આદેશ ઉકેલતો :
 તહારો પ્રપુલ્લ પડઘો
 એ સ્મરણ જગાડે છે આજ :
 મહારા આયુષ્યની મંગલાનો ટંકાર.

આત્મનસરોવરની પાળો ભાગતી હોય એમ

ઓ !—શુરુવર્ચ મેધાવિનિ !
 અયિ !—સ્વર્ગનિર્મલ ખાલા !
 અહહહ !—સ્નેહશોભન કુમારિકે !
 જૂના ભાવ જાગે છે,
 હૃદયચોકમાં ચન્દ્રિકા ચમકે છે :
 પુરાણાં પુરાણાં અમી વરસે છે પાછાં
 મહને સજીવન કરવાને કાજ.
 ઉરઆકાશની ઓ ચન્દ્રકલિકા !
 સદ્ભાવનાની મુજ પ્રેરણાદેવિ !
 મહારા જીવનસજનની સાહેલડી !
 તહારી હીક્ષા લઉં છું,
 તહારો છું ને તહારો રહીશ.
 સૃષ્ટિનું શુભ સંઘરી સંઘરી
 ચરણે તહારે ધરીશ, સખિ !
 તહારાં સમર્પણ સ્વીકાર્યા,
 ને બ્રહ્મસમ્બન્ધ બાંધ્યો,
 અન્તરને અળગાં નહીં કરાય, પ્રિયે !

✓ પ્રિયે ! પાદામ્બુજે,
 હલે ! તહારા ઓજે,

વિધાતે ! ગેળી જો તપ સુતનુ ! આછા રસરૂપે
સમર્પેલું લેજે જીવન રસખોળે, અનુપમે !

ધનવિભવમાં વિદ્યુત હસે :
જલધિજલમાં કેા નદી લસે :
ઉંચે જ્યોમાન્તમાં ઝળહળતી જ્યોતિ ઊંડું વસે :
સખિ ! ત્હારી મૂર્તિ હૃદયભવને એમ વિલસે.

ધરામાંથી જોગણ આવે છે.

હતું જે આનન્દે,
હતું જે શોકાન્તે,
હતું જે જે મ્હાડું ત્રિવિધ જગતે, રમ્ય રસિકે !
સ્વીકારો અર્પેલું પ્રિયતમ ! રૂપાળા પ્રીતિપદે.

સ્થિર જગતનું ચન્દ્ર બનશે :
ગહન નલરંગો ઉપટશે :
મહા કાલાખિધમાં અતુલ યુગના ઓધ શમશે :
સમાધિમાં ત્હારી સખિ ! મુજ રસેન્દુ ય તપશે.

જોગણ : યુવરાજ ! વીસરશો મા
આત્માએ કેાને કેાને કેાલ દીધા છે.

ઇન્દુ કુમાર ધીરે ધીરે દિધિ વાળી ઠરાવે છે : પણ નિરખી રહે છે

ઇન્દુ : પ્રણમું છું, યોગેશ્વરી !
હું રાજપુત્ર નથી, મૈયા !

જોગણ : કલ્યાણ થાવ, તાત !
ને ભોળાં જોશીનાં વચન

સદા ચે શ્રદ્ધાર્થી સ્વીકારો :
 લેખમાં લવિખ્યના આદેશ છે,
 રાજયોગનો ઉપાસક તે રાજવી :
 ને કાલે રાજવી થશે
 તે આજ યુવરાજ, કુમાર !
 ચિન્તનરેખાઓમાં તહમારે વહન
 વિધિનાં લવિખ્યવેધી પુરાણ મુદ્રાણાં છે,
 લાવિના પડછાયાના પટ પડેલા છે.
 આત્માએ કોને કોને કોલ દીધા છે
 યુવરાજ ! એ યાદ છે ?
 લગિનીને, દેશલગિનીઓને,
 બાન્ધવને, મનુબાન્ધવને,
 પ્રાણુદાતા માતામંડલને,
 પ્રાણુસખા મિત્રસમાજને,
 પિતાને, પિતાઓના પરમ પિતાને,
 સ્નેહીને, સંસારને, દેશને, માનવ જાતિને :
 કોતું કોતું મહા ઋણ
 કાલને ચોપડે ખડું છે ? યુવરાજ !
 ડગલે ડગલે કોલ દીધા છે,
 ને યાત્રા હજી લાંબી છે :
 તીર્થ તો દૂર છે, કુમાર !

ઇન્દુ : દેવિ ! આદેશ ! માતા ! આદેશ !
 આલઘેડું આ આનન્દસરોવર
 ને નયનમીટ શી તહેની જલપલ્લવી :
 તીરે જગત જેવાં ઝાંડીઓનાં ઝુંડ :
 ડાળે ડાળે કળીઓનાં લૂમખાં,
 ને કળીકળીમાં વસન્ત મગદે :

તહાં વિલાસ છે કે વૈરાગ્ય ?
જીવનનો મન્ત્ર —

જોગણુ : રાજપ્રવૃત્તિની આગડીએ ચઢકનારને
નથી વિલાસસ્વાર્ય માટેની નવરાશ,
કે વિરક્તિ માટેની અશ્રદ્ધા વા અવગણના,
ધર્મધૈનુના ગોપરાજને તો
પ્રભુઆદેશની લબ્ય વેણુ
જગતકુંજ ભરી ટહુકારવી :
આશાહિંસાહતાં મહાગીત
અમૃતકિરણ શી અંશુલિએ
સૌ પ્રાણુતન્ત્રીમાં છેડવાં :
રક્ષા, આરણ્ય, દોહન, મન્થન :
અનેક શ્રમવિધિ સાધી સાધી
જીવન પોષવાં ને પ્રપુલ્લવાં
એ રાજયોગ જ ઘટે છે.
સચ્ચિદાનન્દનાં મહાસરોવરને તીર —

ખાંખડી ગાતી નાયતી ઉતરે છે.

ખાંખડી : જરા ખાલાને જળતી બચાવો, સજન !
ખાલાને જળતી બચાવો રે,
જરા ખાલાને જળતી બચાવો, સજન !—ધ્રુવ.

આશા ભર્યા ઉછરતાં પ્રિય ખાલખાલા,
સંસાર મધ્ય વડવાનળ કેરી જવાલા :
ખાલાને જળતી બચાવો રે,
જરા ખાલાને જળતી બચાવો, સજન !
વીર ! કૂલ લેશો ?

ધન્દુ : ખડેન ! કોણ છો તું ?
અમૃતપુરમાં હવે આશ્ચર્યો જ વસે છે !

પાંખડી : હું કોણ છું ? તહિમે કોણ છો ?
હું કોણ છું ! કોણ જાણે.
હેવે મહને દીક્ષા દીધી
ત્યહારે કાનમાં કહ્યું હતું કે
અમૃતપુરનાં ફૂલ વીણી
મહારે અમૃતપુરવાસીને હેવાં.
કોઈ ફૂલખાતા કહે છે મહને.
ફૂલ લેશો ? મહારૂં નામ પાંખડી.

ધન્દુ : સાભાર, ફૂલડાંકુમારી !
લે આ એતું કંઈક મૂલ.

પાંખડી : જાણે દાઝશે એમ ઉઝળી આવે જઈ
પૈસા ! વળી પૈસા કેવા ?
કાન્તિ ખડેને ફૂલની પરખ માંડી છે ને ?
ફૂલ વેચાય ? ફૂલ ધનથી પમાય ?
ફૂલનાં મૂલ કોણ મૂલવશે ?
હેવ કહે છે ફૂલ વેચવે પાપ છે :
ફૂલ વેચવાની મહને આણ છે.

ધન્દુ : ઉડું આલોચતો થેરે કંઠે સ્વગત
ભૂતકાલની ગુફામાંથી
આજ ગુણાય છે ભણુકારા :
પ્રગટે છે ગ્રાણુ પુરાણુ પ્રતિમાઓમાં.
ફૂલની પરખે અમે રમતાં ને ?

ફૂલપરબનો કોલ કીધો હતો ને
ફૂલખાલા ! કુંજમાં મન્દિર છે ?
આજ શાં ગીત ગવાતાં ?

પાંખડી : મન્દિર ? મન્દિર ! હા, હા :
કાન્તિ ખડેનને સૌન્દર્યમન્દિર કહે છે સૌ.
અજવાળી ખીજનો આજ રાસ હતો.

પાંખડી ફૂલ વીણતી સરોવર તીર નય છે.
લેગણ કોતુકલોચને તહેને નિહાળી રહે છે.

ધન્દુ : સખિ ! આરતી ઉતરી રહ્યો,
આકાશના પડદા પડી ગયે આંખો;
અસૂરો, અસૂરો, હા ! અસૂરો.
દર્શન ન થયાં, દેવિ !
ને રાસની રમણા રહી ગઈ.
એક-એક વાર દ્વાર ઉઘાડ,
અસૂરો નહીં પડું, પ્રિયે !

પાંખડી : યોગ્યાં દૂધે અમૃતથી અજવાળી ગોરાં,
તે વત્સ કાજ વિષઅશ્રુ તણા કટોરા :
ખાલાને ખળતી ખચાવો રે,
જરા ખાલાને ખળતી ખચાવો, સજન !

પાંખડી સરોવરને આરે આરે નય છે.

લેગણ : અદ્ભુત ખાલકડી !
કોતુકમૂર્તિ કુમારિકા !
પ્રભુની રૂડી નાણે પારેવડી !
મહારી સાયંસન્ધ્યાના સદ્ભાગ્યે શી ઉતરી.

યુવરાજ ! ગુલશનના ગુલ વેચવે પાપ,
ગન્ધવતીની ગન્ધપાંદડીનાં
રૂપાં ને સોનાં કરવે પાપ,
તો આત્મધેનુના દૂધમાંખણનાં
મૂલ મૂલવવે ય પાપ હો !
પ્રાણદૂધની ચે પરબ માંડો.
નારાયણ ! નારાયણ ! અહાલોક !
જય ! જગન્નાથનો જય !

આવેશમાં આવી જવા માંડે છે.

ધન્દુ : આપ કોણ છો ? અંહી કય્હાંથી ?
પુનર્દર્શનનો લાલ —

જોગણ : યુવરાજ ! નેપાળી જોગણ છું,
શીખવા ને સેવા કરવા
દેશયાત્રા આદરી છે.
સાયંસન્ધ્યાર્થે સરોવરતીર આવી હતી.
ભરવસ્તીમાં એક પુરાણ ખંડેર છે,
ગુફામાં ત્યહાં વસન્તમાસ ગાળીશ.
દર્શન દેજો-લેજો. નારાયણ !

જતાં જતાં માર્ગમાં

કપાયેલા વાંસના અંકુર ઉપર
વર્ષાની જલ ભરી વાદળી વરસે,
ને ગગનલેહી બાણ શો
ફટાક કરતો વંશ ફૂટે :
યૌવનનો એવો સ્નેહ, યૌવનરાજ !
ફૂટયો છે તહમારો આજ,

પણ પ્રભુ કહ્યાણુ કરશે, કુમાર !
દેવનાં રક્ષણથી જ હીન દામણાં નથી.

ધન્વંતરી : કૂલની પરણ ! બાલસ્નેહીનો બાલ !
પુષ્પોના પુષ્પપરાગમાં
સ્નેહશબ્દ ગુણ્યો તહારો, પ્રિયે !
કૌમારનાં કૂંડેણુ માંભળ્યાં.
અનુત્તર છું, તત આપી
ગુરુએ જીભ કાપી છે.
આદરનાં આમન્ત્રણ આળ્યાં તહારાં :
કાલની કળીઓએ આજ કૂલ ઉઘડ્યાં.
નયનોમાં કૂલ, વદનમાં કૂલ,
અળંકાર દેહદેશે કૂલ,
વસન્તનો જાણે કૂલમાંડવડો !
ને આત્મન્ પણ કુમારીનો
પરિમલનિધાન દેવકૂલની છાણ !
કૂલની પરણ તે કાં ન માંડે-માંડાવે ?

પ્રવેશનો સાર

મહા માસની અજવાળી બીજ : આનન્દસરોવરનો કુંજમાં સન્ધ્યા.

ઉપર કુંજમાં રમણીઓનો રચાતો રાસ જોઇ સાયંસન્ધ્યાએ સરોવર-તીર ઉતરેલી નેપાળી જોગણુ વિચારે છે કે રસકલામાં ધર્મકલાનો સંગમ થાય તો પુણ્યતીર્થ મંડાય.

ઇન્દુ કુમાર હોડકામાંથી સરોવરતીરે ઉતરે છે, ને આત્માનાં તોફાન શાન્ત કરવા મથે છે. પોતાનું વ્રત સંભારે છે. એટલામાં ઉપર સમાપ્ત થતા રાસનાં છેલ્લાં વેણુ સુણે છે. પાળો ભાગી સ્નેહ ઉછળે છે, ને સ્નેહીની સ્નેહ-દીક્ષા લે છે. નિત્યકર્મ આટોપી પાછી વળતી જોગણુ સ્મરણ કરાવે છે કે બહુ જણને કોલ દીધા છે, એક જણની દીક્ષા ન હોય. રાજયોગ એ જ જીવનધર્મ છે; નહીં વિલાસ, નહિ વિક્રિત.

ફૂલ વીણતી ગાતી ગાતી કુંજેથી પાંખડી ઉતરે છે. ઇન્દુકુમારને કાન્તિકુમારીની ફૂલપરબનાં ફૂલ આપી જાય છે.

ભરવસ્તીમાંના ખંડેરમાં હું ઉતરી છું, દર્શન દેજોલેજો, કહી જોગણુ જાય છે.

બાલાપણમાં ફૂલપરબે પોતે રમતાં, એ વાતની અને કુમારી રહીશ ત્યાં સુધી ફૂલની પરબ માંડીશ, એ કાન્તિ કુમારીના બાલકોલની ઇન્દુ કુમારને સ્મૃતિ થાય છે. પોતે અનુત્તર છે એનું પણ ભાન જાગે છે.

ટીકા

આનન્દ સરોવર=અમૃતપુરના ગિરિમંડલ વચ્ચેનું સરોવર.

ઉપર ટુંજમાં : સરોવરને કાંઠે નહીં, પણ પર્વત ઉપરની ઝાડીઓમાં :
નેપાળી જોગણુ અને ઈન્દુ કુમાર આરામાં હોય છે.

રાસ : દર માસની અજવાળી ખીજની ચન્દ્રલેખા દેખાય એટલી ઘણી
અમૃતપુરમાં રાસ રમાતો.

જલની નેત્રપદ્મવી=પોપચાં પેઠે પડતી-ઉપડતી જલની ઉર્મિઓ.

રાજયોગ : અર્થ માટે જૂઓ અ. ૩, પ્ર. ૫ મો.

ભવિષ્યવેધી=ભવિષ્યને લક્ષ્ય કરી રચાતાં.

બાલસ્નેહીનો બોલ : ‘ઢૌમારનાં રૂહેણુ’ ‘સ્નેહશબ્દ’ ‘આદરનાં
આમન્ત્રણુ’ : ઇન્દુ કુમાર ઉપરના સ્નેહને લીધે પોતે કુમારી રૂહેશે, ને કુમારી
રૂહેશે ત્યાં સુધી ફલપરબ માંડશે, એવો ન્હાનપણમાં કાન્તિ કુમારીએ
ઇન્દુ કુમારને આપેલો કોલ. ફલપરબમાં ‘બાળસ્નેહીનો બોલ’ ‘ઢૌમારનાં
રૂહેણુ’ ‘સ્નેહશબ્દ’ અને ‘આદરનાં આમન્ત્રણુ’ : સૌ ઇન્દુકુમારને તે
કારણથી સંભળાયાં.

અતુતર છું : શુરુએ આપેલા એક વર્ષના વ્રતને લીધે.

કાલની કળીઓએ આજ ફલ ઉધડ્યાં=કાલે કળીઓ હતી તે ખીલી,
ને આજે ત્યાં ફલ બેઠાં.

પ્રવેશ ૩ જો

સ્થલકાલ : કાન્તિ કુમારીની વાડીએ વસન્ત પંચમી.

યશ : કાન્તિ ખડેન ! શું આજ પ્રભાતની મઝા !
કહું? એવી વાતો ફૂંદવાતી હશે?

કાન્તિ : તું તો જાણે ઉભરાતો સાગર, યશ !
રોજ કેટકેટલી ભરતીઓ આવે છે?

યશ : આજ નાચું તો માફ કરશો ?

નૃત્ય સાથે ગાયા માંડે છે.

કાન્તિ : માફ ! મયૂરી નાચે તહેને માફ !

યશ : ઊંચા આકાશ, ઊંચી વાદળી, અલી કોયલડી !
કાંઈ ઊંચા તહારા રણવાસ :
મીઠકું દૂહોકજે રે અલી કોયલડી !

વાળે વસન્તની વાંસળી, અલી કોયલડી !
કાંઈ જામે રસિકના રાસ :
મીઠડું દૂહોકળે રે અલી કોયલડી !

હાંડે મ્હારે હાતું ગીતડું, અલી કોયલડી !
એ તો ગાયું તહે' આળે અમોલ :
મીઠડું દૂહોકળે રે અલી કોયલડી !

ઉરમાં મ્હારે એક મોરલી, અલી કોયલડી !
ખોલી કાલા ઘેલા તહેના ખોલ :
મીઠડું દૂહોકળે રે અલી કોયલડી !

ખોલી ઘેલા ઘેલા મદખોલ,
ખોલી કાલા કાલા પ્રહ્લખોલ
મીઠડું દૂહોકળે રે અલી કોયલડી !

કાન્તિ : તું ય જાણે અમૃતપુરની કોયલ,
ને મધુમત્ત ડોલતી યશવદ્ધી !

યશ : એ જ કહેવા આવી હતી.
મ્હને કોયલ કહી બહાણું વાયે :
' મ્હારી જીવનકુંજની કોયલડી ! '

આનન્દસરોવરની કુંજોમાં દૂર થીમે રાખે કોયલ ઠબકે છે.

કાન્તિ : એ શું ? વનમાંની કોયલડી !
હા, કોયલ જ : વસન્તવેતાલિક :
માતઃકાલનો ખેલો દહુકડો !

અમૃતપુરનો અમૃતમીઠો બોલ !
 ઉઘડતી કળીઓનો આદિ શબ્દ !
 આનન્દની કુંજનું કૂજન !
 જગત્સીમ ઉપરથી વસન્ત બોલી !
 સૃષ્ટિના લીતરવાસી સૃષ્ટાએ
 નવજીવનની પ્રેરણા ફૂંકી સૃષ્ટિમાં.
 અમૃતપુરની આદ્યાસનવાણી
 આકાશશિખરેથી ઝમતી આવી.
 જાણે રનેહની મધુરી વેણુ વાગી.
 વેલીએ વસન્તી વાધા સજ્યા,
 પરિમલ હવે વિશ્વ ભરી વહશે.
 પ્રાણ પ્રગટી સૂર્ય થયા,
 નેત્રનેત્રમાં ચન્દ્ર પ્રગટી વિરાજ્યા.
 સરોવર હલકી હેલે રહડયાં,
 મંહી કમલકુસુમ ઝૂલે છે.
 કોયલ ! જગાડ ચેતન જગતને,
 રસિકો હજી કાં નીન્દરે છે ?

યશ : બડાં પક્ષાં છો : બધું ય રહમળે છે.

કાન્તિ : કોયલ ! આવ મહારી આંખાને ડાળ :
 ટહુક મહારી વાડી ભરી,
 ને પુષ્પે પુષ્પે પાડ તહારો પડઘો.

યશ : આજ પંચમીની પાંદડી ઉગશે, ખડેન !
 વસન્તપૂજન શીખશે ?
 બ્રહ્મમુહૂર્તમાં અમે આજે માંડયું હતું.
 મલયના વાયુ વાય છે,

વસન્તભાવે જામશે ધીરે ધીરે,
ઉદયતું કિરણ અડક્યું છે,
પ્રભુના પરાગ ઢાળાયા છે,
કાન્તિ પહેન ! તમ મુખકે
કેસરનાં છાંટણું ચે છટાયાં છે.
પહુરોડિયે ગુલાબી ઠંડી હતી —

કાન્તિ : હા, યશ ! કંઈ કથા કથતી હતી,
ને પછી ? યશ !

યશ : પહુરોડિયે કાચલને ટહુકે
નાથ આજ જાગી ગયા.
અટારી ખોલી વસન્ત ખંડમાં લીધી.
અન્તરીક્ષ ભરી ઉચું જોયું તો
પૂર્વને મન્દિર અરુણનાં પગલાં.
'ભર્ગનાં ચન્દને આપણું લાલદેશ અર્ચ્યા
એ સવિતા દેવ પધારે, દેવિ !
જાગો, ઉઠો, સત્કારો' કહી
મહુને ય અડપણું કરી જગાડી.
કરહિન્ડોલે હીંચતાં અગાસીમાં ગયાં.
અગર, કસ્તૂરી, દેવસામગ્રીએ
મહારૂં વસન્તપૂજન આદર્યું.
મંજરીનો મુગટ પહેરાવ્યો.
મહુને કહે : તું મહારી ગૃહલક્ષ્મી :
મહે કહ્યું : તહમે મહારા કુલવિધ્ય.
મહારા પૂજારીની આંખમાં વસન્ત લજ્જકતી :
મહારે ય હૃદયે વસન્ત પ્રગટી

ને મધ્યરાત્રિના અન્ધકાર અજવાળાયા.
 એટલામાં વળી કાચલડી બોલી :
 હું ય ફૂફ્ કરતી ફૂલી —
 માણસથી તે પ્રભુ થવાય છે કંઈ ? —
 અન્તરમાં જઈ લપ્પઈ ત્યાં ફૂફ્ કીધું.
 પછી અમે વસન્તપૂજન માંડયું,
 ને વર્ષનું જીવનવ્રત લીધું
 અમૃતપુરમાં અમૃત લાવવા.

કાન્તિ : યશ ! તું જ છે અમૃતની ભરી વાદળી !
 વરસજે અમં અવનીને મંડપ,
 ને ભરજે અમ આનન્દસરોવરો.
 જગતની જાણે મહોરેલી સદ્લાવના !

યશ : આછે અંગે ઉધા આવી.
 મહને ઉધાની પૂતળી કહી,
 ગુલાબની ફૂલમંડલી કહી,
 દેવલાવની સૌન્દર્યકલા કહી,
 કંઈ કંઈ એવું એવું કહ્યું :
 ને સદૂણે મહારી ચોળી છોડી
 મંહી એક ફૂલ મૂક્યું.
 એ ફૂલ તો હવે ને, ખડેન !
 હૈયાનાં ઉડાં જલ હલાવે છે.

કાન્તિ : યશ ! આ વૃક્ષરાજ પાછળથી, ને !
 ખંડખંડ ભાસ્કર ભભૂકે છે :
 પલ્લવપલ્લવ ને ડાળીડાળીમાંથી
 દેખાય છે એની જ્યોતિના ઝળકાટ :
 ત્યારા ફૂલવાડીના સાળુમાંથી ચે

કારમાં એવા અંગઅંગ ફૂટે છે,
 ને અંગોઅંગે જ્યોતિ ઝળકે છે. —
 ઘડીક યશ ! અમુલખ હૃદ્યે હું હૃદ્યે છું .
 જાણે મહારે દીનને દ્વાર
 પ્રભુજી પધાર્યા હોય ને !
 ઘમઘમતી માઝમ રાતના મધ્યાકાશમાં
 એકાએક સુધાકર વીધી હતરે,
 ને આલમાં જ્યોતીરેખા દોરાય :
 મહારે હૃદય એવું કિરણ
 એક પ્રગટયું છે, ખડેનાં !
 તહો ય, યશ ! દેવિ ! જનનિ !
 આયુષ્યમાં ઉઘાડ નથી,
 મેઘમેખલા હજી અલેદ્ય છે,
 ઉપર અન્ધકારનાં વાદળ ઝઝૂમે છે.

યશ : વસન્તપૂજનનું વિધાન શીખશે
 એટલે સૌભાગ્યના રસીલા સ્વસ્તિક
 મેળે મેળે પૂરાશે, કાન્તિ ખડેન !
 તહમારે કૌમારને આંગણે.
 લોક કહે છે સ્નેહજયનું એ વ્રત છે.
 હું ચે એ વ્રતની વ્રતિની હતી :
 ને હજીએ ધારીશ નિરન્તર
 એ વ્રતના વાધા વસન્તે વસન્તે.
 પછી, એ સૌન્દર્યના ડોલતા સાગર !
 દીનતા છાંડો આ હામણાં મુખની,
 ને ગાવ અનહદનાદી તમ ઘેરાં ગીત.
 જગાવો જડમાં ચે ચેતનના દેવ,
 સંસારની અનસ્તજ્યોત એ શોભા !

કાન્તિ : પ્રસન્ન થા, શીખવ, યશ !
એ રનેહજયતું કલ્યાણમત.
શીખવીશ તે શીખીશ, દેવિ !

યશ : શુભાખની પાંદરીઓ છે ?
પ્રાણચોકમાં પ્રપુલ્લતા છે ?
હૃદયના ત્રિહાસનમાં હુલ્લાસ છે ?
આશાનાં મન્દિર ક્યાં માંડશે ત્યહારે ?
વસન્તદેવ ક્યાં પધરાવશે ત્યહારે ?

કાન્તિ : નથી, મુજ કને કાંઈ નથી :
પૂજનની દેવસામગ્રી નથી કાંઈ.
લૂંટી મહારી દેવી સંપત્તિ કુલજનોએ :
પૂણ્ય પૂરાં હશે ખોલ્યતાં
તો પાછી પામીશ કદીક.
આશાપૂરીને કીચે ગોખ આદર ?
વસન્તદેવીને કાજ વાસ નથી
મુજ આત્માના ખંડેરોમાં.

યશ : મા મુંઝાવ, કાન્તિ ખડેન !
આજ અણઉઘડી કળીઓ
કાલે ંહાલપને વદને ઉઘડશે-
વસન્ત વિશાલભાવ ને વરદાયિની છે.
કાલે સૌ લાવજો હો, કાલે :
કાલે શીખવીશ, કાન્તિ ખડેન !

કાન્તિ : કાલે ? કાલે ! આયુષ્યના રમશાનમાં :
કાલને અન્તે તે કાલે.
આજ તો, યશ ખડેનાં !

રહવાર અળગતું લાસે છે રહને.
 કલીક અન્ધકારનાં આણું આવે છે,
 વૃક્ષવૃક્ષમાં અમાસ જોઈ છે.
 તહમે સ્વપ્નાં સાચાં ક્રીધાં,
 હું સ્વપ્નાંના વાધા સબું છે હલ.
 મંજરીઓ રહને, ખડેન !
 આંચુના છોડ દેખાય છે.
 વળી વળીને ઉઘાડું છું તહોય
 પ્રારબ્ધનું પુસ્તક રહારૂં બીડાય છે.
 અશ્રુનાં ઉઘાન સરળતાં હોય
 ને તહેમાં એકલી બૂલી પડી હોઈ !
 બળી જશે, જળી જશે,
 પણ એ ક્યારી નહીં કોળે.
 જો ! વસન્ત પાછળ ગ્રીષ્મ સળગે.—
 ફૂલડાં અંગારામાં વાવશે ? વડીલો !

યશ : કાન્તિ ખડેન ! મનના મહેમાન આવ્યા ?
 સાગરના તીરથવાસી પધાર્યા તહમારા !

કાન્તિ : વસન્ત પધારી, ને લાવી :
 આવ્યા છે, હૃદયે પધરાવ્યા છે, યશ !
 મનના આતિથ્ય આચરું છું,
 પ્રભુની માનસી પૂજા કરું છું, દેવિ !
 ને અલખેલો રહારો તો
 આછે અર્ચને ય ઉજમાળું હાસે છે.
 સંસાર સકલ મૂર્તિપૂજક છે,
 ને હું ય મૂર્તિ માણું છું.
 રહારા માનસવાસી સ્વામીની.

પરખ મહેં માંડી છે મહારી,
 ને પાણી એ નથી પીતા.
 એ એક તરશ્યા રૂંડેશે,
 એ એક નહીં પીએ પરિમલ.
 કીયા યે અરણ્યમાં કોણુ જાણે
 તપતા હશે એ તપસ્વી.
 કીયા યે સાગરને આરે
 હશે એમની સ્વર્ગમૂલો મહૂલી.

યશ : આવશે, ને અન્તર ઠારશે :
 તપસ્વીનાં તપ ફળશે, ખડેન !
 અમસ્તાં એવું શું બોલતાં હશે ?
 અરુણોદય ખડેલાં અન્ધકાર ઘાડો હોય.

કાન્તિ : મહારે હજી અન્ધકારનાં ઓઢણું રહ્યાં :
 અરુણના ઉદયની તો, યશ !
 અખંડ આશા ઉપર જીવવાનું.
 તહારા સ્નેહના નન્દનમાં
 અન્ધકાર કે અમાસ ન હોય.
 પરમ સત્યના સુન્દર સદનમાં
 સ્વપ્નના ઓળા મા આવશે.
 તહારી આંખલડીમાં કુમુદ ઉઘડે,
 તહારે ગાલે ગુલાબ મંડાય,
 તહારે ભાલદેશે કમલ પથરાય,
 તહારે ઉર ખડેનાં ! ગલ ગૂલે,
 તહારે અંગઅંગ અજવાળાં ઉગે,
 તહારે અધરે કોયલ બોલે,
 પુષ્પપુષ્પ લઈ તહારા પૂજન અર્થે
 પ્રભુજી વસન્ત પાઠવે :
 તહારાં બાણ અપૂજ્ય કશું રહે ?

હુખોઠક દેવ જેવો મહારો પ્રાણ
 ભૂત થઈ લટકે છે.
 ગદા ઉપાડી મહારાં કુલજનો
 મહારી મૂર્તિ લાગવા ઉભાં છે.
 કોયલ બોલી, યશ !
 સ્નેહની ંસી જેવી તું બોલી,
 મોહમન્ત્રનાં સંગીત ત્હારા નાથે ગાયાં :
 તે લવનમાં ભૂત કચ્છાં રહે ?
 ત્હમે તો ગગનની ગલીઓમાં
 વસન્તના ફાગ ખેલશે હજી !
 અનેરા કેસુની ધારાઓએ
 વાદળમાં કૌતુકરેખાઓ દોરશે.
 જગતને ઝૂલે ઝૂલતાં મુક્તો
 સુક્તિના ત્હમે માર્ગ કોરશે હજી.
 સ્નેહયોગનાં યોગી ત્હમે હવન્મુક્ત —

યશ : કહે છે મહારા હેયાના લાવ બોલ છ,
 કહે છે મહારા પ્રાણની કવિતા ગા. છ,
 કહે છે મહારા ધર્મની કથાઓ ઉચ્ચાર છ,
 કહે છે મહારા પ્રભુની પ્રતિમા છે,
 કહે છે ત્હારા મુખની મોરલીમાં
 શબ્દપ્રદા ગાજે છે :
 ને કહ્યું જગતમાં નથી તે કરશું :
 સોળે પાંદડીએ પૂણિમા પ્રપુલ્કશે
 ત્હારે ત્હારી લગ્નતિથિ ઉજવશું,
 ને દેવોતું અમૃત આણશું
 આપણા અમૃતપુરને ઠાળે.
 સંસારમાં સ્વર્ગ સોપશું સોહામણા.

લગ્નોત્સવનું સ્નેહપરવ —
 યજ્ઞ હેં, હેં કાન્તિ જહેન !
 મહારી લગ્નતિથિ તે એમની સ્તો ?

કાન્તિ : હા, યશ દેવિ ! હા :
 તહમારી નહીઓનો તહાં સંગમ :
 એટલાં અદ્વૈત તો રસજીવનનાં
 તહારે ય કખૂલવાં પડશે.
 હજી ન સુણ્યું સુણીશ,
 ને અણકલ્પ્યું પામીશ, યશ !
 આશા ને ઉડવાં અનન્ત છે.

યશ : કાન્તિ જહેન ! કાન્તિ જહેન ! એ !
 આમ મુખ શું મુખ માંડ્યું,
 ને મહને કોયલ કહી :
 ‘ મહારી જીવનકુંજની કોયલડી !
 કાળી નહીં હો, યજ્ઞ કૂજતી :
 કાલ ને અવકાશ ભરી જગાવતી. ’
 અગાસીના અમુલખ ઉઘાડમાં
 પછી વસન્તનૃત્ય આદર્યું,
 ને નાચે ગાઈ સહમળવ્યું આ ગીત.
 તહમારી ચે કીકીઓ નાચે છે,
 ભમ્મર નાંચે છે, અંગઅંગ નાંચે છે :
 આલો નાચીએ વસન્તનાં નૃત્ય.

ઉંચા આકાશ, ઉંચી વાદળી, અલી કોયલડી !
 કાંઈ ઉંચા તહારા રણવાસ :
 મીઠું દૂહોકળે રે અલી કોયલડી !

પ્રવેશનો આર

કાન્તિ કુમારીની વાડીએ વસન્ત પંચમી.

વસન્તપૂજન શીખવવા આવેલી યશ દેવી અને કાન્તિ કુમારી એ સખી-
ઓનું જોડું વાડીમાં ફરતું હોય છે. રહવારે નાચે ગાઇ રહમજીવેલું ક્રોધલતું
ગીત યશદેવી ગાય છે. ઝોટલામાં ફરતી ધીમે શબ્દે બોલતી વસન્તની
પહેલી ક્રોધલ કાન્તિ કુમારી સાંભળે છે, ને કુમારીને વાડીમાં વસન્તોદય ભાસે
છે. ખરેખર વસન્તપૂજનની, વર્ષના જીવનચત્રની, ઝોતી ઝોતી પોતાની
રતેહકથા યશ દેવી ગાંટે છે. કાન્તિ કુમારી એ કચૂરે છે કે પોતાને હૃદય
જ્યોતીરેખા દોરાઇ છે, પણ ઉપર અન્ધકારનાં વાદળ ઝઝમે છે. વસન્ત-
પૂજનનું રતેહજયનું વિધાન શીખવવાનું યશદેવી કહે છે, સામગ્રી નહોવાથી
કાલે શીખવવાનું રહે છે. મનના ગહેમાનની સાંધ યશ દેવી કાન્તિ કુમારીને
પૂછે છે. કાન્તિ કુમારી-ઉત્તર દે છે કે :આવ્યા છે, હૃદયે પધરાવ્યા છે.
ભરવસ્તીમાં ભૂત જેવી ભટકું છું : તમારા નન્દનમાં ભૂત કેવાં ? અધૂરી
રહેલી પોતાની પ્રભાતની કથા યશ દેવી પૂરી કરે છે, ને સખીઓ વસન્ત-
નૃત્ય નાચે છે.

ટીકા

રણુવાસ = રાણીવાસ : રંગમહેત્ર.

વસન્તવૈતાલિક = વસન્તનું આગમન પોકારનાર ગાયક.

પ્રાણ પ્રગટી સૂર્ય થયા = પ્રાણમાં સૂર્યનાં જેવાં ભર્ગ ભમૂક્યાં : પ્રાણ પ્રગટી સૂર્ય સરખા પ્રગટ્યા.

નેત્રનેત્રમાં ચન્દ્ર આવી વિરાજ્યા = લોચનલોચનમાં ચન્દ્રનાં જેવાં તેજ ઉદ્ગયાં.

પંચમીની પાંદડી = પંચમીનો પાંદડો જેવો ચન્દ્ર.

કેસરનાં છાંટણાં : વસન્તનો અને લજ્જનો ભેગો ઘોળાયેલો રંગ.

અનસ્તજ્યોત = જેની જ્યોતિ આથમતી નથી એવી.

વૃક્ષવૃક્ષમાં અમાસ જોઉં છું : વૃક્ષવૃક્ષના પક્ષવમાંના અન્ધકાર અને પડછાયામાં.

અરુણોદય પહેલાં અન્ધકાર ધાડે હોય = It is darkest before the dawn.

લુપ્તોદક = ઉદકની અંજલિથી ન પોષાયેલો.

કાન્તિ કુમારીની વાડીએ વસન્ત પંચમી.

વસન્તપૂજન શીખવવા આવેલી યશ દેવી અને કાન્તિ કુમારી એ સખી-
ઓનું જોડું વાડીમાં ફરતું હોય છે. રહવારે નાચે ગાઈ રહમજીવેલું ટોચલતું
ગીત યશદેવી ગાય છે. ઝોટલામાં ફરતી ધીમે શબ્દે બોલતી વસન્તની
ખેલો ટોચલ કાન્તિ કુમારી સાંભળે છે, ને કુમારીને વાડીમાં વસન્તોદય ભાસે
છે. ખરોડના વસન્તપૂજનની, વર્ષના છવનવતની, ઝેવી ઝેવી પોતાની
સ્નેહકથા યશ દેવી ગાંટે છે. કાન્તિ કુમારી ચે કળુએ છે કે પોતાને હૃદય
જ્યોતીરેખા દોરાઈ છે, પણ ઉપર અન્ધકારનાં વાદળ ઝઝમે છે. વસન્ત-
પૂજનનું સ્નેહજ્યનું વિધાન શીખવવાનું યશદેવી કહે છે, સામગ્રી ન હોવાથી
કાલે શીખવવાનું રહે છે. મનના મહેમાનની સાંધ યશ દેવી કાન્તિ કુમારીને
પૂછે છે. કાન્તિ કુમારી-ઉત્તર દે છે કે :આવ્યા છે, હૃદયે પધરાવ્યા છે.
ભરવસ્તીમાં ભૂત જેવી ભટકું છું : હમારા નન્દનમાં ભૂત કેવાં ? અધૂરી
રહેલી પોતાની પ્રભાતની કથા યશ દેવી પૂરી કરે છે, ને સખીઓ વસન્ત-
વૃત્ત નાચે છે.

ટીક

રણુવાસ = રાણીવાસ : રંગમહેત્ર.

વસન્તવૈતાલિક = વસન્તનું આગમન પોકારનાર ગાયક.

પ્રાણ પ્રગટી સૂર્ય થયા = પ્રાણમાં સૂર્યનાં જેવાં ભર્ગ ભમ્બડ્યાં : પ્રાણ પ્રગટી સૂર્ય સરખા પ્રકૃત્યા.

તેત્રતેત્રમાં ચન્દ્ર આવી વિરાજ્યા = કોચનકોચનમાં ચન્દ્રનાં જેવાં તેજ ઉદ્ભવ્યાં.

પંચમીની પાંદડી = પંચમીનો પાંદડો જેવો ચન્દ્ર.

કેસરનાં છાંટણાં : વસન્તનો અને લલ્લનો ભેગો ધોળાયેલો રંગ.

અનસ્તજ્યોત = જેની જ્યોતિ આથમતી નથી એવી.

વૃક્ષવૃક્ષમાં અમાસ જોઉં છું : વૃક્ષવૃક્ષના પશ્ચવમાંના અન્ધકાર અને પડખામાં.

અરુણોદય પહેલાં અન્ધકાર ઘાડો હોય = It is darkest before the dawn.

હૃપ્તોદક = ઉદકની અંજલિથી ન પોષાયેલો.

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થલકાલ : જયદેવના આશ્રમમાં જામેલું સહવાર

દૂર દૂરથી ધીમું તરતું પાંખડીનું ગીત આવે છે.

એક આંખો મ્હોરે મ્હોરે આંગણે રે લોલ :

ઘેરગમ્ભીર ત્હેની ઘટા ઢળી રે લોલ :

ખડેનાં ! આવો, રસાળ એની છાંયડી રે લોલ.

દેવ : બહારથી આશ્રમમાં પધારી
પાંખડી !-ખિન્દુ !-તારા !
આશ્રમનાં વત્સ આવ્યાં ? ભાલા !

ભલો : અન્દરથી આવીને
હ ના, હહ વાર છે.
દરિયાનાં મોળં સહામે ચાલતાં
હમણાં તો કાન્તિ ખડેન શિખવે છે ને,

પાસે આવતું પાંખડીનું ગીત.

એક આસોપાલવ મ્હારી વાડીમાં રે લોલ :

ઘેરગમ્ભીર તહેની ઘટા ઢળી રે લોલ :

ખડેનાં ! આવો, હેતાળ એની છાંયડી રે લોલ.

દેવ : હા, સાગરતીરે બૃહમંડાણુ મંડાય છે.

સ્નેહનો ચોહામણો મહેલ માંડવા

જગન્નાથે જગમન્દિર સરબયુ :

માનવીઓએ રોપ્યો એના ચોકમાં

મહાવિકટ એક રણસંઘામ.

પ્રભુપરાગવન્તું આ વિશ્વનું ઉપવન

હોયું તો જોઈએ સન્તોનું તીર્થ :

કોટી કોટી અક્ષોહિણીનું પણ

મંહી કુરુક્ષેત્ર રચાયું છે,

ને ત્યાં બન્ધુઓ પરસ્પરને કાપે છે.

રુધિરરંગી કુરુક્ષેત્રે તહો ય ધર્મક્ષેત્ર છે :

હુનિયાના મહાભારતમાં યે, લલા !

પાંડવોના જ જયવાદ્ય વાગશે.

સત્તો : જગતમાં હરિ છે ને હજી.

જગત ભૂલે, પણ એ ભૂલતો નથી;

જગત ઉઘે, પણ એ ઉઘતો નથી.

ગીત ગાતી પાંખડી પ્રવેશે છે.

પાંખડી : એક વડલો ઉભો વનચોકમાં રે લોલ :

ઘેરગમ્ભીર તહેની જટા ઢળી રે લોલ :

ખડેનાં ! આવો, વિશાલ તહેની છાંયડી રે લોલ.

પાંખડી જયદેવને નમે છે. જયદેવ તહેને હેયામાં લે છે, માથું
જૂંધે છે, વાંસો પંપાળે છે. સક્ષો કૃત્વછાળ મૂક્યા જય છે.

દેવ : ક'ઠે કોઝિલા, પુત્રી પાંખડી !
 ને સુખડે ઘેટીની ગરીબી કેમ ?
 ભય ભાળ્યો કે શોક ?
 ખાલક એટલે તો કલ્લોલતું પંખી.

પાંખડી : દેવ ! ત્હમે કૂહો છો વસન્ત આવી,
 ને ફૂલનાં વાદળ પથરાશે.
 કુંજ ને શિખરો ઉપર તો
 ફૂલ આછાં ઉતરે છે હમણાં હમણાં.

દેવ : હીકરા ! ફૂલ વધ્યાં,
 ને ફૂલનાં વીણનારે વધ્યાં :
 ને જોઇએ સૌને ઢગલે ને ઢગલે.
 પૂરી અધુરી, ઘેરી મધુરી
 વસન્ત વનમાં ને જનમાં યે બેઠી.
 સંસારીઓને સુખસિદ્ધિથી સન્તોષ નથી,
 સમૃદ્ધિના પ્રદર્શનની તૃષ્ણા છે.
 ન્હોંચીને લે તો તો સૌ શણગરાય.

પાંખડી : અને જવાલા સમોવડી કફની,
 નશીબ ઉપર ભસ્મના લેપ,
 જ્યાં વળું ત્યાં જોગણુ : એ શું હશે ?
 લોક એવું શે ખેરતાં હશે ?
 ને ખાળકને ખહીવરાવતાં હશે ?
 અમૃતપુરમાં તો એવું કોઈ ન્હોતું ખેરતું.
 ઉંઘમાં યે સ્વપ્નાં ઉતરે છે
 ત્હમાં ય સળગતું જોઈ છું બ્રહ્માંડને.

દેવ : જોગવેરાગ્ય અમૃતપુરમાં ઉણા છે,
 પ્રભુર્મચ્છા તો પૂરાશે હવે.
 પાંખડી ! ઉચ્ચ મધ્યાહ્ન સમી
 લેખ તો લયંકર છે, ખચ્ચા !
 સોમ રસ શો અદ્ભુત :
 સમર્થ જ તે જીવશે :
 ને જીવશે તે જય પામશે.
 પણ ખેટા ! ઘર સાંભરે છે હવે ?
 રસલતા માની મધુરતા—

પાંખડી : કહીક કહીક જાઉં છું
 કૂલ વીણતી રમશાનઆરે
 ત્હારે વળી સાંભરે ઝાંખું ઝાંખું.
 માડીને લોકે ઘરમાંથી કૂહાડી,
 રામનો જય ઉચ્ચાર્યો, લજ્જન ગાયાં,
 ને મન્દિરમાં ઘેટા વગાડી :
 પછી ત્હેનાં મીઠાં હાલરડાં
 મહે' સાંભળ્યાં નથી કુંજમાં.

દેવ : ખેટા ! મા તો અમ્મર છે,
 મૂર્ખ મૂર્ખ ત્હો ચે જીવતી.

પાંખડી : કોઈ કહે રમશાનમાં લઈ ગયા,
 કોઈ નિર્દય જીલ ખોલી કે
 ત્હેને તો સળગતી ચિતામાં બાળી,
 ને લક્ષ્મને પિતૃકુંજમાં દાટી :
 વિદ્વાનોએ ઉદર ચીરી ઉઘાડ્યું
 ને આંતરડાંને આત્મા કહ્યો :

કૌંઘઁ કલ્પું દેવ યઃ
 પણુ ત્હેના હૈયાની હુંક
 ફરીથી હું પામી નહીં.
 માડી સંસારમાંથી સિધાવી ત્હારથી
 કુલનું અજવાળું તો હોલવાયું.
 ત્હમારે સુખડે માની મીઠાશ,
 ત્હમારા હેતમાં માવડીનું વહાલ :—
 કંઠ, હેત ને માધુરી
 મા ત્હમને સોંપી ગઈ છે ?

દેવ : માતાઓની યે માવડી છે :
 વાણી, સ્નેહ, માધુર્ય ને આત્મા,
 શું જનનીનાં કે શું જનકનાં,
 સ્નહામૈયા તે ધવરાંવી પોષે છે.
 ખચ્યા ! તું ય—

ભલો : દેવ ! કાન્તિ કુમારી પધારે છે.

દેવ : પાંખડી ! હીકરી ! સત્કારો,
 આશ્રમનાં કૂલચન્દ્રને વધાવો.

પાંખડી ને ભલો કૂલચન્દ્રને લેવા જાય છે.
 જયદેવને નમન નમતી કાન્તિ કુમારી આવે છે.

આવો, આશ્રમને શોભાવો.
 બિન્દુતારા હજી નથી આવ્યાં.
 યાક ઉતારશો ? પાણી લાવે ?

આહું સ્મિત કરતાં કરતાં

કે દેવને આશ્રમ આવતાં
થાક હજી નથી રહડતો ?

કાન્તિ : દેહના ધર્મ અને દેહના થાક :
મનુષ્ય એટલે જ અવધિ, મર્યાદા
કર્યાં અજાણ્યું છે આપનું ?
પણ આજ કાલ તો, દેવ !
આત્માને ય થાક રહુ છે.

દેવ : યૌવનપાંખાળો દિગન્તગામી આત્મન
આદર્યા પ્રયાણે આળસે છે
એ આજના યુગનો મહિમા.
જીવનના ઉમરામાં બાલક થાકશે
તે યાત્રા કેમ પૂરી કરશે ?

કાન્તિ : દેવ ! હયાળુ દેવ ! વિચારો :
પાંખ કાપી પંખીને કહો 'ઉડ',
એ પંખી કેટલું ઉડશે ?
બાલકના જન્મ જોયા, ઉછેર લીધા.
ખટકના બ્રહ્મચારી કરીએ,
ને બ્રહ્મચારીને બાળી મૂકીએ
લક્ષ્મીનામી અખંડઅગ્નિ ચિતામાં.
અધું નિર્થક ને નિર્દય નથી તે ?

દેવ : નિર્થક ! નિર્દય ? લક્ષ્મી ચિતા ?
કૌમારનાં ક્રોધનયને, કુમારી !
ન નિરખો દેવની ફૂલવાડી.
માતાપિતાની લક્ષ્મીવેલ પાંગરે
લેનાં પ્રપુલ્લ પુષ્પ તે સન્તાન.

કાન્તિ : કૂલની ગેંદો જેવાં બાલકડાં
કાલાન્તે ય બાલક રૂંહેતાં હોય !
હાથેળીઓની પાંદડી પાંદડીમાં,
હાથિયા ચોરની પેઠમ,
શૂળનાં શર ન પ્રગટતાં હોય !

દેવ : ખડેનને પીડતા ભાઈના હાથ
લોકવાણીની કવિતા તો એને કલ્પે છે.
પ્રભુવિહોણા જનકુલમાં
બાલક પ્રભુના પેગમ્બર છે :
જડ જેવા પૃથ્વીને પાટલે
બાલક ચેતનના કુવારા છે :
જલભર નવવર્ષાની વાદળીઓ છે :
મનુકુલના ભાવિ ભંડાર છે :
આશા છે, ઉત્સાહ છે, ઉન્નતિ છે.
બાલકોનો મહિમા મહાન છે,
ને એથી યે મહાન છે મહિમા
માનવમંજરીએ મહોરતી માતૃલતાનો.

કાન્તિ : ક્ષમા કરજો ! ગુરુરાજ !
માતૃભાવને માટે તો કોઈ કહે છે
પશુતાના ખેલનથી પશુઓનો પ્રસવ.

દેવ : પશુઓનાં પશુ જન્મે,
ને મનુષ્યોનાં મનુષ્ય, કુમારી !
બ્રહ્માંડમાં ભવ્યકર્મી સરજનહારી કેા હોય
તો તે જનની કે જગજનનની.
શરીર સમર્પી શરીર ઘડે,

આત્મા સમર્પી આત્મા સરજે,
 હૈયાનાં અમૃત ઠાલવી ઠાલવી.
 અમરોને ઉછંગમાં ઉછેરે,
 એ મહાતુલાવ માતાની મોટપ.
 દેહનાં કે દેહીનાં સૌન્દર્યસામર્થ્ય
 કેવળ નિજના ઉપલોગાર્થે નથ,
 માનવ વેલના કૂલન ને શોભન કાજે છે,
 એ ઉદારચરિત માતૃજીવનનો સદ્બોધ.
 વર્તમાનને તીરે ઉભી ભવિષ્ય રચતી
 મન્વન્તરોને સાંકળતી માતાઓ
 સ્તિવિકાસની સહાયક મહાદેવીઓ છે.
 પૂજ્ય છે, પવિત્ર છે, પાવનકારિણી છે,
 સૃષ્ટિ સરિખડી વન્દનીય છે,
 માનવ ગંગાની અખંડસ્નાધી તે ગંગોત્રીઓ.
 કુમારી ! અવળે માર્ગ મા ઉતરશો :
 પ્રભુનો આદેશ છે કે
 પ્રાણુ ખર્ચી પુત્ર સુજવા,
 ને પુત્રને પીયૂષ પાઈ
 મહાભાગ મનુષ્ય ખીલવવા.

કાન્તિ : ને મનુષ્ય ખીલવી ખીલવી
 નરકની અખંડઅગ્નિ ભઠ્ઠીમાં સળગાવવા.
 દેવ ! અંહીનો આજનો નરદેહ
 તે કાલનો નારકી કે નારાયણ ?

દેવ : પ્રભાના કણુ સમી વસન્તકળીઓ પ્રગટે
 તે મનમોહન કૂલ ઉઘડવા,
 ને જગતમાં પરાગ પમરવા.

પ્રહ્લાંડની બહુરંગી વાડીમાં
 પૂણિમા ને અમાસ ખડાં છે.
 મનુજ કે અમાસ લઈ ચોઢે
 એ પણ પ્રભુને કલંક ?
 અને પ્રલોભનો પૂજી પામી, પુત્રી !
 માનવી નરકતમિસ્રા વાસે
 એમાં યે અવનીપતિને આળ ?
 જગતને જમણે હાથ અમૃતકટોરી
 ને ડાબે હાથ વિષથાળ છે :
 માનવી વિષ પ્રાણી મૃત્યુ પામે
 એ પ્રભુતું પાપ ? બહેનાં !
 હો ય દેવકુલ કરમાતાં નથી હો !
 નારકીનો યે નારાયણ જન્મે છે.
 પાપ ઘોળી પીતા એ મૃત્યુશાયીને યે
 પ્રભુ તો અમૃત પાઈ સજીવન કરશે.
 સુજન સ્વર્ગ વિસ્તરવા છે,
 પ્રભુતા પાથરવા છે.
 સંસારે એ સરણિએ સુજવા જોઈએ.

કાન્તિ : ત્હારે, દેવવચની શુરુદેવ !
 સંસાર એ સરણિએ શે સુજતા નથી ?

દેવ : કારણ કે સંસારસુજનારાઓને
 સ્વર્ગ કલ્પ્યાં છે, દીઠાં નથી
 સંસારની સુન્દર વાડીમાં
 રુનેહદામના મંડપ રોપાય,

એમનાં કૂલની કૂલમંડળીઓ રચાય,
તો માનવીના મન્દિરે મન્દિરે.
સ્વર્ગ ને સ્વર્ગના સ્વામીની
તરશી આંખને આંખી થાય.
જ્યહાં જ્યહાં સ્નેહલસ્ય છે
ત્યહાં ત્યહાં સંસારમાં સ્વર્ગ જ છે.

કાન્તિ : ને સ્નેહલસ્યનાં શમણાં ચે ન હોય તો ?

દેવ : તો સરસ્વતીઓ કૌમારદીક્ષા સ્વીકારી,
ને નારદજીએ બ્રહ્મચર્ય ને જોગ લીધાં.
કંઈ કંઈ એમ કૌમારને સેવશે, કુમારી !
ને છતાં મનુજના લસના માંડવા
નથી સૂકાયા, ને નહીં સૂકાય,
પણ સદા સળગ્યાં કરશે.
સંસારશાસ્ત્રીઓ સ્નેહલસ્યને નહીં સત્કારે
તો ખોટી લસવેલો ફાલશે,
ને પરાગવિહોણા કૂલનામી કૂલ જેવાં
ચેતનનષ્ટ બાલકનામી બાલકો જન્મશે.
મનુનો કે વંશજ પુણ્ય વાવે
તો પ્રભુતા પ્રકુલ્લે લૂમે ને જૂમે :
ને ભૂલ ભૂલથી ચે પાપ વાવે
તો નરક ઉઘાડે નિજનું અસિમુખ.
માનવી ઉચું નથી નિરખતો,
હાડું ચે નથી નિહાળતો;
પણ આછોતરું જૂવે છે,
ને જૂવે છે તહેલું વાવે છે.
પણ તો પૃથ્વીના એક પડ પાછળ છે.

બ્રહ્મનું કોટલું તે બ્રહ્માંડ :

વિશ્વ એ પરમાત્માનો વિભુ દેહ.

દેહમાં મોહભૂલ્યો નરક વાસે,

આત્માનો અમીર સ્વર્ગનો સામન્ત થાય.

કાન્તિ : તો, હે દેવ ! કોણ ત્યહારે
અઘોર અઘોર એ નરકનો સરજનહાર ?

દેવ : સૃષ્ટિનું સૃજનસૂત્ર એક જ છે,
પુત્રી ! કાંઈ એ નથી ત્હેની પાર :
નથી અઘોર નરકે પણ.
અન્ધકાર અને અજવાળાં ઉભય
બ્રહ્માંડચોકમાં મૂક્યાં છે પ્રભુએ :
પ્રાણપ્રેરણાનુસાર લોકસમાજ
અન્ધકારની અવનત શુદ્ધમાં,
કે અજવાળાંની અટારીએ જઈ બેસે છે.
શીતલતલ નીતિપન્થ પાડેલા છે
દયાસાગર એ સરજનહારે:
પ્રવાસી ભટકવા ઉતરે તો સ્વયંભાવથી,
ને કાંટા ભોકાય તો વિપથના લ્હાવથી.
તે ભૂલાભમતા વટેમાર્ગના એ
ગોખરૂના ત્રણ રૂઝવશે કૃપાનાથ તો,
ને પન્થ પણ પામશે એ પન્થી.
પૃથ્વીના પુણ્યપાપમાંથી અન્તે તો
ભક્ષ્ય ખંખેરી ઉડે છે
શુન્દર દેવહુમાનું જ ગાલ પંખી.
નરકમાંની તિમિરમૂર્તિઓના ય નિરન્તર
સૂર્યચન્દ્રથી પણ મહા પ્રતાપવાન

પરમ જ્યોતિ સરજાય છે.
 પુણ્યશાળીનો પ્રહ્લજન્મ તત્ક્ષણ છે
 મૃત્યુની અમૃતઅંજલિ પીધે :
 પાપશાળીનો પશ્ચાત્તાપની પણ પછી છે,
નરકવાસ એટલે પશ્ચાત્તાપનું ચિત્તાસ્થાન.
 મનુ મહારાજના મહાભાગ વંશમાં
 જન્મથી સૌ પ્રહ્લચર્યવ્રતી છે,
 પ્રહ્લપ્રાપ્તિનાં સરખાં અધિકારી છે.
 સ્વયંસંસ્કારે પ્રાહ્લણુત્વ કેળવે તો
 માનવ જન્મ પ્રહ્લજન્મ પામવા છે.
 બાલકનો મનુષ્ય ને મનુષ્યનો દેવ :
 સૌ માનવદ્વિજના એ બે પ્રહ્લજન્મ :
 પૃથ્વીમાંના કલ્યાણકારી એ પુનર્જન્મ.
 સ્વજનમાં સર્વવાસી સર્વાધાર
 નારાયણ નરકમાં એ છે.
 પાપનું મહિમાવાન પુણ્ય,
 તમોઘનની પ્રસન્નરંગ જ્યોતિર્જ્વાલા,
 મૃત્યુસાગરનાં સંજીવિની અમૃતસરોવર :
 મહારાજ વિના કોણ કરશે ?
 પાપનાં પતનતિમિરથી ન જૂવો,
 પુણ્યના પુનરુદ્ધારથી નિહાળો :
 રાજરાજેશ્વર સર્વશ્રદ્ધા છે.
 સચરાચરમાં વિહરતો નાથ
 અઘોર અઘોર નરકમાં પણ
 પાપદાહક હુતાશલાવે,
 પુણ્યપુનરુદ્ધારક પીયૂષ લાવે
 શોભાસુન્દર વિરાજે છે.
 પ્રકાશપુત્રી ! વત્સા ગાયત્રી !
 આ નરકમીમાંસા આજ કાં જોવી પડી ?

કાન્તિ : અન્તર વારંવાર કહે છે, દેવ !
 દીકરીઓને દૂધ પીતી કરતા
 તે મહા દયાળુ હતા.
 -સન્તાનોને દૂધ પીતાં કરજો,
 મા ઉછેરજો, માતાઓ ! ને પિતાઓ !
 પણ ઉછેરનાં અમૃત પાઈ
 જીવનભરની ચિતામાં મા સીઝશે.—
 દેવ ! પૃથ્વીના પગથારે તો
 લગ્ન એ જ નરક હશે ને ?

દેવ : વત્સે ! પૃથ્વીની પરિમલકુંજે તો
 સ્નેહલગ્ન તે જ સાક્ષાત્ સ્વર્ગ લોક

પાંખડી આવી કાન્તિ કુમારીને ફૂલડે
 વધાવે છે, ચન્દનકુંકુમનો ચન્દ્રક કરે

સૌભાગ્યસુધાનું નિત્યધામ,
 પ્રભુતાનું પરમ મન્દિર.
 ને મંડાય છે કંઈ કંઈને ભાગ્યે
 સંસારલગ્નની એ વિકટ યાત્રા.
 દેહલગ્નના તપોવનનાં તપસ્વીઓ
 સંયમ સાધી, શીલ પાળી
 આત્માને ઇન્દ્રિયોમાં ન વહી જવા દે,
 પણ ઇન્દ્રિયોને આત્મામાં પરોવી રાખે,
 તે પુણ્યકર્મીઓ પ્રભુતામાં જ છે સદા.
 સ્નેહનાં સતિયાંને વૈધવ્ય નથી કદી,
 તેમ કૌમારે નથી, કુમારી !

આત્માના મુણ્યપવિત્ર અક્ષરધામમાં
શરીર તહેમને સાંભરતાં ચે નથી.
યજુ પુત્રી ! કુમારી ! ભગવતી !
આવતું ઘોડાપૂર દૂરથી ગાળે
એણું દેણું ગાળે છે આળે લકમાંડું.

કાન્તિ : એણું, ને એથી ચે અધિક :
વીજળીના વજ્રપાત પહેલાના બાળે કાઠકા.—
વતને તીર આશ્રમ માંડ્યો છે :
નગરમાં નહીં પધારો, દેવ !
નરલોકનાં ચેતનને ચેતવવા ?

દેવ : એ ધન્ય ઘડી ચે આવશે.
સજ્જનોનાં આમન્ત્રણ અવગણ્યાં છે કોણથી ?
અન્તરનાં આવાહનનાં આદર્શણ
અનેરાં-અનેરાં છે, ખાલા !

કાન્તિ : વારૂ ત્હારે, જીભથી નહીં,
ઉરથી આવાહન ઉચ્ચારશું.
યજુ દેવ ! જમાડી ઠારી જમવા
આજ અતિથિદેવ ન સાંપડયા.
પાંખડીને તેડવા આવી છું :
તેડી જાઉં ત્હારે મન્દિરિયે ?

દેવ : પાંખડી ! જા પરિચિતને ત્હાં,
ને થા, હીકરા ! અતિથિ.
ખટુકો તો દેવઅતિથિ છે
અમ પૃથ્વીવાસીઓનાં સદ્સાગ્યનાં.

કાન્તિ : બ્રહ્મચારીની પૂજા તે બ્રહ્મપૂજા હતો.

પાંખડી : પણ, હેં કાન્તિ ખડેન !

અનુપમ રાજઅતિથિ પુરમાં છે ને :

પોયણું જેવાં પોપચાં,

નીરઘેરાં તો લોચનિયાં,

ને રાજરાજેન્દ્ર શો આલતો :

બાણે સૂરજ આવતો હોય !

મહેં ય છાબ ઢોળી વધાવ્યા.

જમાડીને રોજ જમો, ખડેન !

તહો પણ પુણ્યનો પારાવાર ઉલટ.

પેત્રી છોકરાં ખડીવડાવતી ભેગણુને

ન તેડતાં હો કદીય તે.

દેવ : અતિથિને તો, પાંખડી !

આવ્યે ઉર પાથરી આહર દેવાય.

તું તો બાલ અતિથિ :

તહને તો દેવમૂર્તિ જેવી,

પરમ રહસ્યની પોથી સમોવડી,

માથે તેડી પણ લઈ જવાય.

બા, ને થા ઘડી મહેમાન.

કાન્તિ : ને વળી કાલે પાંખડી !

રાજઅતિથિને સત્કારશું આપણે.

પાંખડી : તહમાઝું કરતૂરી મૃગ કોટી કરવા આપશે ?

કાન્તિ : કસ્તૂરી ફૂલાડી જગતે ઢાળવાની હો
તહો ચે તહને આપીશ, પાંખડી !
દેવ ! ફૂલ પણ ખૂંચે છે હવે :
કાંટા ચે ન ખૂંચે એવી આશિષ—

દેવ : માથે હાથ દેશવતાં દેશવતાં
પ્રભુ સદા કલ્યાણ કરશે, વત્સા !
વિશ્વમાં સૌજન્ય વધારાનું નથી
કે વિશ્વનાથ એને ફોગટ વહી જવા દે.

પાંખડી અને કાન્તિ દુભારી બંધ છે,

સુખિયા સંસારમાં ઓ દુઃખિયાનાં એલી !
—પણ સંસાર સારો સુખી છે ?
સુખદુઃખના લેદના લેદ કચ્ડાં શોધું
કે શીખવે સજ્જનનાં એ વમળ તરતા.
હા ! સંસારશાસ્ત્રનો મહારો અભ્યાસ
અધૂરો—અધૂરો ભાસે છે :
સર્વત્ર સુખમયતા તો નથી સંસારે.
જન્મ, જીવન અને સંસારોનાં મૃત્યુ,
શોક, રુદન અને ઉન્હાં ઉન્હાં આંસુ,
રે ! લોકલોકની માનસ વેદનાઓ :
એ કોયડાની કૂચીઓ કોણ દેશે ?
એક—એક મહા છત્ર લાધે
તો ધરાવું એ જગતને ધુમ્મટ
કે દુઃખની ઝડીઓએ ચ પછી ન લીંબાય.
એક એવી અનિલપાંખ આવે
તો વીંઝું દુઃખના મેઘાકરમ્બરમાં

કે વિખેરાય ને વરસે જ નહીં
 એ વિલાપની ધારાવાળાં વાદળ.
 પણ દુઃખમાં એ દિલાસા છે :
 દુઃખમાં એ દેવનાં દર્શન છે :
 દુઃખનાં એ સૃજનવિકાસમાં સ્થાન છે.
 સૃજનની કલાકાન્ત તહારી યોજનામાં
 અહિંતુક કાંઈ એ નથી, મહારા નાથ !
 આવો, દુઃખે પધારો,
 ને અમ કઠોરને કુમળાં કરો.
 સુખરંગી સુરેખ સુખડાં,
 આનન્દથી આંજેલાં નયનો,
 હર્ષે હીંચકતાં હૃદયં જોઈ
 આત્મામાં શાન્તિનાં થર જામતાં :
 હવે દુઃખે મીઠું લાગે છે.
 દેવનાં દામણાં મહારા હૈયાને લાવે.
 સન્ધ્યાપુત્રી ચન્દ્રીનાં જેવાં
 અલૌકિક રિમત સોહવતી,
 નર્તતી, લાડતી, કલ્લોલતી,
 ચન્દ્રિકા મહારે પણ હતી.
 ઘડીક હાસી થાકી તે શમી.
 પરમ ધામની મધુરી મેના,
 મૃત માતાના અવશેષ અંશુ,
 ખીલ્યા, રહોયા, પ્રકાશ્યા, આથમ્યા,
 તે પોઠ્યા પિતૃકુંજમાં માતાની રહોડમાં.
 દુઃખ દઈ દાસ કીધો, પ્રભો !
 સ્વાર્થ લૂંટી પરમાર્થ પહોંચ્યો, નાથ !
 આંસુ પાઈ આંસુ લહોતાં શીખવ્યું,

એક બાલાનો પિતા મટાડી
 અનેક બાલુડાંનો પિતા સ્થાપ્યો.
 સ્વામી ! તહારી દીક્ષા દીધી, સ્વીકારું છું.
 સમર્પણ હું લઈશ તહારું
 સંવત્સરીની સન્ધ્યાએ,
 પ્રિયના પરવની રાત્રીએ.
 તહારી ઈચ્છા મહારી કરીશ, પરમેશ્વરા !

પ્રવેશનો સાર

જયદેવના આશ્રમમાં જન્મેલું સહવાર

સ્નેહના તીર્થને બદલે સંસાર સંગ્રામરૂપ બન્યો છે. એ વાર્તા ચાલતી હોય છે એટલામાં પાંખડી બહારથી આવે છે. જયદેવને તે કહે છે કે વસન્ત બેઠી પણ ફૂલ આછાં ઉતરે છે, ને માર્ગમાં ભગવાં ભાળું છું ને કમ્પું છું: કદીક કદીક શ્મશાનમાં જઈ ત્યારે મા સાંભરે. દેવ થોડુંક સહમગ્નવી દિલાસો દે છે.

અતિથિ ન મળવાથી પાંખડીને જન્મવા તેડવા કાન્તિ કુમારી આવે છે, ને દેવને આત્માના થાકની કથા કહે છે. મ્હોટાં કરી લક્ષ્મીની અખંડઅગ્નિ ચિતામાં બાળવા બાલકોને લોક કેમ ઉછેરતા હશે એમ પૂછવાથી જયદેવ બાલકમહિમા ને માતૃમહિમા, તથા લક્ષ્મી સંજન તેમ જ નરકના કલ્યાણકારી શુભ હેતુ વર્ણવી ખુશાં કરે છે.

પાંખડી કાન્તિ કુમારીને ફૂલચન્દને વધાવે છે, ને પછી પાંખડીને સાથે લઈ કાન્તિ કુમારી જાય છે.

સંસારશાઝના અભ્યાસી જયદેવને આજના વાર્તાલાપથી ચોતાનો અભ્યાસ અધૂરો લાગે છે. જૂતાં સ્મરણો સચેન થાય છે, ને પ્રભુનું સમર્પણ લેવા અન્તે નિશ્ચય કરે છે.

સાગરતીરે વ્યૂહમંદ્રાણુ : સાગરને તીરે કાન્તિ કુમારી બાલકોને વ્યૂહખેલ શીખવતી હતી.

, જયદેવ તહેનું ગાયું સૂઝે છે : આશીર્વાદ દેવાની એ એક પુરાણી રીત છે.
રસલતા મા : પાંખડીની મા.

ભજન ગાયાં : શખવહન વેળા રડવાઢૂટવાને બદલે ભજન ગાવાનો અમૃતપુરમાં ચાલ હતો.

મન્દિરમાં ઘંટા વગાડી : કોઈ પણ જીવાત્મા જગતની યાત્રાએ આવતો કે યાત્રા પૂરી કરી વિદાય લેતો ત્હારે અનુક્રમે પ્રાતઃ કે સાયં એક વિશેષ આરતી અમૃતપુરના મન્દિરોમાં ઉતારતા.

ભસ્મને પિતૃકુંજમાં દાટી : શખને અસિદાહ દહ ભસ્મ બહેવડાવી દેવી, કે શખને પૃથ્વીમાં દફનાવી કુંજર ચણાવવી એ બે ય અન્ત્યેષ્ટિ સંસ્કારોમાં ગુણુ ને અવગુણુ છે. ઉભયના અવગુણુ વર્જી, ગુણુ સંધરી અમૃતપુરવાસીઓએ અન્ત્યેષ્ટિ સંસ્કાર એવો રચ્યો હતો કે શખને અગ્નિસ્નાન કરાવી ભસ્મને પ્રત્યેક કુક્કને માટે રાખેલા ખાસ સ્થાને દાટતા. એવા સ્થાનને પિતૃકુંજ કહેતા.

બહેનને મારે તે ભાઇના હાથ હાથિયા થોર થઇ ઉગે એવી લોકવાણી છે

સ્વયં ભાવ=Free Will: મનુષ્યઆત્માની પોતાની સ્વતંત્ર ઇચ્છા.

હુમા: એક પંખી છે. ઇરાન તરફ એને માટે એવી કથા છે કે તે અવસાન વેળા રોવા માંડે છે, તે તે રુદનમાંથી જવાલા પ્રગટે છે. તે જવાલામાં પંખી પોતે બળી ખાખ થાય છે, અને એ ભસ્મમાંથી નવું હુમાનું બચ્યું નીકળે છે.

હરરોજ એક અતિથિને જમાડી કાન્તિ કુમારી જમતી.

અન્નિકા: જયદેવની મૃત્યુ પામેલી પુત્રી.

પ્રવેશ પ મો

સ્થલકાલ : ખંડેરમાં ભગવું સહવાર

જોગણુ : હિમાદ્રિમાલાની શુચિપાલવ કૌમુદી ઉપર
ઝંઝૂમતા ઓ ધૂમકેતુ !
ગા તહાડે અઘોર ઓ ગીત.

પ્રહ્લાંડ પ્રહો પાથર્યું સુખકુંજ સમ ભંડું,
તહાં એકલો ઉડું;
જન, જગત, સૂર્ય, સુહાગી જ્યોત્સ્નાઃ વિશ્વ બહુ રૂડું,
પણ એકલો ઉડું.
ખીડ્યાં પ્રગટતાં ચિચ્છ મહેં, પડઘો પડ્યો 'અહાલોક',
સુણ્યું સાધુઓએ 'ભોખ' :
હિમમાળ કેરાં શિખરશિખરે શખ્દ ઓ ઢૂંડું :
હું એકલો ઉડું.
રસના ઉછળતા મોજ ! અયિ સૌન્દર્યના સિન્ધુ !
મુજ ખૂટિયાં બિન્દુ :
વિધુખાલ ! મા છળતી મહને, પડશે રખે ફૂડું,
હું એકલો ઉડું.

ગજે મહાનદ ખીણુ ભરી, નલ એ ઝીલે ઝમકાર,
લીવણુ ઢળે જલધાર :

આધી શુકાઓ જોગીની, ગૂઢ મન્ત્ર ત્યહાં છોડું,
ને એકલો ઉડું.

દીધું વિધિએ તે પીધું, લીધું રૂપ અખધૂત ઘોર,
તોડી જગતના તોર :

ભયભૂલણી જગજુલ છો ભાળે હવે ભૂંડું :
હું એકલો ઉડું.

મૂંઝવે મનુજને એવી આ વનવન વડે એકાન્ત,
પશુખેલ પડિયા શાન્ત :

અંધોળ કરી આનન્દના વાઘા વિરલ ઓડું,
ને એકલો ઉડું.

સુન્દર ભલે સૃષ્ટિ હજો મનમોહિની અલિરામ,
ન્યારાં અમારાં ધામ :

એકાકી આલે ઉતરી, એકાકી ભમી, ખૂડું :
હું એકલો ઉડું.

જોગી, વિધવા, ને ધૂમકેતુ,
એકલાં ને અખધૂત ભરવસ્તીમાં યે :
ભય પમાડે ને ભજન કરાવે.

પ્રભુએ સધવા ન રાખી તે વિધવા :
પ્રભુને ગમે તે સમે સર્વ રહેવું.

મણિમંડિત આકાશને પાટે
ધૂમકેતુ કલા સંકેલી વિચરતો :

કૂર્મનાં અંગો સરિખડી
મહે પણ ઇન્દ્રિયો સંકેલી,
ભગવો ભેખ પડેરી પ્રભુવત લીધાં.

હા ! મહારી માતૃભૂમિ ! મહારા આર્યાવર્ત !
તહારે કાળે મહે કક્કની ઓઢી.

જગજગલપ્રમત્ત સંસારખાલાને
 તે ભયંકર ભાસશે, કૂડું પડશે:
 પુરુષાર્થપર છે તે પ્રારબ્ધઅંક,
 ને શ્રમસાધ્ય નથી તે વિધિનિષેધ:
 પ્રભુજી રાખે તેમ રહેવું તે ધર્મમન્ત્ર.
 મહેં દીક્ષા લીધી, નાથ ! ત્હારી.
 હિન્દને હવે સજીશ સ્વર્ગનું ઉદ્યાન,
 ને દેવો ગાવી રમશે એમાં.
 હા ! સૌ વિધવા ધર્મદીક્ષા લે તો
 મહારે દેશ સાધ્વીઓનાં વન વાઘે.
 સરસ્વતી, ધન્વન્તરી, ને હરિનાં મન્દિરો —

જયદેવ, કાન્તિ કુમારી ને પ્રમદા સુન્દરી દર્શને આવે છે.

કાન્તિ : ગુફા અને ખંડેર ભેઠ ભેઠ
 હું કમ્પતી અણુદીઠા ભયકમ્પે:
 આજ એમાં પ્રવેશું છું, ગુરુદેવ !

દેવ : પ્રભુના ભેગી જગ્યાં વસે
 ત્યાં અડગ પગલે પધારો.

ભેગણને નમન નમી આશીર્વાદ પામી સૌ બેસે છે.

પ્રમદા : ત્હમે શું બોલતાં હતાં ?
 સાધ્વીઓનાં વન વાઘે ?
 ત્હેમાં સંસારને શો લાભ ?

ભેગણ : અમથી અમથી, સુન્દરી !
 એ તો કર્મકથામાં દેશકથા,

ને આત્માના ઊંડા અભિલાષ,
વાંછના ને વાસનાની વિભૂતિનાં
કંઈ અક્ષયપાત્ર લય્યાં છે
કે માગીએ એટલાં મળે ?
સૃષ્ટિ એટલે જ સીમા અને શોભા.

દેવ : સદસદ્ સૌ વાંછના ફળે
એ તો અનિષ્ટની ઘડી,
ફલનવિવેકના પણ નિયમો છે.
સાધુજન ! કોણ છે આપ ?
કંઈથી વિહરતા પધારો છો ?
સદ્બોધ પમરતી જીવનકથામાંથી
કંઈક બોધશે જ ?

જોગણ : ઋષિરાજ ! દર્શનથી પણ ઠારો છો,
શબ્દમાં પણ શાન્તિ વરસો છો,
દુઃખ પણ મહને મધુરાં લાગે છે,
મહારી કથા તો શોકની છે.
પૂર્વાશ્રમ માત્ર આર્થિક હર્ષ,
સ્નાનસન્ધ્યાથી શુદ્ધિ સાધી :
રાજયોગના બચૂડ હવે માંડવાના છે.
રઘુવીરની પુરાણ પુણ્યનગરી,
સ્વન્તરતાસુહાગી નેપાલ દેશ,
ને બુદ્ધદેવનાં નીતિમન્દિરોની વચમાં
મહારા પિતાની ભૂમિ છે.
મહને હવે સૌ નેપાળી જોગણ કહે છે.
એક પ્રસંગ એ જ મહારું જીવન છે :
લક્ષમાં સકલ ભૂતકાલ સંક્રાન્તે છે.

કાન્તિ : સાધુસાધ્વીઓનાં લક્ષ્મીની લક્ષ્મકથા
 સુન્દર સાધુતાથી સોહાતી હોય.
 સંસારનાં તો સંસારલક્ષ.
 માણ ! માંડીને કરજો એ વાત :
 સંસારીઓ શીખીએ તો કંઈ તહેમાંથી.

જોગણ : ખેટા ! સાંભળ ત્હારે એ
 શાપિત કે દીક્ષિતની કથા.
 કૌમાર ખેલી હું ચૌવનજોજે ખેઠી,
 માતતાતનું સુખ અધુરું હતું,
 મ્હારા જીવનનિયન્તા પ્રાણનાથ
 એકલે હાથે મ્હેં શોધ્યા.
 દેવ જેવા કાન્તિવાન, અને
 ઉંચું જોયે અમી પાપ એવા
 હૃદયમાં હૃદયરાજ મ્હેં પધરાવ્યા,
 ને પ્રાણને પૂજાપે પૂજવા લાગી.
 મ્હારાં પુણ્ય નહીં મ્હોંચતાં હોય,
 કે મુજ આત્મન પ્રભુદીક્ષિત હશે :
 લક્ષ્મીની સહવારે મ્હારા પ્રાણનાથ
 લક્ષ્મીમાલાનાં ફૂલ વીણવા
 ઉપર પર્વતોમાં ગયા.
 અમારા દેશમાં સેવકસંસ્થા નથી.
 વિષ નીંગળતો કાળો નાગ
 કાળમીટમાંથી નીકળ્યો ને કરડ્યો.
 તહેમનાં તપ પૂરાં થયાં હશે :
 ખરતા તારા જેવા જોતજોતામાં તો
 આકાશ વીંધી તે અન્દર ગયા.
 માત્ર હૃદયદેશે પાછળ
 સ્મરણના ચિરંજીવી પ્રકાશ મૂક્યા.

દેવ : ધર્મદેવના અતિથિતું કલ્યાણ થાવ !

કાન્તિપ્રમદા : અસ્તુ : અસ્તુ : અસ્તુ.

દેવ : સદ્ગતિ સાધતા મહાત્માઓ માટે
આંસુની અંજલિ શી ? સાધુનન્દિનિ !

જોગણુ : અશ્રુ મ્હારા સૌભાગ્યસ્વાર્થ માટે નથી.
પ્રભુદેશે આ દેહ નથી,
દેહનાં સ્વપ્ન પણ નથી.
સ્નેહ કદી સૂકાતો નથી, ને
જોગનો આનન્દ અનેરો જ છે.
માનવી માનવીના સ્વધર્મ છે,
ને પ્રત્યેકના પૃથક્ પૃથક્ છે તે :
અને સૌ દીક્ષિત છે સ્વધર્મનાં.
સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરતઃ
સંસિદ્ધિં લભતે નરઃ
એ સિદ્ધિસાધનાનો મન્ત્ર :
ને હું ય અસિનન્દું છું
એ મહા મન્ત્રનો મહા આદેશ.
પણ, ઓ પ્રભુનાં પુણ્યવન્તાંઓ !
એક પગે મ્હારે હવે
હિન્દયાત્રા કરવી પડે છે.
ભારતને એકને બદલે, સન્તજી !
બે પાંખ ઉપર અમે ઉડાવત.

કાન્તિ : તહમે હવે શું કરો છો ? દેવિ !

ભેગણુ : પછી હું નેપાળ દેશમાં ઉતરી, ખાલા !

છોડથી ખરેલી કળી સમોવડું

મહારું મુખ ધૂળમાં ઢંકાયું.

તાતંડોણી, નાથંડોણી, પુત્રંડોણી,

નિરાધાર જેવી હું રવડતી:

જાણે વરસી રહેલી વાદળી.

જીવમાં જીવન ચેતવવા પછી

વીરમાતા નેપાળ ભૂમિમાંથી

એક વીરમુગટને વાગ્દાન દીધું.

દેહનો કાલ દેવો હતો, સન્તજી !

પણ પ્રાણ પરવશ નહોતા પડતા:

એ તો એક લઘ ઉડી ગયો હતો.

અરેરે ! લલાટપત્ર વિધિએ લખ્યું

ને તિમિરે લૂછ્યું હશે.

એવી જ મહને છોડી તે છૂટ્યો,

ને મધ્ય એશિયાના મેદાનોમાં

સમશેર બહાદુર સંગ્રામ ખેડવા આવ્યો.

વાટડી નિહાળતાં નયન

કેટલેક વર્ષે મહેં વાળી લીધાં,

વૈધવ્યદીક્ષા ને પ્રભુવ્રત પીધાં,

ને પ્રજાસેવામાં સમર્પ્યા મહારા પ્રાણપિંડ.

પુનર્લક્ષ એક જ વિધવાનો ઉદ્ધાર નથી

એ અનુલવથી શીખી, ખડેનો !

ખે ખે લગ્ને હું કુંવારી છું,

ખે ખે નાથે હું અનાથ છું.

પ્રભુએ સધવા ન રાખી

તે એકાકિની વિધવા, સુન્દરીઓ !

કાન્તિ : ને પરમાર્થભાવી વિધવા તે સંન્યાસિની:
નહીં ? દેવિ ! એમ જ ને ?

જોગણુ : કામ્યાનાં કર્મણાં ન્યાસં
સંન્યાસં કવયો વિદુઃ ;
એમ જ, એમ જ, મેઘાવિનિ !
તહમ પણુ કવિ લાગો છો.

દેવ : સાધુજન ! હિન્દયાત્રા કેટલી ક્ષીધી ?
પૃથ્વીનાં તીર્થે કરવાનાં હશે.

જોગણુ : નરકેસરી સુરેન્દ્ર બાણુનાં
ભાગીરથીતીરે દર્શન લીધાં :
ઉપર મૈયાનો ધ્વજ પૂરલહરે લહરતો.
પ્રજ્ઞલાવનું સૃષ્ટિસંકેતમાં સ્થાન
બ્રહ્મવાક્ય સમું મહને દપટ થયું ત્યાં.
પ્રયાગક્ષેત્રે રાજર્ષિ માધવરાજની-
ગોષ્ઠિપ્રેરણા મનભર પીધી હતી,
તે જૂનાં ઉપર નવું ભાષ્ય રચવા
મહાત્મા સન્મુખ વિનતિ વાંચી હતી.
ક્ષત્રી સૂરભાની ચે જવાલા જોઈ:
સુન્દરીસંઘમાં વેદિ માંડી
એ દેવહુતાશ પ્રગટાવવાનો વિધિ
સાથે બેસી મહાભારતમાં શોધ્યો.
ધર્મધનુર્ધર સ્વામીજી વિવેકાનન્દ
ને વેદટંકારકારી સ્વામી દયાનન્દજી :
એ મહા રાજયોગીઓનાં દર્શનની
વાંછા વણુમ્હોરી જ રહી ગઈ,
તે વચમાં કાલનો પડદો પડ્યો.

મહાજનોની તેજસ નક્ષત્રમાલાઓ,
 વિધવિધરંગી કંઈક રશિમંડલો,
 એકાન્તપ્રિય કે એકાકી તારો,
 અહ, ઉપઅહનાં જ્યોતિર્ગિન્દુ
 નયણાં ભરી નિરખું છું ને નિરખ્યાં,
 ને હૈડાનાં હેત વડે વધાવ્યાં.

દેશસેવાનો દિનકર ઉગે છે,
 માતૃપૂજનો યુગ મંડાયો છે,
 ને યુગનો ગ્રાણ્યેતક મહિમા
 ઠામ ઠામ ગળહળે છે.

નથી-હજી નથી પ્રગટ્યા
 કુલકુલમાં માતૃભાવના એ ધૂપ,
 કે નૈવેદ્ય નથી ધરાવાતાં :
 —ને એ કાલે આવશે, આઘો નથી.—

પણ દેશનાં દેવાલયોમાં તો
 મંગલા આરતીની ઘંટા વાગી છે,
 સન્તમહન્તો પ્રભાતિયાં ગાય છે.
 સૌનું શુભ થાવ, સૌ દેશસેવક છે,
 યથાશક્તિમતિ અન્ધકાર અજવાળે છે,
 નિદ્રામાંથી ચેતનમાં દોરે છે.

મ્હારે તો સૌ શું સ્નેહ છે, સન્તજી !
 પુણ્યપ્રભુની પ્રતિષ્ઠાએ પ્રતિષ્ઠાએ
 અધ્વર્યુ કે વરુણી થાઉં છું,
 સદ્શાસ્ત્રની કથાએ કથાએ
 શ્રોતા કે પુરાણી હોઉં છું :
 સકલ મંગલ પૂજાવિધાનમાં

પૂજારી થઈ પૂજ્યભાવ પોપું છું,
 પ્રભુ અને પુણ્યની ઉપાસક,
 શયતાન અને પાપની ઉદ્ધારક,
 કર્હાંક સંપ સ્થાપું છું,
 કર્હાંક પ્રેરણા પાઉં છું,
 કર્હાંક મલમપટા બાંધું છું,
 કર્હાંક જીવન ને શુદ્ધિ જગાડું છું,
 અને એમ દેહ ને દેહીની
 સેવા સાધું છું, પ્રભુપ્રેમીઓ !

દેવ : સેવા તો સાધુઓનું સર્વસ્વ છે,
 પરમાર્થ તો પ્રભુતા પોતે જ.
 ચિરંજીવી હો સેવાધર્મનાં સાધુસન્ત.

જોગણ : મનુષ્યાલક તે શું મલકાશે ?
 સો સો હાથે સેવા અજીયે,
 પણ અધુરી, અધુરી સદા :
 પરમાર્થધામે શુકાકેશ બ્રહ્મચારીઓ કર્હાં
 કેટલા ય આશ્રમ હજી સૂના-સૂના છે.
 બ્રહ્મચર્યની બાંગ પુકારો :
 બ્રહ્મચારીનો ભીષ્મ બનશે.

કાન્તિ : અમૃતપુરમાં પગલાં કરી
 માણ ! અમને ધન્ય કીધાં.
 હવે શા અલિલાષ છે ? સાધવી !

જોગણ : અલિલાષ તો બિંડા હોય સૌના, પુત્રી !
 સંકલ્પમાં માયાબન્ધન છે,
 પણ પરમાર્થનાં પુણ્ય તે છોડવે છે.

અકબરના શ્રાદ્ધ સમી બ્રહ્મસમાજ,
 નાનકના હુતાશ સમી શિખસમાજ,
 પિતૃઓના પડઘા સમી આર્યસમાજ :
 ભેદાભેદ બૂલવતી પુરી,
 ધર્મની વસન્તવેલ સમી વણારસી,
 સૌન્દર્યની વાડી જેવો યમુનાનો તીર
 ને પ્રેમભક્તિના પરિભલવન્તી વૃન્દાવનની કુંજ :
 આઘ યોગીની અઘોર કૈલાસગુફા,
 ને વૈરાગ્યની વીર હાકલ પાડતો
 બહાદુર ઉદાસી સંપ્રદાય :
 આછાંપાતળાં, નવાં જૂનાં
 સઉ પુણ્યતીર્થમાંથી પુણ્યભાવ વીણતી
 સિન્ધુનદને ઉર વહી અંહી આવી છું.
 પ્રાન્તે પ્રાન્તે ઋતુનાસ વાસું છું,
 કેટલાક ફરી છું, કેટલાક ફરવાના છે.
 સદ્ભાવી છો તે સત્કારો છો,
 પુણ્યશાળી છો તે પાળો છો
 પ્રભુના ભેખધારીને.
 જીવનઅવધ દીર્ઘ હશે
 તો ધરિત્રી માતાની પ્રદક્ષિણા
 પણ ધર્મકર્તવ્ય છે.
 અમેરિકાનાં નવયૌવન કલાકૌશલ્ય
 ને વોશિંગ્ટને યુનઃ સિદ્ધ કરેલી પ્રજાસત્તા,
 ફ્રાન્સમાંનાં જીલ્લમજહાંગીરીનાં ખંડેર,
 ઓસ્ટ્રિયનનું વયોવૃદ્ધ શાણું મહાજન,
 જર્મન જહાજનું ભરસાગરે સાહસ,
 જાપાનનાં જયરંગી કેસરિયાં,
 ઉપર વિસ્તરતો વેદકીર્તિત ઉષાખંડ,

શ્રીસમિસરના પુરાણ કીર્તિલેખ,
 ઇસુમહાશ્વરની જગન્નૃવીઓનાં ગંગોત્રીતીર્થ,
 કે દીનબન્ધુ દોલસ્તોય સમોવડા
 દૂરવાસી મહાત્માઓનાં દર્શન :
 સૌ જોવાં ને જીવનમાં જીરવવાં,
 આત્મામાં અનુભવી, મન્થી,
 મહારા દેશને એ અનુભવની
 પુણ્યઅર્ચના કરવા જીવન વહું છું.
 પણ દૂર છે, દૂર છે એ સૌ.
 સ્થલકાલનાં ન્હાનાં મોટાં રણ
 આડાં અન્તરાયે ઉભાં છે.
 સમાધિનાં ચેતનપર્યટન સધાશે,
 પ્રદ્વાંડે અને બાહર આત્મા ઉડશે,
 ને દિવ્યં દદામિ તે ચક્ષુ
 કૃપાદાન પામીશ પ્રભુનું :
 રાજયોગની પ્રવૃત્તિની પાંખ પ્રગટશે ---
 પણ હા ! ભૂમિશ્રેષ્ઠ પ્રિય ભારત !
 વિધાત્રીએ તારા ભાગ્યલેખ
 આછે કુંકુમે લખ્યા લાગે છે.

કાન્તિ : ઉવાની ચે, માજી !

આછા કુંકુમની પીયળ હોય છે :
 તોય તહેમાંથી દિવસ પ્રગટે છે.

પ્રમદા : 'ભૂમિશ્રેષ્ઠ પ્રિય ભારત !'

ઉન્માદના અર્થહીન બકવા.

આજકાલ ભર્યું છે એ જુઠ્ઠાણું

પૃથ્વીવાસી પ્રત્યેક પ્રજાના સુખમાં :

ને ગાંડા ગોધાની માફક
આરડે છે સૌ વસ્તીની વચ્ચે.

જોગણુ : સુન્દરી ! ત્હમે ય એ બૂલને ન અતુસરો,
ને સ્વરને સદા સુન્દર દેવનો રાખજો.
ને કહો છો તે બૂલ હોય
ત્હો ય તે સ્નેહની બૂલ છે :
પૂર્વજો પ્રત્યેના પૂજ્યભાવની બૂલ છે.
એ બૂલે અન્તરની ઉચ્ચતા દાખવે છે.
અને માતૃદેવ ને પિતૃદેવની ભાવના
મનુષ્ય બાલકમાં રહેશે ત્હાં સુધી
ચિરંજીવ રહેવાની.

પ્રમદા : તો પછી, ઓ સાધ્વીજી !
સૌ પ્રજાઓમાં સાચું કોણ ?

જોગણુ : એ તો સૌ પ્રજાના ઇતિહાસ બોલે.
ભારતનાં માટીનાં પડ જોવાં
રહેલાં છે માટીની આંખને,
મંહીનો હીરો તો હીરાપારખ પારજો.
છીપવીંધી દૃષ્ટિના હૃદાને દેખાશે
કે છીપમાં મીતી છે કે નથી.
ધાખાં તો સૂર્યને ય છે,
તેથી ભાસ્કરનાં ભર્ગ મટી
ઊંડાં અન્ધકાર થયાં ?
આપણો ઇતિહાસ પ્રકાશ શો સ્પષ્ટ છે.
પશ્ચિમના પાયા સાંડનાર
વૃદ્ધ મહાવીર ગ્રીસ અને રોમનાં
ભારતે પારણાં હીંચોળ્યાં હતાં,

પુરાણ મિસર અને બાબિલોનિયાની
તે સ્થોત્રી બહેન છે.

પ્રાચીનોમાં એ પ્રાચીન,
પૃથ્વીની પહેલી પુત્રી

આર્યાવર્તની આર્ય પ્રજા છે.

જગતના મહાધર્મોની ધાત્રી,

પૃથ્વીના તત્ત્વજ્ઞાનની જનની,

પ્રેમશૌર્યના રણુશીંગડા સરિખડી

ગગનલેદી સદા કવિતા ગાતી

વેદોચ્ચારિણી યશસ્વિની અંબા

ભારત માતા બીજી નથી અવની ઉપર.

એના વિજયટંકાર રક્તરંગી નથી :

દેહના નહીં, પણ દેવી છે,

આત્માની પરમ શાન્તિના છે.

જડના નથી, ચેતનના છે,

માટે જ દૃશ્ય છે ચેતનદૃષ્ટાને.

યુગયુગથી લૂંટાય ત્હો ય

સદા શણુગારવતી શોભતી :

સૈકે સૈકે ઘવાય ત્હો ય

સદાની એ સજીવન.

નક્ષત્રમાલાની પરંપરા સમી

ત્હોના ધર્મોદ્ધારકોની પરંપરા

બીજું આકાશ હોય

તો ત્હોમાં દાખવાય.

સમસ્ત દુનિયાના ઇતિહાસનું

મધ્યબિન્દુ એશિયા છે :

ને એશિયાના ઇતિહાસનું કેન્દ્ર

ભારતખંડની મહાકથા છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમનાં પહાંની
 ઢાંડી ભારત છે,
 ને ઉભય ગોલાર્ધની દેવી સંપત્તિ
 નજીકના ભવિષ્યમાં તે તોળશે.
 માનવી ત્હેને દેશ નથી ભાખતા :
 ખંડની મહત્તાનું માન અર્પી
 સ્વીકારે છે સૌ દેશોમાં ત્હેનું શ્રેષ્ઠત્વ.
 પૃથ્વીને યોષી છે ભૂતકાલમાં,
 ને યોષશે ભવિષ્યમાં-યે આપણું ભા
 ત્હેના છીછરા આત્માનો જીવાળ.
 મનુષ્યના જન્મકાલથી ત્હેની દૃષ્ટિ
 હિન્દ લણી વળેલી છે,
 લોભ ને લલુતાનાં લોચન
 લાખો તલફી રહેલાં છે,
 ને માનવ મહાભારતના મહાપ્રસ્થાન સુધી
 ત્હાં ચોટયાં રહેશે તે નયનો.
 દુનિયાના ઇતિહાસની વિધાતા :
 સંસારશાસ્ત્રના પ્રયોગોની પ્રયોગશાલા :
 ફિલસુફીની પાઠશાલા : ધર્મનું મન્દિર :
 દેવોનો પ્રિયતમ વાસ :
 નથી અવનીને તલ, સુન્દરીઓ !
 ભારત સમો બીજો અધ્યાત્મખંડ.
 જેવાં ત્હેનાં અદ્વિતીય ગિરિશિખરો છે
 પૃથ્વીથી પર ને નભોમંડલની નજીક,
 ઉન્નત, ને યુગયુગથી અખંડ યોગધારી,
 ત્હેવા છે ત્હેના અદ્વિતીય માનવસુગટો.
 સૃજન સર્વ સહેતુક છે,
 ને હિન્દનું સૃજને નિષ્કળ નથી.

અવનીના આધ્યાત્મિક ઉદ્ધારને અર્થે
જન્માવી છે ભારતમાતા જગન્નાથે,
ને જીવતી રાણી છે હજીયે.

જીવતી રૂઢશે, તે જીતશે :

સસમેવ જયતે નાનૃતમ્.

અધરા છે જાણવા પોતાના અવશુભ,
અંહી, અને ળધે ય તે,

આજ, અને સદાસર્વદા;

પણ તેથી ચે અઘરું છે, દીકરીઓ !

પોતાના સાચા શુભ જાણવા તે.

ગુફના મુખ આગળ ઈન્દુ દુમાર આવે છે

ઈન્દુ : આ એ જ વડલો :

ઘનધુમ્મટ જેવો ઉભો છે જોગી.

સન્ધ્યા આથમતી હોય ને

આકાશમાં રંગનાં ઝરણુ પ્રગટે,

શાન્ત શીતલ ઉભાસમાં ત્હારે

નીચે કુલમંડિલ કલ્લોલતી :

જાણે ખુલખુલ ખેડી ગુલાબની ઘટાં.

તૂટેલી માલાના મણકા જેવું

હા ! સઉ વિખરાઈ ગયું.

ગ્રીષ્મની એક વર્ષિજવાલ વાઈ,

ને આશ્રમંજરીને દાહ દઈ વેરી.

ગાજતી નવસર સારંગી ફૂટે;

વિશાલશાખા વૃક્ષરાજ રસાંતલ સૂવે,

કે રાજવીનાં રાજશબ રહે,

ને તે પણ ચિતામાં ભસ્મરાશિ થાય :

હા ! એ હવેલીનાં ખંડેર ! એ શુદ્ધા ! —

શુદ્ધામાં નજર કરે છે. ચમકીને

અરે ! કેાણુ છે મંહી ?

કાન્તિ કુમારી ને પાછળ જોગણુ !

પ્રમદા : તુમે જૂના જોગી કે નવા ?

જોગણુ : કૈલાસના જટાજૂથ જેટલો
જોગ તો જૂનો છે, બાલો !
ને ધૂનીઓ અને ખાખીઓ
તો યુગે યુગે નવલાં જ :
પ્રગટ પ્રભુની કલાઓની પેઠે.
પુરાણ પૃથ્વીમાં નવમેઘ ઉતરશે
ત્હારે પૃથ્વી વિમલ ને સફલ થશે.

ઈન્દુ : સ્નેહપૂતળીનાં દર્શન પછી
કેમ રુચશે વૈરાગ્યની કથા ?
નિર્માણુ ! જગતના જીલમ !
સ્નેહ પાઇને જ કફની ઝોઢાડવી :
વિધાતા ! એ શા ત્હારા સન્કેત ?

કાન્તિ : કાલે વસન્તપૂર્ણિમા છે,
યશદમ્પતીની લક્ષ્મિતિથિ છે :
હમણાં આવશે, ને કૂહાળ્યું છે મુજ સંગે :
ભિક્ષા લઇ ઉપકૃત કરશે ?
દેવ પણ પધારનાર છે.

જોગણ : યશદમ્પતી ? હા, હા :

પાઠશાલા ને અન્નસત્રના નિયંત્રા ને ?

અધ્યાગતના આત્મા અને દેહ

ઉભયને પોપે છે એ પ્રભુનાં જન.

આવી ગયાં, આમંત્રી ગયાં.

સાધુસન્તનો જગ્યાં સત્સંગ

અમારા તો ત્યાં અડીંગા જ છે.

કાન્તિ : આશીર્વાદ માણ ! અમને.

જોગણ : સદ્ગુણવિની થાવ, બેટા !

સૌનો જીવનહેતુ સિદ્ધ હો !

તમન તમી દશને આવેલાં સહ હો છે. જોગણ
પાતાંપુસ્તક સંભાળે છે. હિન્દુ કુમાર સ્વામી મળે છે.

કાન્તિ : પ્રમદા ! પ્રમદા ! ભાભી !

હીરા તો હેયે ખૂંચે છે.

પ્રમદા : અન્દ્રક તો ઘટે ત્યાં શોભે.

કાન્તિ : સ્હારો પડી જાય, જોઈ બેસું તો.

પ્રમદા : એમ પડતા હશે સ્તો.

માંધાનાં મન મા કરીએ તો.

ભાવો, હું સ્હોડું.

ચાળીમાંથી અન્દ્રક સહ પ્રમદા સુન્દરી
ચ્છોડે છે. કાન્તિ કુમારી પ્રૂણ હો છે.

કાન્તિ : ભાભી ! આડો રહોડયો અન્તે તો.
લાવ, હું રહારે રહોડીશ.

પ્રમદા : પીંચળાના પાન સમું ધૂજલું,
પળની ચે દઢતા તો નહીં,
ને મનગમતા અન્દ્રક રહોડવા.

ઈન્દુ કુમાર ભેગણને નમી પુસ્તક ઉઘાડે છે.

કાન્તિ : રહેવા દે, ભાભી ! રહેવા દે રહોડવો.
દેવ ! અન્દ્રકની આવી રીત
કેણે ચલાવી હશે પૃથ્વીલોકમાં

ત્રણે ભય છે.

ભેગણ : કચ્છાંથી અધ્યયન બાકી છે ?
વાંચો, અર્થ રહમભો, યુવરાજ

ઈન્દુ : મા ફલેષુ કદાચન.

પ્રવેશનો આર.

ખંડેરમાં ભગવું સહવારભાદ્રની શુદ્ધ ચતુર્દશી.

હિમાલય ઉપર દીઠેલા ધૂમકેતુનું સ્મરણ કરતી નેપાળી જોગણ કર્મ-કથા વિચારતી હોય છે ત્યાં જયદેવ, કાન્તિ કુમારી, અને પ્રમદા સુન્દરી દર્શને આવે છે. સહ તહેને પૂછે છે ને જોગણ પોતાના ઇતિહાસ ને અભિ-લાષ કહે છે. હિન્દના ઇતિહાસનું અવલોકન કરી ભવિષ્યરેખા યે કંઈક દોરે છે. વસન્તપૂર્ણિમાએ યશદમ્પતીને ત્યાંનું બિહાનું નિમન્ત્રણ આપી સહ ઉઠે છે.

હમ્મેશની રીતે ગીતા વાંચવા ઇન્દુ કુમાર આવે છે, તે તહેમને સ્હામો મળે છે.

કાન્તિ કુમારીનો હીરાનો ચાંદલો પડી જવાની ખીકથી હૈયામાં સાચવી મૂક્યો હતો તે ખૂંચવા માંડ્યો, એટલે પ્રમદા સુન્દરીને તે આપી ચ્હોડવા કહ્યું. પણ આડો ચ્હોડાયો. કાન્તિ કુમારી કહે, રૂઢેવા દે, હું મ્હારે ચ્હોડીશ. એમ સૌ જાય છે.

ઇન્દુ કુમાર ગીતાપાઠ કરવા બેસે છે.

ટીકા.

ખીડ્યાં પ્રગટતાં પિચ્છ મહે વિ. પીછાં ખીડતાં 'અહાલોક' એવો શબ્દ થયો, અને સાધુલોકે એના અન્યાયરોનો પડઘો 'બેખ' સાંભળ્યો.

વિધુખાલ = ચન્દ્રખાલા.

ભયભૂલણી = ભયથી ભૂલતી.

કૂર્મના અંગો સરિખડી : ગીતા : અ. ૨, શ્લો. ૫૮.

પૂર્વાશ્રમ માત્ર આર્ષિક હતું : સંન્યાસ પહેલાંનું મહાર્ આયુષ્ય જીવનના દિનનું માત્ર પ્રાતઃકર્મ હતું, અને મધ્યાર્ષનાં કર્તવ્યની તૈયારી શક્ત હતી.

સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરત : વિ. = સૌ સૌનાં કર્મમાં રંગી પામે સંસિદ્ધિ માનવો. ગીતા, અ. ૧૮, શ્લો. ૪૫.

કામ્યાનાં કર્મણાં વિ. = સકામ કર્મનો ત્યાગ, સુરો સંન્યાસ તે કહે. ગીતા : અ. ૧૮, શ્લો. ૨.

સુરેન્દ્ર ખાણુ = દેશ ભરી પ્રજાભાવનો પડઘો પાડનાર ખાણુ સુરેન્દ્રનાથ જેનરજી.

માધવરાજ = દેશહિતચિન્તક માધવ ગોવિન્દ રાનડે.

સખી સરલા : પૂર્વે કુંભારી સરલા દેવી ઘોસલ, હાલ અ. સૌ. સરલા દેવી ચૌધરાણી.

ગુડકેશ = નિદ્રાને જીતનાર, અર્જુન જેવા.

ઇશુમહામ્મદની જગજગતીઓનાં ગંગોત્રીતીર્થ = ખ્રીસ્તી ધર્મના સંસ્થાપક
પરમ સાધુ ઇશુ ખ્રીસ્ત અને ઇસ્લામના સંસ્થાપક ધર્મવીર મહામ્મદ
પેગમ્બરની જગજગતી ધર્મની ગંગાઓનાં મૂળ સ્થાન.

પૃથ્વીવાસી પ્રત્યેક પ્રજાના મુખમાં : પોતે પ્રભુની ખાસ માનીતી પ્રજા
છે એવી યાહુદીઓની માન્યતા, પોતાનું સ્વર્ગીય સામ્રાજ્ય છે એમ ચીના-
ઓનું કહેવું, Anglo-Saxon Race નો અહંભાવ, અને White
Man's Burdenની ખાંગ : આવા બધા જોલની પ્રમદા સુંદરી અહીં
ક્ષયના કરે છે.

જગતના મહાધર્મોની ધાત્રી=વર્તમાન જગતના ચાર મુખ્ય ધર્મો : હિન્દુ,
મુસલમાન, ઐશ્વ અને ખ્રીસ્તી. આમાં હિન્દુ ધર્મ અને ઐશ્વધર્મનાં મૂળ
તો ભરતખંડમાં નિર્વિવાદ જ છે. ઇસ્લામ ઉપર ઇસા નખીના ધર્મશિક્ષણની
અસર પણ જાણીતી છે. ખ્રીસ્તની કથામાં આરપન્દર વર્ષનું જીવનવૃત્તાન્ત
ખામખામમાં નથી. ખ્રીસ્તના નીતિસિદ્ધાન્તોને ઐશ્વ નીતિસિદ્ધાન્તો સાથે
ધણું સામ્ય છે. આ ઉપરથી એક ઇતિહાસ એવો છે કે ખ્રીસ્ત હિંમલ-
યમાં આવેલ, અને તહેને ઐશ્વ સાધુઓનો સત્સંગ થયેલો.

માનવ મહાભારતના મહાપ્રસ્થાન સુધી=મનુષ્યની કથાના લગભગ
છેલ્લા પર્વ સુધી.

સત્યમેવ જયતે, નાનૃતમ્ = સત્ય જ જીતે છે, અસત્ય નહીં.

કૈલાસના જટાન્મૂથ જેટલો = કૈલાસની જટા જેવાં વૃક્ષજુડોના જેટલો

મા ફલણુ કદાચ્ચન = ના, નહીં જ ફલમાં કદી ન તે. ગીતા :

અ. ૨, શ્લો. ૪૭.

પ્રવેશ ૬ કો

સ્થલકાલ : સુન્દરબાગમાં સન્ધિકા અને પડતી રાત્રી

કાન્તિ : માલતીના મંડપમાં થઈ આવતી
આ સન્ધિકા તો,
મહારા આત્માને રૂંધે છે.
દૃષ્ટિને દમ્ભે છે,
ભાસાભાસ કરે છે :
જાણે જગત ભરી ઝાંઝવા તરે.
મહારૂં કુટુંબ ક્યાં હશે ?
સારો બાગ ભેઈ વળી.
ઝોકલાં તો આંસુ આવી જાય છે :
ઠહીલું ઠહીલું લાગે છે વગડા જેવું.
મનુષ્યની મંજરી ક્યાં મહારશે
જો કુટુંબના સહકારથી ખરશે તો ?
ભવ આખો તો જાણે મહારો
'કુટુંબ' 'કુટુંબ' જલપે છે.
ભવસાગરનો ઝો મુજ પહેલો આરો.
કઈ દિશામાં હવે શોધું ?

નિચારના વમળે ચઢે છે.

અરેરે ! પણ હૃદયની આશા એક,
 ને ચરણનાં ચાલવાં બીજાં.
 આમ ન જાવ કહું
 તહો ચે પગલાં વળે છે
 એ દિલદાખવી દિશામાં.
 જમણું નયન સ્વર્ગ જૂવે,
 ને ડાણું નયન નરકતમિસા.
 ઘડીકનાં હસવાં ને ઘડીકનાં રડવાં :
 આશાઓ અમૃતની ભરી,
 અને અનુભવો લીલા ઝેરના :
 એ જીવન કેટલું નલશે ?
 આત્મા અશ્રુ સારે,
 ને મુખડે મરકલડાં :
 એ આનન્દના ઉત્સવ કેટલા કાલના ?
 જગત એટલે જ જન્મ અને મૃત્યુ :
 મહારે હૈયે જે જન્મ્યું છે
 તે મૃત્યુ પીવા હશે ?
 મનડાના પર્વત કોતરી
 કોઇએ શુદ્ધ ગોઠવી વાસ માંડવા.
 નિર્જન મૂકીને એ નાઠા.
 હવે કઈ ધુણિના ભેગીને નહોતરું
 વસવા એ મનની મહડીઓમાં ?
 કોઈ સહમજાવશે-સહમજાવશે મહને
 કે અન્તરની ઓછપો કમ્હાંથી ઉતરે છે ?
 આંસુના ઉલસા આવે અમથા અમથા
 એ શાથી શમતા હશે ? પ્રભો !

ગાત્રી ગાત્રી ઉપરથી પાંખડી ઉતરે છે.

પાંખડી : હૈયાનાં હેત નહેતી વાંસળી વાગી !
 વાંસળી વાગી,
 ને મહારી છાતડી જાગી :
 દુનિયાના દંશ દેતી વાંસળી વાગી.

કાન્તિ : અંહી અમે મળતાં, એ અને હું :
 અંહી, આ સુન્દરભાગમાં;
 ને હૈયાનાં હેતની વાંસળી વગાડતાં.

પાંખડી : એનો ઘેરો દુહૌકાર,
 મહારા ઉરનો આધાર,
 મહારો ઊંડો ઊંડો જાણે જીવનલલકાર :
 દુનિયાના દંશ દેતી વાંસળી વાગી.
 વાંસળી વાગી,
 ને મહારી છાતડી જાગી :
 હૈયાનાં હેત નહેતી વાંસળી વાગી !
 લેશે જહેન ! ચંપાનાં ફૂલ
 કે ભમરા જ ન આવે ?

ફૂલજાળમાં શોધે છે.

અરે ! બૂલી : સઉ બૂલ્યાં :
 ચંપો તો હમણાં નથી મહોરતો.
 મોગરો લ્યો ને સેંથીમાં મૂકજો :
 પુણ્યજયેત પાંદડીનો મોગરો.

કાન્તિ : લાવ, પાંખડી ! લાવ :
 તહારા આશીર્વાદ ઉતરશે ત્યાં સુધી
 માથે મોગરાની કલગી માંડીશ.

વિચારના વમળે ચરે છે.

ચરેરે ! પણ હૃદયની આશા એક,
 ને ચરણનાં ચાલવાં બીજાં.
 આમ ન જીવ કહું
 તહો યે યગલાં વળે છે
 એ દિલદાખવી દિશામાં.
 જમાણું નયન સ્વર્ગ જૂવે,
 ને ડાળું નયન નરકતમિસ્રા.
 ઘડીકનાં હસવાં ને ઘડીકનાં રડવાં :
 આશાઓ અમૃતની ભરી,
 અને અનુભવો લીલા ઝેરના :
 એ જીવન કેટલું નભશે ?
 આત્મા અશ્રુ સારે,
 ને મુખડે મરઠલડાં :
 એ આનન્દના ઉત્સવ કેટલા કાલના ?
 જગત એટલે જ જન્મ અને મૃત્યુ :
 મહારે હૈયે જે જન્મ્યું છે
 તે મૃત્યુ પીવા હશે ?
 મનડાના પર્વત કોતરી
 કોઇએ શુદ્ધ ગોઠવી વાસ માંડવા.
 નિર્જન મૂકીને એ નાઠા.
 હવે કઈ ધુણિના જોગીને નહોતડું
 વસવા એ મનની મહડીઓમાં ?
 કોઈ સહમજાવશે-સહમજાવશે મહને
 કે અંતરની ઓછપો કમ્હાંથી ઉતરે છે ?
 આંસુના ઉલરા આવે અમથા અમથા
 એ શાથી શમતા હશે ? પ્રભો !

ગાત્રી ગાત્રી ઉપરથી પાંખડી ઉતરે છે.

પાંખડી : હૈયાનાં હેત ંહેતી વાંસળી વાગી !
 વાંસળી વાગી,
 ને મહારી છાતડી જાગી :
 દુનિયાના દંશ દેતી વાંસળી વાગી.

કાન્તિ : અંહી અમિ મળતાં, એ અને હું :
 અંહી, આ સુન્દરબાગમાં;
 ને હૈયાનાં હેતની વાંસળી વગાડતાં.

પાંખડી : એનો ઘેરો ટૂંકોકાર,
 મહારા ઉરનો આધાર,
 મહારો ઊંડો ઊંડો જાણે જીવનલલકાર :
 દુનિયાના દંશ દેતી વાંસળી વાગી.
 વાંસળી વાગી,
 ને મહારી છાતડી જાગી :
 હૈયાનાં હેત ંહેતી વાંસળી વાગી !
 લેશે જહેન ! ચંપાનાં ફૂલ
 કે ભમરા જ ન આવે ?

ફૂલજાળમાં શોધે છે.

અરે ! બૂલી : સહિ બૂલ્યાં :
 ચંપો તો હમણાં નથી મહોરતો.
 મોગરો લ્યો ને સેંથીમાં મૂકજો :
 પુણ્યજ્યોત પાંકડીનો મોગરો.

કાન્તિ : લાવ, પાંખડી ! લાવ :
 તહારા આશીર્વાદ ઉતરશે ત્હાં સુધી
 માથે મોગરાની ફલગી માંડીશ.

કાલે કટોરી ગૂંથી લાવીશ ને ?

યશ ખડેનની લસપૂણિમા છે.

પાંખડી : લાવીશ : સારાં વન વેડી

નિર્મળાં નિર્મળાં વીણી ગૂંથીશ ફૂલડાં.

દેવકટોરી વિના લગ્ન કેમ ઉજવાય ?

એ અમોલાં અમૃતનાં ફેરાં

ખીજ શેમાં ઝીલાય ?

કાન્તિ : એ કટોરીઓ નથી લોક કને

તહેમાં જ એ અમૃત નથી લોક કને.

પાંખડી : જગતની માલણુને કહો ખડેન !

એ દેવકટોરીઓ ંહેચે સહુને.

કાન્તિ : પણ, ખડેન પાંખડી !

દુનિયાના દંશ ને હૈયાનાં હેત

એક હતાં હશે કે ?

પાંખડી : એ તો દેવ જાણે :

પાંખડી તો પરિમલ આપે.

ક્યારે ક્યારે પાંખડી ફૂલ વીણે છે ને ગાય છે.

હૈયાનાં હેત ંહેતી વાંસળી વાગી !

કાન્તિ : એ વાંસળી વાગી મહારે હમડે :

વીજળી હડે ને મેઘ ચીરે,

એવું તેજસ્વાલાથી ચીરાયું છે કંઈક.
 અંહી અમે મળતાં, હું ને એ
 —અનામી નામનો મહારો હરિ :
 અને અંહી જ છે આજે ય,
 અંહી, આ સૌન્દર્યના બાગમાં.

દિશાઓમાં નિહાળે છે. પછી અન્તરમાં
 દ્રષ્ટિ વાળી ચિન્તનમાં રૂબે છે.

હા ! હૈયા ઉપર ભાર છે :
 પગમાં દોરી બાંધી હોય જાણે !
 ગાયને ગળે આડિયું છે.

ભડકેલી વાછડી જેવી નયનમાંથી અગ્નિનાં બાણ વરસતી

માબાપને શોધું કે સ્વામીને ?
 સગાંને સ્નેહી કહું ?
 કે સ્નેહીને સગાં કહું ?

શાન્ત પડતી પડતી

જગત્ ! ત્હારા કુલાશ્રમોનાં
 સ્નેહી અને સગાંનાં દ્વૈત થયાં.

શાન્ત પડી જઈ

અરેરે ! મ્હને કાંઈ સૂઝતું નથી :
 આંખને જાણે પાટા બાંધ્યા કેઈએ.
 પૂર્વમાં જાઉં કે પશ્ચિમમાં ?
 કે વચલી કેઈ કેડીએ ?

કુટુમ્બનો માંડવો ક્યાં શોધું ?
હું ત્યાં જ રહીશ હમણાં,
સૂઝશે ત્યારે ચાલીશ.

પાંખડી : કાન્તિ ખડેન । એ કાન્તિ ખડેન ।
પેલા આઘમણા ગુલાબને ક્યારે
માતાપિતા ને બાંકુઓના જેવી
કંઈક મંડલી ભાસે છે.

કાન્તિ : ક્યાં ? પેલે ? પીળાં ગુલાબને ક્યારે ?
એ તો ખોટાં ફૂલ છે ?

પાંખડી : સૂર્યમુખી બીડાયાં છે એની રહોડમાં ?

કાન્તિ : જાઉં હો : પણ ને ! ને !
પેલાં પરિમલ ખોલાવે છે.

પૂર્વમાં નજર નાખી

આ ગુલાબની કુંજે કંઈ દર્શન—
પુષ્પપુષ્પમાં મહારા પ્રભુની મૂર્તિ—
ગુલગુલમાંથી ખુલખુલનો ખોલ—

પાંખડી : મહારો ઊડો ઊડો જાણે જીવનલલકાર :
દુનિયાના દંશ દેતી વાંસળી વાળી !

કાન્તિ : સંસારે ડંખ માર્યો :
હા ! અહીન્દ્રમુખી દુનિયા !
વિષ અને મણિના નિવાસ !

ઘેનને ઝોલે મહડી તહારે.
 જીવન મહારૂં જાગીને ઉઠ્યું.
 વનમાં બહાલાંઓ મહને લૂંટશે ?
 એકલું એકલું લાગે છે હમણાં :
 મહને મહારો કન્ય મળજો,
 મહને મહારા સ્વામીનાં સ્વપ્નાં પડજો :
 ઓખા ખાઇ મહિયરનાં પાતળાં છે.
 પધારો, પધારો, જીવનનાથ !
 હવે અધીરી થાઉં છું, સ્વામિ !
 પાંખડી ! હું જાઉં છું હો !
 તહારી દૃષ્ટિની દોરી.

આથમણે ક્યારે કુટુંબખાલાસ થયા તે લણી વળે
 છે. ચાંદનીનાં દેરાં આછાં આછાં પડવા માંડે છે.

પાંખડી : ખાલા ! ઉગે ઉગે ત્યાં વળી આથમે રે લોલ :
 ખાલા ! ઉઠ્યાસ્ત વાદળીને પાંખ :
 મહારે જોવી જોવી, ને રોવી ઠરી રે લોલ.

માલતીના મંડપમાં થઈ ઈન્દુ કુમાર આવે છે.

ખાલા ! ઉઘડે ઉઘડે ત્યાં ખીડાય છે રે લોલ :
 ખાલા ! મટકાં એ વીજળીને આંખ :
 મહારે જોવી જોવી, ને રોવી ઠરી રે લોલ.

ઈન્દુ : ફૂલની પરબે બેશી, ફૂલખેડનાં !
 સૌન્દર્યના ખાગમાં ખેલ ખેલતી
 રુદનનાં ગીત પુકારે છે ?

લાંબા પન્થના કંઈ કંઈ પન્થી
ત્હારે વિસામે વિશ્રામતા હશે :
આંસુથી મા ભર એમની આંખડી.
ત્હેમના યાદનિઃશ્વાસ ઉતાર,
નવલ બલ પગમાં પ્રેર, વીરી !

પાંખડી : નવલ શું ? ને જૂનું શું ?
અમૃતપુરનાં ફૂલ વીણી
અમૃતપુરવાસીને દઉં છું,
ને આવડે તે ગાઉં છું.
સજ્જનસજ્જનીઓ સુણે છે,
ને સ્હારાં ઉઘડતાં ફૂલડાં સમાં
હસે છે, ને વિકસે છે.

ઇન્દુ : પ્રાદ્ધણો જનોઈ રાખે છે ત્હેવો
પાંખડી ! હૈયામાં હૈયાનો સિતાર છે.
કાન લેઢી ત્હારા ગીતમન્ત્ર
તે તન્ત્રી ઉપર ઢળે છે,
ને ત્હાંના તાર અણુઅણી ઉઠે છે.
જેવું તું ગીત ગા છ
ત્હેવું ત્હાં સંગીત જાગે છે.
શોકનાં ગીત ના ગાઈએ, હં.

પાંખડી : શોક એટલો ખરાબ હશે ?
માળી તો કહે છે કે
અશોકને ફૂલ જ ન હોય કદી.

ઈન્દુ : અહો ! શોકાશોકના અર્થ ઉકેલ છે ?
 અશોકનો મહિમા એ ઉણો નથી તો તો.
 રાજર્ષિ અશોકદેવની ગૌરવકથા
 સુણી છે કદી ? પાંખડી !
 અશોકચક્રવર્તીના છત્ર નીચે
 સાધુઓ અને સાધ્વીઓ વિહરતાં,
 ત્હારા જેવાં મહાનુભાવી ખાલકો,
 મહાભાગ કે ભાઈ ને ખડેન,
 સુશીલ સંગમિત્રા ને મનોહારી મહિન્દ,
 કુલકુલને ક્યારે સહભાવ વરસતાં,
 ધર્મની ધારાઓ ઢાળતાં,
 ને પુણ્યપારાવારે ભરતી ઢાલતી.

પાંખડી : આપણે એ એમ કરીશું ? વીર !
 અધુરા ઉણા અશોક ને શોક
 ખેંચથી અળગું કંઈક ગાઈએ,
 ને લોક સાંભળે, ને જાગે.

ઈન્દુ : શોક અને અશોક, વીરી !
 ઉભય આત્માના કલ્યાણકર્તા છે.
 અશોકદેવના ઉદારચિત્ત રાજભાવે,
 બુદ્ધ પ્રભુના સુવિશાલ પુણ્યપગથારે,
 ને પાંખડી ! ત્હારી સરલતાના સમી
 સહભાવી રસિકતાના સરોવરતીરે
 માનવ સમાજ નગર માંડશે,
 ત્હારે પ્રભુની પ્રભુતા વડે
 જગ ને જગજ્ઞન શાશ્વત્તારાશે.

પાંખડી : પત્થરનાં પાણી

ને વમળનાં ધમસાણુ.

ફૂલ લ્યો, હું તો બાઉ.

ઈન્દુ : ધીરી, વનકોઢિલે ! ધીરી.

ઉડી ઉડી કેટલે ઉડશો ?

કુંજની વિશાલ ઘટા થે નહાની છે.

એક રૂમાલ ગૂંથી આપશો ?

ચાંદનીનો સ્વચ્છ ખિલાવ.

પાંખડી : કેવો ગૂંથું ? સુન્દરબાગ જેવો ?

ઈન્દુ : ભલે, બાલા ! ભલે :

સાધુતા ને સૌન્દર્યની છબિયે.

પાડી નથી પડતી પાર્થિવને ફૂલકે,

પણ ત્હારે ફૂલડાંને ફૂલક એ ઉતારજે.

આ જ્યોત્સ્નાના જેવો નિષ્કલંક

મોગસનો શ્વેત રૂમાલ ગૂંથજે,

મંડી હૃદય જેવડો

ગુલાબનો એક ગલ પાડજે,

સૂરજપાંખડી શી શતશિખ ચંપાકલીએ

તેજકિનારી બાંધજે, ખડેનાં ! બને તો :

અને પૂરજે એમાં, એ કલાદેવિ !

ત્હારી કલાના અદ્ભુત વસન્તરંગ.

બાવનપર અબોલ વાણીના

મંડી ત્હારા મૂક મન્ત્ર લખજે.

તાપ કુમળો પડે ત્હારે

હાલે રહાંજે રહને આપજે.

પાંખડી : ક્યાં આપું ? આથમણે ક્યારે ?

ઈન્દુ : ત્યાં તો આંખડીના મોહ છે,
અન્તરની ફેરમ નથી, ખડેનાં !
પરિમલવિહોણું એ ફૂલ તો
માટીનાં રંગોં મુખડાં જેવાં છે.
એમાં આત્માનો સુગન્ધ નથી,
એ તો ફૂલનાં શબ છે.
ના, એ ક્યારે નહીં, વીરી !
વેરાયલી વિખરાયલી પણ
આ પરિમલ ટપકે છે એ ઘટામાં.

પાંખડી : ભલે, સમી રહાંએ ત્યાં આપીશ,
પેલે પૂર્વને ભર્યે ક્યારે બેસજો.
એ શુલાળની કુંજ છે
જો વીણતાં આવડે તો તો.
રાત્રિ પડી માર્ગમાં,
પણ અજવાળી—અજવાળી.

ચાલવા માંડે છે.

રહારે જોવી જોવી ને રોવી ઠરી રે લોલ.

પાંખડી ગાતી ગાતી ભય છે

ઈન્દુ : ત્યારે ફૂલડે, પાંખડી !
કરમાશ મા મૂકજો પ્રભુ.
દિન દિને ત્યારો ગીતનો ટહુકો
જનને સચેતન કરજો, જગકોકિલે !

—આ શૈના અનુકર્ય ?
 પશ્ચિમના વાયુ આવી જાણે
 દેહ અને દેહીને ડાલાવે છે.
 હૃદયની ઉપર કોઈ અંગુલી ફેરવે છે.
 કે ધરતી ધ્રુવે ને હું ધ્રુવું છું ?
 પણ રોજ રોજ ધરતી તે ધ્રુવે ?
 પ્રાણની પાંદડી પાંદડી ફરકે છે. હશે.
 રજનીના તેજવદન શો સુધાકર
 અન્ધકારના અમ્બરમાંથી ચે
 સુધા પાય છે જગવાસીઓને,
 ને તારા ટોળે મળ્યા છે એ જોવા.
 એમ સુધા કુહારે પાઈશ ? કાન્તિ !
 મંજરી ઉપર મંજરી ઢળી છે
 ને ગુલાબ ઉપર ગુલાબ :
 એમ તારા સુખડા ઉપર સુખડું
 કીચે લવ માંડીશ ? આ દેવિ !

અન્તરિક્ષને એ પ્રશ્ન પૂછે છે.

—યત્તતો હ્યપિ કૌન્તેય !
 પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ
 ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમાર્થીનિ
 હરન્તિ પ્રસર્મં મનઃ
 વારી વારીને વાઙ્ છું
 પણ વાર્યું વરાતું નથી.
 જોગતું કેમ નથી રહડતું એ જોમ ?
 એમ થાય છે કે
 આંખને ય ફેડું.—

પણ—દ્વારમાંથી ચોરે આવે
માટે દ્વાર પૂરવાં સદાનાં ?
ઇન્દ્રિયો ! ઉઘડો ને વસાવ
અન્તર્યામીની આજ્ઞાને અનુસાર.

ઉપરથી એક ફૂલ પડે છે માથે

કોનો ? પ્રિયે ! તહારો એ અલિષેક ?
સ્વીકારું છું, શીર્ષે મહડાવું છું,
પ્રાણના પ્રાણમાં સંચું છું.
હું ય તહને મોકલું છું, સખિ !
પાંખડીની છાખની એક અંજલિ,
એની સુરભિસેરોના સન્દેશમાં તો
આપણાં અન્તરનાં આશ્વાસન છે.
હમણાં હું સંતાઉં છું, સખિ !
અમૃતપુરમાં ડોકિયાં કરું છું.
વેશપાલટાના અનુભવે ઝોર છે.
બાર માસની અવધ છે, ઓ અધીરી !
કોઈ વેળા અન્ધારપછેડો ઓઢી
તહો ય તહારી આશિષ પામી જઈશ.
દર્શનની મહને બાધા નથી,
રનેહકથાની સંયમહીક્ષા છે.
તો સ્વીકારજે પૂજારીનો આ પૂજાપો :
પીંચૂપરાજ સાથે પાઠવું છું, પાવનકારિણિ !
ચન્દ્ર ! આ સૌરભ લઈ જજે.
કુંજમાં બીજો ચન્દ્ર છે
તુજથી અધિકડો.
આજ દર્શને જાય ત્હાં,

ને ત્હારી ચાંદનીનાં ચન્દન રહુડાવે,
ત્હારે આ પરિમલ પણ
રહુડાવજે સાથે સાથે.
સુધામાં સૌરભ ઘોળજે, દેવા !

ફવની ચાંદનિ ચન્દ્રને રહુડાવે છે, અને
પાંખડીએ બનાવેલી મુલાખની ફુંગે વળે છે.

પ્રવેશનો સાર

સુન્દરબાગમાં ચૌદશની સન્ધિકા અને પડતી રાત્રિ.

પોતાના કુટુમ્બને શોધતી કાન્તિ કુમારી બાગમાં ફરે છે. ગીત ગાતી પાંખડી મળે છે, ને કુટુમ્બ જેવું બાગની પશ્ચિમમાં બતાવે છે. કાંસે ફૂલની કટોરી ગૂંથી લાવવા પાંખડીને કહી કાન્તિ કુમારી કુટુમ્બ શોધવા નીકળે છે.

સૌન્દર્ય બાગમાં ફરતો ઈન્દુ કુમાર આવે છે, ને ગીત-ગાતી પાંખડીની પાસે શોકાશોકના અર્થવિસ્તારની વાર્તા કરે છે. એ ભાષ્યકથા ન સહમજતી પાંખડી જવા માંડે છે, તહેને ફૂલનો રમાલ ગૂંથી લાવવાનું ઈન્દુ કુમાર કહે છે. ગુલાબની ટુંજે વળતી સહાંએ આપવાનું પાંખડી કબૂલે છે.

ઈન્દુ કુમારનો દેહ કમ્પે છે, શાથી તે સહમજતું નથી. અન્દ્રને ફૂલ-અંજલિ ચઢાવી પાંખડીએ દર્શાવેલી ટુંજે વળે છે.

સુન્દરમાગ = અમૃતપુરનો એક નજરમાગ.

માલતીના મંડપમાં થમ = મંડપમાં થમ આરપાર જતો માર્ગ હતો.

અધીન્દ્રસુખી = શેખનાંગના જેટલાં-સદાચ મુખવાળી.

સંગમિત્રા ને મહિન્દ : દેવેને પ્રિય રાજા અશોકનાં કુંવરી ને કુંવર.
એમને અશોકે ધર્મદીક્ષા અપાવી હતી. સિંહલદ્વીપમાં બૌદ્ધ ધર્મ એમણે
વિસ્તાર્યો.

સૌન્દર્યતત્ત્વમાં રચનાનાં અંગો અને તહેમની સમપ્રમાણતા ઉપરાન્ત
એ સઉમાં તરતું કંઈક વિશેષ છે. એ અંગો અને એમની સ્થિતિનું ચિત્ર
આલેખાય : પણ જે સવિશેષતા છે તે ઉતારવી તો મુશ્કેલ છે.

સૂરજપાંખડી શી શતશિખ અંપાકુળાએ = સૂર્યકિરણની પાંખડીઓ જેવી
સો સો શિખાઓવાળી અંપા કુળા વડે.

બાવનપર અબોલ વાણીના મૂક મન્ત્ર = બાવન અક્ષરથી પર એવી
વણુબોલી વાણીના મૂંગા મન્ત્ર.

જગકોકિલે = જગતકુંજની કોયલ.

યત્તતો વિ. ગીતા : અ. ૨, શ્લો. ૬૦ :

સંભાળે ત્હો ય કૌન્તેય ! વિજ્ઞાની એ મનુષ્યનું

બલાતકારે હરે ગિત ઇન્દ્રિયો મથી નાંખતી.

વેશપાલટો = નામવેશ બદલી incognito અજાણ્યા ફરવું.

અન્ધારપછેડો = અન્ધકારનું ઓઢણું, એ ઓઢયાથી મનુષ્ય અદૃશ રહે છે.

પ્રવેશ ૭ મો

સ્થલકાલ : સ્નેહમન્દિરે વસન્તપૂર્ણિમા

કાન્તિ : ભાલી ! જો ! જો ! જુલો ઉંચે :
સન્ધ્યાના સાગરમાં તેજનાં મચ્છ તરે !

પ્રમદા : સોહામણો વિરાજે છે એ
સાગર ઉપર સન્ધિકાનો ખીજો સાગર :
ને મંહી વાદળીની સોનેરી માછલીઓ !
આશાના ઝીણા ફડફડાટ સમી
જતાં જતાં ચે જરા ઝળકી લે છે સન્ધ્યા.

કાન્તિ : કેવા પૂર્યા છે પ્રભુએ વિશ્વચોકમાં
નાના વિધ મંગલ સર્વતોલદ્ર !
યશ દેવીનો અલિનવ સ્નેહોત્સવ તો
બ્રહ્માંડ ને બ્રહ્માંડપતિએ ચ
જાણે આજ પાળ્યો હોય ને !

સાગર ઉપરથી જોગણુ ને જયદેવ આવે છે.

પ્રમદા : એ તો સૂર્યદેવની સેરા, ખડેત !

મેઢિનીને મુખડે સ્વામીની ટશરો.

કાન્તિ કુમારી જનક દહને જનકી હંદ છે.

સૌન્દર્યની રમણીય રેખાઓ એ :
વિલાસના એ વદનલેખ.
પ્રભાતની હીરાની રજ ઉડે ત્હારથી
તે સન્ધ્યા નીતરી નીતરી
અન્દેરી અમ્બર ચોઢે રજની ત્હાં સુધી
કેટકેટલી ઇન્દ્રવેલની રંગપાંદડીઓ
જલનિધિ ને જગમુખડે શોભી જાય છે !

દેવ : પ્રેરણાપ્રભાની મોહક પામરી શી
સુન્દરતાની ભાત છે એ તો :
જ્યોતિર્માળની અગમગ જેવી,
સૃષ્ટિની સૌભાગ્યચોઢણી સમી.

જોગણુ : કાન્તિ કુમારી ! પ્રકૃતિમાં પ્રભુ દીઠા :
મનુષ્યમુખડે પ્રભુકલા નિરખી કદી ચે ?

કાન્તિ : માણ ! મનુષ્ય પણ શું
પ્રકૃતિના સમોવડું સુન્દર છે ?
માનવીને વદનપત્રે તો
પ્રભુના મન્ત્ર હજી નથી ઉકલતા.

જોગણુ : સાચું કહો છો, કુમારી ! કે
અન્તર્યામી પુણ્યભાવ ને પ્રભુતા દાખવે
એ બહિર્વાસી નયનહારી સૌન્દર્યસોહાગ :
પ્રભુના મન્ત્ર પ્રગટે તે સુન્દરતા.

પ્રાણના પ્રાણને પૂછો,
હૃદયના હૃદયને પૂછો,
જીવનદીર્ઘ અનુભવને પૂછો :
કોઈ પ્રભુવત્તું વદનારવિન્દ નથી નિહાળ્યું ?
મનુજનાં પ્રભુનૂર શું ઉતરી ગયાં ?
એ બ્રહ્મવર્યસૂના કુંભ ઠલવાઈ ગયા ?

૭ કાન્તિ : માજી ! મનુષ્યને મુખડે ચે
શું બ્રહ્મવર્યસૂ વિરાજે છે ?

જોગણુ : મનુ મહારાજનાં પુત્રપુત્રીઓ તો
પૃથ્વી ઉપર પ્રભુની મૂર્તિઓ છે :
માટીની પાટીએ બ્રહ્મસૂત્રો લખેલાં છે.
મુખડાના મેલ ઘેશે માનવી
તો દેવની દીપ્તિ અગટશે ત્હાં.
જૂવો, નવવધૂ પેલાં યશદેવી
રસની છાજ છલકતાં પધારે !
એમના આકાશમાં મધ્યાહ્ન તપે છે.
જીવન રંગતા સ્નેહવર્યસૂની કથા
પ્રાણનાથની એમને પૂછજો,
કે વદને વાંચજો સૌન્દર્યસંહિતા.
સ્મિત તરવરતું ત્હમનું મુખકૂલકું
પલક નિહાળજો, ખડેન !
ત્હમારા અચ્ચરની આભા શી
કસુંબલ પ્રેમની, રસતૃપ્તિની,
કંઈ કંઈ મીઠડી લહરીઓ
જતી આવતી ત્હાં દર્શાશે.
એ નાથની ઉમિઓ,

એ પતિવ્રતના પરિમલ,
 એ પ્રભુની રનેહકલા, દીકરી !
 ઠોટીઠોટિક ફિરણવન્તું
 તહમારું ય મુખ નિરખો તો
 મંડી આછી આછી અનન્ત
 રસની રેલો રમે છે અત્હારે.

પરિભ્રામા ચન્દ્ર સમી પાર્ણ કલાવર યશદેવી પધારે છે

જૂવો, જૂવો, કાન્તિ ખડેનાં ! આમને :
 કુમારી મટી સુન્દરી પ્રગટયાં,
 બાલા ખીલી સૌભાગ્યવતી પ્રકાશ્યાં.
 મનુષ્યની કળીમાંથી દેવતું કૂલ ઉઘડ્યું.
 એ લગ્નદીક્ષાની દીક્ષિતા દેવી.

સહ : અખંડ સૌભાગ્ય, યશદેવિ

કાન્તિ : સારું જગત્ તહમારા આશીર્વાદ પામો.

યશ : સહુનું રનેહકલ્યાણ થાવ સદા.

સહને નમન નમતી યશદેવી આશીર્વાદ સ્વીકારે છે અને

કાન્તિ : ત્હારે તો, હેં માણ !
 લગ્નદીક્ષા એટલે શું એ સહમળવો ને.

જોગણ : લક્ષ્મીનો અર્થ તો સરલ છે,
 યશદેવીને પૂછો, પઠાવશે.
 પતિએ પત્નીવ્રત લેવું,

ને પત્નીએ પતિવ્રત લેલું :
 એવી પરસ્પરની પુણ્યપ્રતિજ્ઞા તે લગ્ન.
 મહાપ્રતાપી માર્તેન્દ્રરાજ
 ને સુધાલરી શશીલેખા સમી
 પુરુષસુન્દરીની એ તેજકલાઓ.
 અન્યોઅન્યને શણગારે ને શોભાવે :
 આત્માના ઓજસૂ અને શરીરનાં સૌન્દર્ય
 વિલસાવે ને વિકસાવે :
 અન્ધકારની ગુફાઓ અખંડ અજવાળે :
 સંસારમાં રનેહનાં સ્વર્ગ સરળાવે :
 એકાબીજની સફલતા સધાવે :
 અને કલ્યાણપન્થની પ્રેરણાઓ સમાં
 પરસ્પરને પ્રભુતામાં પ્રેરે :
 એ લગ્નવ્રતની મહાદીક્ષા.
 રાજ્ય અને સંસારના પણ કરતાં
 એ ભાવ જૂના છે જગતમાં.

પાંખડી : ગાતી ગાતી આવે છે.

અન્દ્રીએ અમૃત મોકલ્યાં, રે ખડેન !
 ફૂલડાંકટોરી ગૂંથી લાવ :
 જગમાલણી રે ખડેન !
 અમૃત અંજલિમાં નાહ ઝીલું, રે ખડેન !
 અંજલિમાં ચાર ચાર ચારણી, રે ખડેન !
 અંજલિએ છૂંદણાંના ડાઘ :
 જગમાલણી રે ખડેન !
 અમૃત અંજલિમાં નહિ ઝીલું, રે ખડેન !
 ઝીલું નહીં તો ઝરી જતું, રે ખડેન !
 ઝીલું તો ઝરે દશ ધાર :

જગમાલણી રે ખડેન !
 અમૃત અંજલિમાં નહિ ઝીલું, રે ખડેન !
 ફૂલડાંમાં દેવની હથેળીઓ, રે ખડેન !
 દેવની કટોરી ગંથી લાવ :
 જગમાલણી રે ખડેન !
 અમૃત અંજલિમાં નહિ ઝીલું, રે ખડેન !

યશ : કાન્તિ ખડેન ! પ્રમદા લાભી !
 અંહી જ આસન વાળ્યાં ને કંઈ ?

પ્રમદા : હા, સ્નેહમન્દિરને આરસઓટલો.
 ઓટલો ને ઓશરી ચે ત્હારાં
 તો દેવિ ! સ્નેહશીતલ છે.

યશ : મન્દ મન્દ હસતાં હસતાં
 યશુ નામ પ્રકાશો છો હો,
 મ્હારાં કાન્તમૂર્તિ કાન્તિ ખડેન !
 વિશ્વનું સકલ તેજ સમેટી લઈ
 વિધિએ વદનમાં સંચું છે જો !
 વસન્તનાં વસનો ઉતારી
 ત્હમને ઓઢાડ્યાં હોય ને !
 એક ગાલે લાસ્કર સ્થાપ્યો,
 ને બીજે ગાલે જાણે સુધાકર.
 પૂણિમા હજી વૃક્ષમાલા પાછળ છે :
 ત્હમારી પૂણિમાનો મન્દિરધ્વજ, કુમારી !
 ગુલે ગુલાબની પતાકા શો,
 પૂર્ણ સમીરે લહરે છે સ્તો.
 રૂપેરી રથોમાં વિરાજી તારામંડલી

નભખંડે ઉતરે છે દર્શને.

દેવળાલો ! મનુજનું નમન સ્વીકારશે કે ?

કાન્તિ : સ્વીકારું છું યશ ! ત્હારાં વીનવણાં :

દેવને તો સૌ ભક્ત સરખા.

ને દેવળાલાનું વર છે, યશ !

પ્રિયની પરમ યાંખ થજે,

ને સંસાર ને નભોમંડલ ઓળંગાવી

પ્રિયને ઉતારજે પ્રભુના પદમાં.

વિલાસનાં વનઉપવનમાં,

સૌહાર્મણી સૌભાગ્યકુંભોમાં,

કન્યની વિધાત્રી થઈ વિહરાવજે.

પ્રાણનાથની પ્રેરણા રૂપે પ્રગટી

જીવનના જયધ્વજ ઉડાવજે.

બહાલાની વેણુ સમી

વિશ્વ ભરી સ્નેહના બોલ બોલજે.

નાથને નેહનાં અમી પાઈ પી

અમર થજે, અમરનન્દિની !

કુલને ક્યારે માતાની મંજરી મ્હોરી

સંસારપાટે સ્વર્ગ માંડજે.

આંગણું, ઓરડો ને ઉર

સ્વામીનાં અજવાળી ઉજ્જવળજે.

એવી પત્નીશ્રેષ્ઠ પમરજે :

વરને વરી વરની થજે.

લક્ષ્મીદેવ પુનરપિ લે,

ને સૂર્યદેવની પ્રહક્ષિણાએ પ્રહાક્ષણાએ

લક્ષ્મન્ન કૂરી કૂરી સ્મરજે.

મનમોહન પચરંગી પાલવ

જગત રહમારા યુગલમાર્ગમાં પાથરશે,
આજ એ તિથિ છે, સૌભાગ્યવતી !
રહાશ સંસારના જન્મની,

યશ : આયુષ્યની વસન્તના શુકલપદ્મે
એક જ તિથિ છે, કાન્તિ જહેન !
અને તે આજે ઉગી મહારી,

ગોલતાં ગોલતાં લજવાદ નય છે.

પાંખડી : કેસરના થાળ ભરી, દેવ !
દિનને વધામણે બણે દિનેશ મહડયો !

પ્રમદા : સન્ધ્યાનાં કુંકુમ, યશ દેવિ !
સાંભરી સાંભરી કાં ગાલે પૂરો ?
વદનની કંકાવટી કરશે છ ?
શરમના શેરડા તો સૌને ય શોભે.

લજ્જતથી નમી ધૂંધટ વાળી યશ દેવી આથી જવા માંડે છે.

કાન્તિ : યશ જહેનાં ! થોભો ! આવો !
અમથી નહીં અલડાવ હો !
લજ્જાની વેલ જેવાં કાં નમી જાવ ?
પ્રેમના પૂજારી અમે ય થશું.
બ્રહ્માંડમાં યે માતી-ન સમાતી
મહારી સૌન્દર્યની સૌદામિનિ !
જગતશોભને ! લાજે મા :
આ દોહિલી દીનતા શાની ?
ધૂંધટના પટ ખોલો, મુઝે !

પ્રસન્નતાનાં હાસ્યે હાસો,
 પીયૂષનાં પૂર ઉલટાવો.
 કીકીમાંથી તો બાણે
 ચંદનીના ઘોધ ફૂટે છે.
 યશ ખડેન ! પેગમ્બરોના યશ જેવાં
 પુણ્યરંગી ઉજ્જમાળાં છો હો.
 ઉર તો બાણે મધ્યાહ્નનો મહાસાગર,
 ને સમસ્ત દેહદેશ તો, પ્રિયદર્શને !
 નવપણ્ણવ નન્દનવન.

પાંખડી : યશદેવીની આશિષથી તો
 ચન્દ્ર રહુડે છે સ્નેહમન્દિરે :
 ને આપણી રાત્રિ આજ ધોવાશે.

પ્રમદા : આનન્દ સરોવરની કુંભેમાં રમતો,
 સુખ જેવાં શીતલ માધુર્યે
 પ્રિયપ્રેયસીઓનાં પગલાંમાં વહતો
 બાલ ચન્દ્ર હું જોઈને જ આવી ને.

કાન્તિ : આવશે આપણે ય માથે
 સ્નેહનો શબ્દ સાંભળશે એટલે.
 પ્રહ્લાંડનાં સકલ મહાબલો
 સ્નેહવેણુને શબ્દે રમે છે.

યશ : સ્નેહનું તો સામ્રાજ્ય છે સૃષ્ટિમાં.

પાંખડી : યશદેવી ટહુક્યાં
 ને ઓ આવી એ અમીધારા.

કાન્તિ : અંહી પણ અન્તરિક્ષે
 એ જ રજનીપતિની પીયૂષપાંદડીનાં
 મૃદુસ્પર્શી કિરણ કલાપે છે.
 પ્રેમદેવના હૃત છે, યશ ખડેન !
 તહમારા પગ ધોવા આવે છે.
 રજતધારાઓ એ તો
 પ્રેમની ધારાવાડીની છે,
 પ્રીતમની સીચેલી છે.
 ચરણને ચુમવા દેજો.

પ્રેમદેવ : લગ્નતિથિ ઉજવતાં યશદેવીથી
 કચ્છાં અન્નણ્યું છે કશું ય તે ?

યશ : ઘેરાયેલી હરિણી સમી ચામેર કિરણ કેંકતાં પ્રેમજ્વલ નેત્રવન્તી.
 ખડેનો ! ભાલી ! જ્યોત્સ્નાધારા !
 સૌભાગ્યની મ્હારી સહિયરો !
 અભિનન્દું છું સર્વેને.
 — અને પ્રીતમના કરકમલે રમવું
 તો કેને નથી ગમતું ?
 અહો રસની રાજરાણીઓ !
 સ્નેહરાજવીની હૃદયભોમનાં રાજ્ય
 કઈ સુંદરીની આશામાં નથી ઉગ્યાં ?

કાન્તિ કુમારીની દેહલતા સહજ ફરકી જાય છે.

પ્રિયના હેતહિ'ડોલે હી'ચકવાનાં
 કઈ મનોરમાને સ્વપ્ન નથી પડ્યાં ?
 રમણીઓ ! સૌ રમણુરહોડે મુહાજો,
 મ્હારાધી ચે અધિક રાસ રમજો,

હૃદયેશની રસસામગ્રીએ પૂનને,
અખંડ સૌભાગ્યવતી થને.
કુમારાના આશાના આંખા મ્હોરશે,
ને પરણેલાંનાં મનનાં પરભૂત તો
પૂરશે સાખ પૂછતાં જ.

પાંખડી : ઠીક, ઠીક, સરસ, ઉત્સવરાણીજી !
જાણે ધનુષમાંથી વાગ્પાશ મૂક્યું.
દેવ ! રઘુવીરના લાથે વાગ્પાશે હતાં ને ?

કાન્તિ : પ્રમદા ! રસશાળામાં યશદેવી
ત્હારાં સહાધ્યાયિની છે હો હવે.
સ્વગત હા ! હૈડામાં અણુદીકાં બાણ
વાગે છે અન્તરિક્ષથી આવી આવી.

ભોગણુ : જયદેવને એક બાજુએ
કુમારી ક'ઈ અસ્વસ્થ છે અત્કારે ?

દેવ : ઉપરથી સ્થિર ભાસતાં જલમાં
ઉંડા ઓઘ વહતા હોય,
એવાં છે નીર કાન્તિ કુમારીનાં;
ઘેરાં, અને ધૂમડી ધૂમતાં.

વસન્ત અને કાંચન આવે છે.

પ્રમદા : આ કાંચન આવી. કેમ, અલી !
રહેજ ક'ઈ મોહું થયું ?
કે પન્થે કોઈ પન્થી મળ્યા !

કાંચન : સંસારપન્થે સંગાથી તો દોહિલા.

એમ રત્ન કંઈ રસ્તે રઝળે છે ?
ને ભમરા તો વેલેવેલ ભટકશે.

વસન્ત : પણ યશ ! ત્હારે રનેહમન્દિરે
સંગીત કાં ન ગાજે હજી ?
કોયલો બધી નિદ્રાવશ થઈ

પ્રમદા : જરા બેશ, થાક ઉતાર, કે આવી !

વસન્ત : સાગર સોહામણા વાયુ દોળે
અને રસ રમતાં ચે થાક ?
વારૂ, જરા અંહી તો સૌ પધારો.
આયુષ્યને કટોરે અમૃત નિર્ઝરે,
યશ દેવીને અંગ વસન્ત ચહુડે છે,
એવી મન્દમન્દા ચાંદની ઉડતી આવે.
સમાધિસ્થ સાધુનો પવિત્ર જ્યોતિ
દેવભૂમિનાં પુણ્યપ્રયાણે પરવરે,
અખંડ કોરતું એવું ચન્દ્રગિમ્મ
વનરાજિ વીંધી બિડે છે આકાશમાં.
રત્નાકરની રત્નરજ લઈ લઈ
પ્રભાનાથ ત્હમને પન્યે પાથરી ગયા :
લોક ત્હને તારકાવલિ કહે છે.
પધારો, સખિઓ ! પધારો :
તેજસરોવરમાં યગ તો ધૂવો.

કાન્તિ : ચાલો, પ્રમદા ! કાંચન ! યશ !
ઈન્દુની વન્દનીય ઉદોતકલા,
ને ઈન્દુનાં અમુલ્ય અમૃતઝરણાં :

ઉભયને પ્રાણ પાથરી વધાવીએ,
માસે માસે કંઈ વસન્ત નથી.

યશ : કાન્તિ જડેનાં ! આજ સ્નેહમન્દિરે —

કાન્તિ : શું છે ? યશ ! આજ સ્નેહમન્દિરે ?

યશ : શું શું નથી આજ સ્નેહમન્દિરે ?
બારમાશીનાં વન સમું
સ્નેહમન્દિર લીલું કુંજગાર છે.
મંહી માનું મોરલા બોલે છે,
રહને મદલોલ ડાલાવે છે.
અન્તરમાં અમીની અમૂંઝણો બાંધે છે.

કાન્તિ : પ્રિયજનનાં પ્રથમ દર્શન, દેવિ !
હૃદયજગૃતિનો અલૌકિક અવસર છે :
મનુષ્યને દેવભૂમિ સંગે બેડનારો,
ભક્તિની આદિ ઉર્મિ શો,
પરમાર્થની પહેલી પળ સમો,
કલાવિધાનીની પ્રથમ પ્રેરણા સરિખડો.
તે પહેલાં હૃદય હતું, પણ નહોતું :
તે પછી હૃદય છે, પણ પરવશ.
ભવોભવનાં લક્ષણં એ અમૃતચોષડિયું.
અહોનિશ આત્મન તે પછી
સ્નેહસંહિતાના સામ સુણે છે,
સ્મરણ માત્ર સ્નેહ થઈ રહે છે.
કેમ ભૂલ્યો બાંધ, દેવિ !
તે જીવનજન્મનો અવસર ?

જો ઉદયની ઉપા સંભારતાં,
જો દનેહપ્રતિષ્ઠાનું પરવ ઉજવતાં
રસાસવની માધુરી પી પી
કેમ મદલોલ ન ડાલાય ?

યશ : કાન્તિ જડેન । કાન્તિ જડેન ।
હૃદય ફાટું ફાટું થઈ રહ્યું છે.
ને અત્કારે ફાટે તો —

કાન્તિ : તો રાજરાજેશ્વર પ્રીતમ વિના
ત્હાં બીજું શું હોય ? યશ ।
પ્રેમહીણું રુધિરે ન ઢળે.
હનુમન્તને હકડે શું હતું ?
માનુષ દેહ પશુથી ચે ગયો ?
વન જતાં સીતા માતાએ
ઉર ચીરી ન દાખવ્યું એ ભૂલ્યાં.
પણ યશ । પાલવ નીચો ઢાળ :
ચાળીમાંથી હેયાના હીરા,
નાથનાં ન્હાનાં નયણાં જેવા,
ત્હારી કીકીઓના આળા પાડે છે.

પ્રમદા : યશ દેવિ ! પધારશે કે ?
અગાસીએથી તો દેવીઓ ઉતરી.

યશ : જી, આજા ભાણીજીની.

કાન્તિ : હસતાં હસતાં
મણમણની દેવીઓ ને મણમણના દેવ.

યશ : શું ? સાચા દેવ નથી હીઠા ?

બે હાથ ઝાલી આંખોથી આંખો વીંધી
પ્રશ્ન પૂછે છે. પછી સહિયરોને જઈ મળે છે.

વસન્ત : આવો, સખીઓ ! ગાવ.

સાગરરાજ ધીરી ખંજરી ઝમકારે છે,
આકાશ આશ્વાસન વાય છે,
ઋતુરાજ પરિમલપ્રેરણા પાય છે,
સુધાના ઉર્મિ ઉછાળતી ચન્દ્રી,
નરલોકની તેજસ્ હૃદયભૂતિ સમી,
નિજ રંગમહેલમાં રહી છે.
ગાવ એ રાજકુમારીનું ગીત.

નયન નયને રે, નયન નયને પધારો, રાજખાલ !
ઘેલાં નયણાં તલપે ત્યહાં ઘડિક આવળે રે લોલ :
ભવન ભવને રે, ભવન ભવને તહુમારાં, રાજખાલ !
ઊંડા આદેશ કિરણોમાં ફેલાવળે રે લોલ.

મધુર મધુર મુખંડે હસો વિરલ તેજનાં હાસ :
હેરી હેરી હરખશુ અધઉઘડયાં એ વિલાસ.
મ્હોરી વસન્તની વાડીઓ, હો જગલક્ષ્મી !
કરે કોયલડી ટહુકાર, હો આવળે જગલક્ષ્મી !
ધીમાં ધીમાં રે, ધીમાં ધીમાં પધારો, રાજખાલ !
ઘેલાં નયણાં તલપે ત્યહાં ઘડિક આવળે રે લોલ.

અમીરંગી નિજ સાળુનો પાલવ નેતી રસાળ
ચાલી ચન્દનચોકમાં રસઅલિલાપુ ખાળ.
વીણી ગૂંથી ઉરની પ્રલા, હો મદલરિયાં !
લીધી કરકમલે વરમાળ, હો આંખડી મદલરિયાં !
એવાં અધીરાં રે, એવાં અધીરાં મ હોય, રાજખાલ !
ઊંડા આદેશ કિરણોમાં ફેલાવળે રે લોલ.

ઉગ્યાં, ઉગમણે વસો ઉગી પુનઃ અખંડ :

અમૃત લેખિનીથી લખ્યો સ્નેહમન્ત્ર ઉચ્ચંડ :

ઘેરું ઘેરું જરા ડાલતાં, હો રસદેવિ !

હવે પરવરશે ક્યાં પરદેશ ? હો મીઠાં રસદેવિ !

પ્રાણુતખતે રે, પ્રાણુતખતે પધારે, રાજગાલ !

ઘેલાં નયણાં તલપે ત્યાં ઘડિક આવળે રે લોલ :

ઘેલાં હૃદયં જલપે ત્યાં કદિક આવળે રે લોલ,

પ્રમદા : ગીત તો જાણે સ્નેહનું આવાહનસ્તોત્ર :

યશની આંગે અગાશી શોધે છે.

યશ : શું ? એ તો તહમારું ગીત :

રોજ અટારીએ ઉગે છે,

ને લોચન એ ગીત ગાય છે.

વસન્ત : સરોવર કાંઠે જલ નેતા

એક યાત્રાળુ જેવા ગાતા હતા :

જાણે વનકુંજે રસના ઋષિરાજ,

આપણે ય હવે રહ્યું ને

સ્નેહમન્દિરની અગાશીએ ?

પ્રિયપ્રેયસીનાં સારસજૂથ શોભે છે,

અન્દ્રિકાની રેલમછેલ ઢળે છે,

જઈ પગ ભીંજવી પાવન થઈએ,

કાન્તિ ખડેન ! ગોર થળે,

લગ્નમન્ત્ર બોલાવરાવળે :

પાંખડી દેવકટોરી આપશે :

પ્રમદા ભાભી ! સૌભાગ્ય ચુંદડી ઓઢાડળે :

હાંચન માતા પેઠે પાંખશે,

ને હું વ્રતહંડ દર્શિ :
 એમ હીક્ષાનો ઉત્સવ ઉજવશું.
 આજની અખંડજ્યોત્સ્ના રજની
 વ્રતવિહારિણી જોગણ થશે
 તો આપણે એ સૌ જોગ લેશું.

સૌ ખડખડ હસે છે. કાન્તિ કુમારીનો કર જાલી યશદેવી
 અને લહેમની પાછળ સૌ સ્નેહમન્દિરે ચ્હડવા માંડે છે.

કાંચન ! ખડેનાં ! જો ! જો !
 કાન્તિ કુમારીનો ઘમઘમતો રથ :
 જાણે આકાશમાં ઉડવા સિધાવે.

કાંચન : યશને ધૂધરીયાળે ઘેરે પણ
 જાણે તારા ટોળે મળ્યા,
 ને રાસની રમઝટ માંડી :
 સંસારનાં ઝાંઝર ઝમકે છે.

વસન્ત : મૃગમંડલમાં મૃગરાજ
 તેમ સુન્દરીઓમાં સૌન્દર્યરાણી.
 ચન્દ્રી ને શુક્રીની પાછળ પાછળ
 તારલીઓનો સહિયર સાથ
 વ્યોમચોકમાં રમવા આવે ને જાય :
 જો ને ! શોભાશોભનાઓ પાછળ
 તેમ સખીઓ સ્નેહચટારીએ સંચરે.
 કાંચન ! આપણે પણ ચાલો :
 દેવી દર્શાવે તે માર્ગે હીકરીઓ,
 ને શાણીને માર્ગે સાહેલડી.

વસન્ત સાથે કાંચને ઉપર ચ્હડે છે.

કાન્તિ : અગાસીની એક કારને કાઢે ચન્દ્રિકામ
ખીછ ચન્દ્રી જેવી ઉભરા વારી ને એકાકિની

જાંદગીની જાહોજલાલીનો લાણ
ઉગે કે આથમી જાય,
મધ્યાહ્ન તપે કે મધ્યરાત્રિ,
એની વિધાત્રી છે
લક્ષ્યોદયકિયે લગ્નમંડપે પધારતી
કુંકુમવર્ણી અરુણા કે કનકવર્ણી સન્ધિકા,
કુંકુમ ને કનકના એ વિરોધ.
કુંકુમ શોધતાં લોક કનકમાં કાં મોહે !
મહેને કુંકુમ મળશે કે કનક ?
શા હશે મહારા ભાગ્યના ભેદ ?
મહારો કુંકુમનાથ કૂંહાંકથી આં
તો હૈયાની કંકાવટીમાં ઘોળું,
ને ભાલના ભાગ્યપત્રે ધારી વધાવું
રોકયું, મહે રોકયું મનને,
આંખડલી થે ન ફરકવા દીધી.
આજ નથી રહેતું અલ્યું.
વનવનમાં જઈ ઉડે છે
કન્ય કોડામણાની ભાળમાં.

સ્નેહમન્દિરની અગાસીમાં સૌ ટાળે મળે છે.

જોગણ : દુનિયાનાં એ જંજળી લોક !
તહમે ભૂલકણા છે હો !
વનવન સૌન્દર્યે સભયાં છે :
લક્ષ્મીની દીક્ષાને કાજે
પહેનને શણગારશે પણ નહીં ?

કાન્તિ : લાવ, લાવ, પાંખડી !

ત્હારી છાબ સારીએ શણુગાઈ.

પાંખડી
વસન્ત : આવો, સખિઓ ! યશદેવીને અલંકારીએ.

ફૂલછાબમાંથી લાત લાતનાં ફૂલ લઈ લઈ સૌ યશ
દેવીને શણુગારે છે, ને શણુગારતાં શણુગારતાં ગાય છે.

કેસરી કેવડો ખડેનને હાથે,
ઉજળો મોગરો ખડેનને માથે;
હજારી ગોટા, ને ગુલાબી હાર :
ખડેનને ધરાવશું એવા શણુગાર.

કેવડે કેવડે ન્હાનેરા નખ :
ખડેનના ખમશું આછેરા ડંખ.
મોગરે મોગરે કુમળાં પાન,
ખડેનનાં પામશું પુણ્યનાં દાન.

હજારી ગોટાનાં હજાર ખાણુ :
ખડેનને ફૂલવાની દેવની આણુ.
ગુલાબપાંદડી ફેરે સુવાસ :
ખડેનને હસવે એવો ઉભાસ.

ફૂલડે ફૂલડે મધની રેત :
ખડેનને અંગ અંગ એવાં હેત.

સ્નેહમન્દિરે અગાસીમાં લગ્નોત્સવ. મધ્યમાં પરસ્પર લગ્ન-
માલા આરોપતાં દમ્પતી : સન્મુખ કુંકુમ ઘોળ્યા; અક્ષતનો
થાળ ભરી વધાવતી કાન્તિ, વ્રતદંડ ધરાવતી વસન્ત, સૌભા-
ગ્યચુંદડી ઓઢાડતી પ્રમદા, દમ્પતીને પોંખતી કાંચન, ફૂલડાં
છટારી આપતી પાંખડી, આરી વડે ગંગાબલ અભિષેકતો
નયદેવ, આશિષ દેતી ભેગણ : અન્ય પ્રિયપ્રેયસીઓ.

પાંખદી : લક્ષ્મીજી ને નારાયણ લગવાનનાં
 સંસારકુંજનાં જો સારસઠાં ।
 પશ્ચિમની ડીડી સમે શુક,
 ને પૂર્વના વદનારવિન્દ સમે
 પ્રપુલ્લપાંદડી સુધાકર,
 નમન નમે છે યજ્ઞે તમ રનેહમેલડીને.

કાન્તિ : બોલો । વધૂજોનાં વિધુસણી ।
 લગ્નદીક્ષાનાં સોભાગ્યસૂકતો,
 ને દર્શાવો નરલોકને એ જ્યોતિર્માર્ગ.

યશ : આત્મના તેऽऽત્માનં સંદધામિ :
 પ્રાણૈસ્તે પ્રાણાન્સંદધામિ :
 અસ્થિભિરસ્થાનિ :
 માંસૈર્માંસાનિ :
 ત્વચા ત્વચમ્.

લેગણુ : સન્તુષ્ટો માર્યયા મર્ત્તા
 મર્ત્તા માર્યા તથૈવ ચ
 યસ્મિન્નેવ કુલે નિત્યં,
 કલ્યાણં તત્ર વૈ શ્રુવમ્.

પ્રવેશનો સાર

સ્નેહમન્દિરે મહા માસની વસન્તપૂર્ણિમા.

સ્નેહમન્દિરે આરસઔટલે કાન્તિ કુમારી ને પ્રમદા સુન્દરી જોઈ સન્ધ્યાનાં મન્દ્ર જૂવે છે. પ્રમદા સુન્દરી કહે છે કે એ મેદિનીમુખડે સ્વામીની સેરો. જોગણુ આવી યશદેવીને પધારતી દેખાડી મનુષ્યમુખડે પ્રભુકૃપા બતાવે છે, અને લક્ષ્મીનો અર્થ કહે છે. ફૂલડાંકટોરીનું ગીત ગાતી પાંખડી આવે છે.

સ્નેહમન્દિરે સખીઓના આનન્દખેલ. કાન્તિ કુમારી યશદેવીને આશીર્વાદ આપે છે કે પત્નીશ્રેષ્ઠ પમરજો. વસન્ત આવી કોયલોને ગીત ગાવા વિનવે છે.

યશદેવીને હૈયામાં અમૂઝણુ થાય છે. સ્નેહજન્મનો અવસર માદ આવતાં હૈયું ભરાઈ આવે જ એમ કહી કાન્તિ કુમારી એ વાત રહમજાવે છે.

રાજકુમારીનો રાસડો.

દીક્ષાદાનનાં કામ બહેંચી લઈ સઉ સ્નેહમન્દિરની અગાસીએ ચઢે છે. લક્ષ્મીદીક્ષા કાળે જહેનને શણુગારવાનું જોગણુ સંભારે છે તે ઉપરથી પાંખડીની છાપ ઠાલવી યશદેવીને સખીઓ શણુગારે છે.

લક્ષ્મીદીક્ષા.

ટીકા.

સ્નેહમન્દિર = યશદમ્પતીનો કુલાશ્રમ.

સર્વતોભદ્ર = સૌ બાળુથી વંચાઈ શકે એવાં ચિત્રકાવ્ય.

અભિનવ સ્નેહોત્સવ = યશદમ્પતીએ આદરેલો લગ્નતિથિનો નવીન ઉત્સવ.

ધન્દવેલ = ધન્દધનુષ.

ફલડાંમાં દેવની હથેળીઓ = ફૂલની પાંદડીઓ તે બાજુ દેવની હથેળીઓ.

સૂર્યની પ્રદક્ષિણાએ પ્રદક્ષિણાએ = સૂર્ય દરતી પૃથ્વી એક પ્રદક્ષિણા ફરી રહે ત્યહારે ત્યહારે : પ્રત્યેક વર્ષ.

વાગ્પાશ = વાણીને કે વાણીથી બાંધી લેનાર પાશ નાખતું બાણ નાગપાશ ઉપરથી વાગ્પાશ પાંખડીને સૂઝે છે.

અમીની અમૂઝણાઃ અન્તરને રૂંધી નાંખે એટલો ઉમળકો, માટે ‘અમૂઝણ’ : છતાં અન્તરને ગમતા સ્નેહનો ઉમળકો, તેથી ‘અમીની’.

સામ = સામ વેદનાં ગાન સર્વાં ગાન.

રાજકુમારીનું ગીત : ઉડતી ચન્દ્રિકા તે અમીરંગી પાલવ : ફરતું તેજ-વર્તુળ તે વૈજયન્તી વરમાળ : ફિરણુ તે અમૃતલેખિની.

ચન્દ્રી ને શુક્રી : ધકારાન્ત નારી જાતિના ચુજરાતી વ્યાકરણના સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે આ રૂપો સાધ્યાં છે.

લક્ષ્મીના મન્ત્રોનો અર્થ :

મહારા આત્મા વડે તહારા આત્માને સાંધું છું,

અર્થાત્, મહારો આત્મા તહારા આત્મા સાથે જોડું છું :

મહારા પ્રાણ તહારા પ્રાણ સાથે જોડું છું :

મહારાં અસ્થિ તહારાં અસ્થિ સાથે (જોડું છું) :

મહારાં માંસ તહારાં માંસ સાથે (જોડું છું) :

મહારી ત્વચા તહારી ત્વચા સાથે (જોડું છું).

છેલ્લાં ચાર પદ પારસ્કર ગૃહ્યસૂત્રોમાંથી છે.

સન્તુષ્ટો વિ. મનુ० અ. ૩, શ્લો. ૬૦.

ભર્તા સન્તુષ્ટ ભાર્યાથી, ભાર્યા ભર્તાથી તેમ જ,

સદા એ કુલમાં જોઈ, ત્યાં જ કલ્યાણ શાશ્વત.

21485

છાપની મુખ્ય મુખ્ય ભૂલોનું

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	ચરણ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
છન્દ અને કવિતા}	પ-૬	આન્તર્વાસી	અન્તર્વાસી
પૃષ્ઠ ૬			
૨	૧૨	તે	ને
૨	૧૩	વજ્રછાટો.	વજ્રછાટો
૩	છેલ્લું	દિનતો	દિન તો
૯	૨૦	શીષમાલા	શિર્ષમાલા
૧૩	૩	પાંખડી। વિ.	ખીજાંચરણોની ઉભી સીદ્ધી લીટીમાં આવે એટલું એ ચરણ જ- મણા હાથ ભણી ખ- સેડવું જોઈએ.
૧૫	૧૬	મૂર્તિ	મૂર્તિ
૧૫	૨૨	ઘડાનું	ઘડીનું
૨૦	૫	લેદમચી	લેદમચ
૨૧	૧૦	ભાવાનની	ભાવનાની
૨૧	૧૨	છે.	છે,
૩૨	પહેલા અને ખીજા ચરણ વચ્ચે	‘પ્રકાશ’ એવી સૂ-	
		ચના જોઈએ.	
૪૪	૨૫	મૂર્તિ	મૂર્તિ
૫૮	૬	નથ,	નથી,
૫૮	૧૧	સૃષ્ટિવિકાસની	સૃષ્ટિવિકાસની
૫૮	૧૩	છે.	છે

૬૩	સૂચનામાં છે	‘કરે છે.’	ઉમેરવું
૬૪	૧૧	ધય	ધન્ય
૬૬	૨૧	લબ્ધય	ભીન્નય
૬૭	૨૪	તે	ને
૭૮	૧૭	વિનતિ	વિનંતિ
૮૨	૧૪	ચરણને છે	‘તુ’ ઉમેરવું.
૮૨	૧૬	કુલમંડિલ	કુલમંડલિ
૮૮	પહેલી સૂચના.	દર્શને	દર્શને
૮૯	૮	પૃથ્વીલોકમાં	પૃથ્વીલોકમાં ?
૮૯	૧૦	યુવરાજ	યુવરાજ !
૯૩	૧	તો.	તો
૯૩	પૃષ્ઠને છે	કરમાનો આંક ૧૩ ને	બદલે ૧૪ જોઈએ.
૯૬	૩	વેડા	વેડી
૯૭	૧૨	કુલાશ્રમોનાં	કુલાશ્રમોમાં
૧૦૧	પૃષ્ઠને છે	કરમાનો આંક ૧૪ ને	બદલે ૧૫ જોઈએ.
૧૦૩	૫	રંગોં	રંગેલાં
૧૦૩	‘ચાલવા માંડે છે’ ની પહેલી સૂચના જ્યાં છાપી છે ત્યાં નહીં, પણ એ ચરણ ઉપર ૧૪ માં અને ૧૫ માં ચરણની વચ્ચે જોઈએ.		
૧૧૬	૪	શકલપદો	શુક્લપદો
૧૨૦			

૬૩	સૂચનામાં છેડે ' કરે છે. ' ઉમેરવું		
૬૪	૧૧	ધય	ધન્ય
૬૬	૨૧	લળય	લીળય
૬૭	૨૪	તે	ને
૭૮	૧૭	વિનતિ	વિનંતિ
૮૨	૧૪	ચરણને છેડે 'તુ' ઉમેરવું.	
૮૨	૧૬	કુલમંડિલ	કુલમંડલિ
૮૮	પહેલી સૂચના.	દર્શને	દર્શને
૮૯	૮	પૃથ્વીલોકમાં	પૃથ્વીલોકમાં ?
૮૯	૧૦	સુવરાજ	સુવરાજ !
૯૩	૧	તો.	તો
૯૩	પૃષ્ઠને છેડે ફરમાનો આંક ૧૩ ને બદલે ૧૪ લેખ્યો.		
૯૬	૩	વેડા	વેડી
૯૭	૧૨	કુલાશ્રમોનાં	કુલાશ્રમોમાં
૧૦૧	પૃષ્ઠને છેડે ફરમાનો આંક ૧૪ ને બદલે ૧૫ લેખ્યો.		
૧૦૩	૫	રંગેાં	રંગેલાં
૧૦૩	' આલવા માંડે છે ' ની પહેલી સૂચના જગ્યાં છાપી છે ત્યાં નહીં, પણ બે ચરણ ઉપર ૧૪ મા અને ૧૫ મા ચરણની વચ્ચે લેખ્યો. —		
૧૧૬	૪	શુક્લપદ્મે	શુક્લપદ્મે
૧૨૦	૫	—	થઈ ?